

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

OSMANLI DEVLETİ'NDE SEFARET TERCÜMANLARI

Hazırlayan:
Türkan POLATCI

Danışman:
Prof. Dr. Nedim İPEK

Doktora

Samsun, 2009

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

OSMANLI DEVLETİ'NDE SEFARET TERCÜMANLARI

Hazırlayan:
Türkan POLATCI

Danışman:
Prof. Dr. Nedim İPEK

Doktora

Samsun, 2009

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya, kullandığım başka yazarlara ait her özgün fikre kaynak gösterdiğimi bildiririm.

__ / __ / __

Türkan POLATCI

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :Türkan POLATCI

Doğum Yeri ve Tarihi : AMASYA/ 01.06.1978

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Amasya MYO (2004-2005/ 2005-2006)

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arş. Gör. (2006-)

İletişim

E-Posta Adresi : tpolatci@omu.edu.tr

İş: 0 362 312 19 19- 5446

Ev: _____

Cep: 0 536 292 55 64 / 0 506 359 03 28

Tarih:

ÖNSÖZ

Tarih, araştırma alanı olarak, insan kayıtlarına, yazılı ve sözlü kaynaklara dayanmaktadır. Dolayısıyla tarihî bilgi de, geçmişteki olaylara ilişkin bilinenlerin tarihe ilişkin güncel düşünce çerçevesinde yorumlanması sürecinde oluşmaktadır. Tarih araştırmacısı bu sürecin baş aktörü olarak süreci inşa etmek, geçmişî günümüz için belgeler yardımıyla yeniden kurgulamak için yola çıkar. Tarih her ne kadar nesnel verilere, olgulara dayanan bir bilim olsa da, nesnelliği bütünüyle yansıtmaya mümkün değildir. Dolayısıyla tarihi çalışmaların birinci elden kaynaklara, arşiv belgelerine dayalı olması bu çalışmaların mutlak bilgiler verdiği anlamına gelmez. Bu noktada tarihin tüm soyut ve somut verileri ile araştırmacının algılaması arasında doğrusal bir orantı bulunmaktadır. Yani elde edilen bir metnin neticesi aynı zamanda metni yorumlayan kişinin okuma ve algılama kapasitesinin de bir neticesidir. İster metin insan zihnini şekillendirsinsin, isterse de zihin kendi bakış açısıyla dilediğini okusun tarihi hükümler verilirken bazı durumlarda kaçınılmaz olarak bir görecelik içinde kalınmaktadır. Tarih yazıcılığı kimi zaman bilinçli kimi zaman da bilinçsiz olarak üstünlük kurma iddiasını temellendirmekte ve “ötekiler” oluşturmaya katkıda bulunmaktadır. Bu durum toplumsal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Durum böyle olunca da tarih adına söylenen söz, mutlak bir doğruluk ifade etmekten ziyade kendi görebildiğimizin ötesine geçmemektedir.

Çalışmam süresince en büyük amacım, olabildiğince geniş bir perspektif ve tutarlı bir metodoloji takip ederek, dışarıda bırakmak zorunda kaldığım pek çok şeyi araştırma bütününde nereye karşılık gelebileceğini belirtmek olmuştur. Yoksa yazılması belki de bölümler sürececek Osmanlı diplomasisini bütünüyle anlatmak değildir. Kaldı ki, Osmanlı Diploması Tarihi incelenirken, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren izlediği dış politika ve iç politik gelişmelerin, dış politikayı ne derece etkilediği hakkındaki ana hatların birlikte ele alınıp değerlendirilmesinde yarar vardır. Araştırmacıların önündeki en büyük engel ise, Osmanlı kültür mirasının henüz büyük bir kısmının araştırılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmamız içerisinde de belirtildiği üzere Avrupa ve Balkan ülkelerinde yapılan Osmanlı Tarihi ile ilgili çalışmalar zaman içerisinde büyük

aşama kaydetmiş ve bu konuda özellikle disipliner çalışmalar yapılarak alt yapı hazırlanmıştır. Bizim tarih çalışmalarında ise henüz metodolojik bir birliğin sağlanamamış olması bu sahada yapılan çalışmalara da yansımıştır. Arşivlerdeki katalog ve tasnif çalışmalarının henüz tamamlanamamış olması Osmanlı Diploması Tarihi çalışanlar açısından da bir dezavantajdır. Bu nedenle de yazılan her metin, söylenen her söz eksik kalmaktadır.

Avrupa’da XV. yüzyıldan itibaren yaygın olarak benimsenen diploması ve devletler hukuku ilkeleri Osmanlı Devleti tarafından uzun süre uygulanmamıştır. Bu da diplomatik alt yapının geç olgunlaşmasına sebep olmuştur.

Devletler arasındaki siyasî ve ticarî ilişkileri sağlayan memurlar olarak çok eski dönemlerden beri tarih sahnesinde bulunan “sefaret tercümanları” çalışmamızın temelini teşkil etmektedir. Bu tercümanların görevleri yalnızca aracılık ya da basit bir çeviri hizmetiyle sınırlı kalmamıştır. Bu kişiler daha ziyade ülkenin gelenek ve kurallarını aydınlatırlar, toplumun fikirlerini, her kurumun kurallarını, Osmanlı yasalarını, dinsel ve sivil erkan ile Osmanlı tebaası üzerinde edindikleri bilgileri hizmet ettikleri devlete aktarmaktadırlar. Bunun yanında da devletler arası kuralların uygulanması, ilişkilerin düzenlenmesi, uyrukların haklarının savunulması ve korunması görevini de yerine getirmektedirler. Bu nedenle de Osmanlı Diploması içindeki rolleri göz ardı edilemeyecek derecede büyüktür. Her devletin kendi tercümanını yetiştirmeye başlaması ile birlikte tercümanlıktan önce “dil oğlanı” olarak anılan bu kişilere verilen eğitimle Doğu dillerini ve tarihlerini yakından inceleyen, mesleki mesailerinin dışında Osmanlı kaynakları ve kronikleri üzerinde çalışarak tercümeler yapan kısacası modern şarkiyatçılığın temelini atan kişiler yetiştirilmiştir. Avrupa bu konudaki çalışmalarına XIII. yüzyılda başlamışken, Osmanlı Devleti ancak XIX. yüzyılda batılılaşma hareketleriyle birlikte yabancı dil bilen memurlar yetiştirmeye başlamıştır. Bu da göstermektedir ki diploması disiplini ve alt yapısı Avrupa’da çok önce yerleşmiş ve şekillenmiştir. Dolayısıyla konumuz hakkında yapılan çalışmalar da daha ziyade yabancı dilde olmuştur. Özellikle Fransa, tercümanlar hakkında çalışmalar

yapmış ve bunlar ISIS (Fransız Kültür Merkezi) tarafından yayınlanmıştır¹. Bundan başka Hitzel de “Dil oğlanları ve Tercümanlar” başlıklı eserinde konuya açıklık getirmiştir. Ancak buradan da anlaşılabacağı üzere yabancı kaynaklar ve arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanan söz konusu çalışmalara ek olarak bizim yapmak istediğimiz Osmanlı Devleti’nin bu kişilere bakış açısı ya da anlatılanların Osmanlı gözüyle değerlendirilmesi olacaktır. Sefaret tercümanları ile ilgili en genel bilgileri Cengiz Orhonlu’dan öğrenmekteyiz. Daha sonra yapılan çalışmalar da bu makale baz alınarak hazırlanmış ancak genelde ya bir devletle ilgili çalışmalar ortaya konmuş ya da konsolosluk kurumu değerlendirilirken tercümanlardan bahsedilmiştir². Bu konuyla ilgili olarak yazılan diğer bilgileri de İngiliz arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanan Uygur Kocabaşoğlu’nun “Majestelerinin Konsolosları” adlı eserinden öğrenmekteyiz. Ayrıca tercümanlar hakkında Alaaddin Yalçinkaya tarafından da bir literatür çalışması yapılmıştır³.

Konu ile ilgili ağırlıklı olarak Osmanlı arşivindeki belgelerden yararlanılmış⁴, bunun yanında hukuksal konulara açıklık getirmek için *Düstur*’dan, birtakım verilere ulaşabilmek için *Hariciye* ve *Maarif Salnameleri*’nden yararlanılmıştır. Ayrıca dönem vakanüvislerinin eserleri de incelenmiştir. Konunun oldukça kapsamlı olmasından dolayıyla birçok inceleme eser, tez ve seyahatname de gözden geçirilmiştir. Bundan başka tercümanlık yapmış olan bazı kişilerin

¹ S. G. Marghetitch, *Etude sur les Function Des Drogmans Des Missions Diplomatique ou Consulaires en Turquie*, Les carnets du Bosphore VI, ISIS, İstanbul 1993; Marie de Testa, Antoine Gautier, *Dragomans et Diplomates Europeens Aupres de La Porte Ottomane*, ISIS, LXXI, İstanbul 2003.

² Kemal Çiçek, “Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları”, *Tarih ve Toplum*, Şubat 1996, sayı: 146. (Kıbrıs Şeriye Sicillerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

³ Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, “Kuruluştan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Siyaset Tarihi*, c. I, sayı:2, 2003, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, s. 477-478.

⁴ Osmanlı sınırlarında çeşitli devletlerin elçi ve konsoloslarının hizmetinde bulunan tercümanların tayinleri ve vergi muafiyetleri, başka yerde ikamet etmemeleri, beratlarının çeşitli sebeplerle yenilenmesi, bir yere gidiş ve gelişlerinde rencide olunmamaları konusunda birtakım belgeler de “müzehhep fermanlar” arasında bulunmaktadır. Ancak bu fermanlar araştırmacı hizmetine açılmadığı için Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Osmanlı Fermanları” isimli eserden yararlanılmıştır. Bkz. *Osmanlı Fermanları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın no: 63, Ankara 2003, s. 107-109, 113, 141-145, 153, 169-175, 185- 191, 195, 201-209, 215-217, 221-227, 231-233, 237- 251, 259-261, 269-273, 277- 283, 289- 293; Osmanlı Arşivinde Divân-ı Hümayun Defterleri kataloğunda bulunan Düvel-i Ecnebiye Defterleri içerisinde kayıtlı “Tercüman-ı Düvel Defteri” bulunmaktadır. Bu defterdeki hükümler içerik olarak birbirine benzemekte ve gerek tercüman gerekse hizmetkarlarına verilen yol emirlerinden oluşmaktadır. Bkz. BOA, A.DVN.DVE.d., No: 051.

yazdıkları eserler de gözden geçirilmiştir⁵. Sefaret tercümanları hakkında yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Mevcut belge ve eserlerin hepsi taranmış ancak gerek arşiv kayıtlarında gerekse dönem gazetelerinde bu konuda herhangi bir nizamnameye rastlanılamamıştır. Yalnızca arşiv belgeleri arasında *DH.EUM.SSM. 52/18* numarada kayıtlı “Seyyahına Tercümanlık Edenler Hakkında Nizamname”ye ulaşılmış, *Yeni Tasvir-i Efkar* gazetesinde de aynı bilgiye rastlanmıştır.

Çalışmamızda elde ettiğimiz bulguları iki bölüm halinde değerlendirdik. Giriş kısmında diplomasi kavramı hakkında bilgi verdikten sonra Osmanlı diplomasisinin geçirdiği dönemleri kısaca açıklamaya çalıştık. Birinci bölümde konumuzun temelini teşkil eden tercümanlık kavramını anlattıktan sonra bu kavramın linguistik açıdan değerlendirmesini yaptık. Ardından Osmanlı Devleti’nde tercüme hizmetlerinin ne şekilde yapıldığını anlattıktan sonra devlet hizmetindeki tercümanları sınıflandırarak elde edilen bulgularla bunları açıklamaya çalıştık. Tezimize ismini veren ikinci bölümde ise bu tercümanların eğitimlerini ne şekilde gerçekleştirdiklerini, yabancı devletlerin tercüme hizmeti yapacak elemanları için açtıkları okulları ayrı ayrı değerlendirerek böyle bir çalışmanın Osmanlı’da ne zaman başlatıldığını açıkladık. Daha sonra dönem içerisinde Osmanlı Devleti’nde bulunan tercümanların sayılarında meydana gelen değişiklikler hakkında bilgiler verdik. Tez çalışmasındaki amacımız Osmanlı Devleti’nin bu kişilere bakış açısını ortaya koymak olduğu için devlet hizmetinde çalıştıkları sürece elde ettikleri muafiyetleri ve devletin bu muafiyetler karşılığında tercümanlardan neler beklediğini belirttikten sonra bu kişilerin görevlerinin ne olduğunu, görevlerini yerine getirirken aldıkları maaşı ve hizmetleri karşılığında hangi nişanların verildiği hakkındaki bulgularımızı ortaya koyduk. Ayrıca görevleri süresince karşılaştıkları bir takım problemlere de örnekler vermeye çalıştık. Elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde değerlendirmeye çalıştığımız sefaret tercümanlarının biyografilerinin de araştırılması halinde konunun daha anlaşılır hale geleceği ve kapsamlı bilgiler elde edileceği düşüncesindeyiz.

⁵ Charles Fonton, *18.Yüzyılda Türk Müziği, Şark Musikisi (Avrupa Musikisiyle Karşılaştırmalı Bir Deneme)*, Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Cem Behar, Kasım 1987; D’Ohsson, *18. Yüzyıl Türkiyeğinde Örf ve Adetler*, Tercüman 1001 Temel Eser,3, çev.Zerhan Yüksel.

Tez çalışmalarım sırasında hiçbir zaman yardımını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Nedim İPEK'e, tavsiyelerinden yararlandığım Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ'a, görsel içeriği oluşturmamda ilgisini eksik etmeyen Doç. Dr. Aykut GÜRÇAĞLAR'a ve diğer tüm hocalarıma şükranlarımı ifade etmek istiyorum. Son olarak yardım ve anlayışlarını hiçbir zaman esirgemeyen ailem olmasaydı bu çalışma ortaya çıkmazdı.

Samsun 2009

Türkan POLATCI

ÖZ

[POLATCI, Türkan], [Osmanlı'da Sefaret Tercümanları], [Doktora], Samsun, [2009]

Tarih boyunca devletler birbiriyle siyasî, iktisadî ve sosyal alanlarda ilişki kurmuşlardır. Devletler bu ilişkileri elçileri vasıtasıyla sağlamışlardır. Dilleri farklı olan elçiler bu görevlerini yerine getirirken söz ve yazıları tercüme etmek için tercümanlardan faydalanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde elçilik görevi yapan kişilere bir tercüman verilmesi genel kural haline gelmişti. İlk zamanlarda bu tercümanlar Osmanlı uyruğundan seçilerek yabancı elçiliklere gönderilmekteydiler. Bunların en önemli görevleri metni harfi harfine çevirmekten çok içeriği aktarmaktı. Tercümanlar, İstanbul'daki elçilerin ve taşrada konsolosların karşılaştıkları olaylarda kamuoyunun nabzını tutmanın yanında, ülkenin hukuku, davranış ve dillerini bilmeleri bakımından önemli bilgi ve istihbarat kaynaklarına sahiptiler. Tercümanlar ülkenin dilini bildiklerinden yabancı devletlere ait tüm işlere katılmak zorundaydılar. Bunun yanında ticari antlaşmalar, hukuksal işlemler ve diplomatik görüşmelerle de ilgileniyorlardı. Tercümanlar çevirmen, aracı, müzakereci, gözlemci, sözcü, kanun adamı, maslahatgüzar, doğu dilleri hocası olabiliyorlardı. Bu nedenle de uzun yıllar boyunca diplomasinin en kilit aktörleri durumuna gelmişlerdir. Avrupa Devletleri'nin padişah tebaasından olan bu kişilere itimatlarının olmaması, özellikle XVII. yüzyıldan itibaren onları kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yöntemler uygulamaya sevk etmiş ve bu eksikliği gidermek için Doğu dillerini küçük yaşta öğretebilecekleri gençler yetiştirmeye başlamışlardır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER:

Diplomasi, Elçilik, Konsolosluk, Levanten, Sefaret Tercümanı.

ABSTRACT

[POLATCI, Türkan], [The Dragomans in Ottoman Empire], [Ph.D.], Samsun, [2009]

During the historical process, the states had relations on the political, economical and social fields. The ambassadors supplied those relations. The ambassadors whose languages were different from the each other, to benefited the dragomans. It was a rule in Ottoman Empire that they allowed a dragoman to each ambassador. At the beginning these dragomans were Ottoman citizens. Their most important task was to introduce the text not translating it to word to word. The dragomans took public's pulse when the ambassadors in İstanbul and consuls in provinces had problems. Also they were regarded as a intelligence source because they knew law, behaviours and language of the country where they lived. The dragomans had to attend all business about foreign states because of they knew the language of the country. Notwithstanding they attended to commercial agreements, legal process and diplomatic intercourse. The dragomans could work as a translator, interagent, negotiator, observer, voice, law officer, chargé d'affairs, teacher of east language. This circumstance made them most important actors of diplomacy for years. The European states discredited the dragomans who were Ottoman citizens. So since XVII th century they began to bring up youth who could learn east languages.

KEY WORDS:

Diplomacy, Embassy, Consulate, Levantine, Dragoman.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZ	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I. Diplomasi Kavramı	1
II. Osmanlı Diplomasinin Dönemleri	5
A. Karşılıksız (Tek Taraflı/Ad Hoc) Diplomasi Dönemi	5
B. Sürekli Diplomasi Dönemi	10
 BÖLÜM I OSMANLI DEVLETİ'NDE TERCÜMANLIK	
A. Tercümanlık Kavramı	20
B. Osmanlı'da Tercüme Hizmetleri	22
1. Divan-ı Hümayun Tercümanları	23
2. Eyalet Tercümanları	26
a. Eyalet Divan Tercümanları	26
b. Eyalet Mahkeme Tercümanları	28
3. Askeri ve Eğitim Kurumlarında Kullanılan Tercümanlar	28
4. Yabancı Elçilik ve Konsolosluk Tercümanları	30
 BÖLÜM II OSMANLI'DA SEFARET TERCÜMANLARI	
A. Eğitimleri	38
B. Sayıları	53
C. Muafiyet ve Mükellefiyetleri	59
D. Tercümanların Yetkileri, Görevleri ve Karşılaştıkları Problemler	73
 SONUÇ	88
KAYNAKÇA	91
DİZİN.....	107
EKLER	110

KISALTMALAR

A.AMD.	: Sadaret Amedi Kalemi Kataloğu.
A.DVN.	: Sadaret Divan-1 Hümayun Kalemi Kataloğu.
A.DVN.DVE.d.	: Divan-1 Hümayun Defterleri Kataloğu Düvel-i Ecnebiye Defteri.
A.DVN.MHM.	: Sadaret Divan-1 Hümayun Mühime Kalemi Kataloğu.
A.MKT.MHM.	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi.
A.MKT.MVL.	: Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Valâ Evrakı Kataloğu.
A.MKT.NZD.	: Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair.
A.MKT.UM.	: Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet.
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi.
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
Bkz	: Bakınız.
C.	: Cilt.
CD.	: Cevdet Tasnifi Dahiliye Kısmı Evrakı.
CH.	: Cevdet Tasnifi Hariciye Kısmı Evrakı.
Cİ.	: Cevdet Tasnifi İktisat Kısmı Evrakı.
DH.EUM.SSM.	: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Seyr ü Sefer Müdüriyeti.
DH.İD.	: Dahiliye Nezareti İdare Kataloğu.
DH.MB.HPS.M.	: Dahiliye Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti Kataloğu.
DH.SAİDd.	: Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi.
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
EI	: Encyclopaedia of Islam.
HAT	: Hatt-ı Hümayun Kataloğu.
HR.MKT.	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı.
HR.MTV.	: Hariciye Nezareti Mütenevvîa Kısmı Evrakı.
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı.
IJMES	: International Journal of Middle East Studies.
I'INALCO	: Institut National des Langues et Civilisations Orientales.

İE.HR.	: İbn'ül Emin Kataloğu Hariciye Kısmı Evrakı.
İ.HR.	: İradeler Kataloğu Hariciye Kısmı Evrakı.
İ.MVL.	: İradeler Kataloğu Meclis-i Valâ.
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi.
OTDTS	: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
TCTA	: Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
YKY	: Yapı Kredi Yayınları.
Y.PRK.DH.	: Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı.
Y.PRK.TŞF.	: Yıldız Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi.

GİRİŞ

I. Diplomasi Kavramı

Diplomatika ve diplomasi kelimeleri aynı kökten türetilmiş kelimeler olması sebebiyle genellikle karıştırılmaktadır. Yunanca çift, iki kat anlamına gelen “*diplos*” sözcüğü muhtemelen “iki” ve “yan, taraf” sözcüklerinin birleşiminden oluşarak “ikiye katlama/katlanmış” anlamına gelen “*di ploma*” kelimesinden türetilmiştir. *Di ploma* ile ilgili olma durumu sonradan “diplomasi” sözcüğüyle karşılanmıştır¹. ve “üzerinde imza bulunan ikiye katlanmış kâğıt, belge” demektir².

Diplomasi terimi “*di ploma*”dan çok sonraları İngilizler ve Fransızlar tarafından kullanıma girmiştir. Bu gecikme de kelimenin dış politika kavramıyla karıştırılmasına neden olmuştur. Çünkü *di plomanın* kullanıma girdiği Eski Yunan’da bu sözcük fiil olarak kullanılıyordu ve hatta özel olarak, mesaj götürmek ve elçilik yapmakla görevli kişilerin kimliklerini belirtici belgelere de “*di ploma*” deniyordu. Roma’da her türlü pasaport, geçiş izinleri, nakliye senetleri, askerlere ayrıcalık tanıyan belgelerin bir çift bronz levha üzerine mühürlenip katlanarak dikildiğini ve bunlara da “*di ploma*” dendiğini öğrenmekteyiz³. Bu bağlamda diplomasi; devleti tarafından kendisine *di ploma* (credential) verilen yüksek dereceli memurun (diplomat) dış işlerinde yapmakla mükellef olduğu vazife, iş⁴ olarak açıklanabildiği gibi ulusların birbiriyle olan ilişkilerini ve ilgilerini tahlil eden bilim olarak da tanımlanabilir⁵.

Diplomasi bir manada, resmi temsilciler vasıtasıyla devletler arasındaki ilişkileri

¹ Onur Kınılı, *Osmanlıda Modernleşme ve Diplomasi*, Nisan 2006, s. 58.

² Mübahat Kütükoğlu, “Diplomatik”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, s. 360.

³ “Diploma” *Türk Ansiklopedisi*, C. 13, 1966, s. 321; Harold Nicolson, “Diplomasi Mesleği Nasıl Doğdu?”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, S. 253, (Çev. Kemal Bekiroğlu), Nisan 1952, s. 24.

⁴ A. İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul 2007, s. 9.

⁵ Kınılı, *a.g.e.*, s. 64.

yürütme işi ya da sanattır. Geniş manada konuyu ele alırsak diplomasi ile dış politika ayrımı yapmak doğru değildir. Ancak dar manada dış politika, bir devletin uluslararası sistemden beklentileri; diplomasi ise bu amaçlara varmak için kullanılan araç ve mekanizmaların tümüdür⁶. Tatbikatta ise diplomasi, müzakere yolu açan, onu temin eden usul ve vasıtaları ifade etmektedir. Diplomasi devletler arası müzakerelerin tedbirle idaresi veya onun karışık yollara sevk edilmesi için takip edilen usul ve tarza yatkınlık isteyen şahsi kabiliyet anlamında da kullanılmaktadır⁷.

Diplomasi bir politika değildir ancak politikayı uygulayan vasıtaadır. Dış politika ve diplomasi birbirlerini tamamlayarak biri diğerinin işbirliği olmadan harekete geçemez. Her ikisi de bir araya gelerek icra politikasını oluştururlar. Politika stratejiyi saptar, diplomasi ise taktikleri belirler.

Diplomasi olgusunun devletler arasındaki ilişkilerin tesis ve idamesi anlamında kullanılması çok yeni bir olgudur. Kelimeyi bu anlamda alarak, örneğin İngiltere’de ilk kez 1796’da Edmond Burke kullanmıştır. Burke aynı zamanda “*diplomatik kurul*” deyimini de ortaya atmış, “*diplomat*” kavramı da bundan sonra bu “*kurul*”u oluşturan kişileri tanımlamak üzere kullanılmaya başlanmıştır⁸. Diplomatik hizmetler, devlet adamından ve politikacıdan ayrı olarak ancak 1815’den sonra Viyana Kongresi ile kabul edilmiştir⁹.

Diplomasiden ilk anladığımız eğer devletler arası münasebetlerde kullanılan bir politika oluşturmaksa ve bu daha ziyade uzlaşmayı temin eden bir yol olarak algılanıyorsa bu konuda farklı bakış açılarının da olduğu söylenebilir. Temel İskit’in gazeteci, diplomat ve çeşitli yazarlardan aktardığına göre diplomasi, “*ülkesi için yurtsever yalan söyleme sanatı*” olarak tanımlanacağı gibi “*savaşın*

⁶ Savaş, a.g.e, s. 9; Oral Sander, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)*, Ankara 1987, s. 3.

⁷ Nicolson, a.g.m., *Siyasi İlimler Mecmuası*, s. 20.

⁸ Hüner Tuncer, “Eski” ve “Yeni” *Diplomasi*, Ankara 1991, s. 13.

⁹ Nicolson, a.g.m., *Siyasi İlimler Mecmuası*, s. 25.

başka vasıtalarla sürdürülmesi”, “siyasi devletler arasındaki ilişkilerin müzakereler yoluyla yürütülmesi” ve “siyasi birimler, bu birimleri yönetenler ve ajanları arasındaki ilişkilerin barışçıl yöntemi” olarak açıklanabilir¹⁰.

Eski Roma’dan itibaren “*diplomas*” adı verilen iki madeni plakaya konulmuş ve katlanmış kâğıtlar bir zaman sonra imparatorluğun arşivini doldurmaya başlamıştır. Bunları kaydedecek, okuyacak ve bulunması kolay şekilde saklayacak kabiliyette kimseler yetiştirilmesi zaruri hale gelmiştir. Bu da arşivcilik ile eski vesikaların kontrolünü ve içeriğini okumayı temin edecek bir ilmin doğmasına sebep olmuştur ki bu da “*diplomatik*” olarak isimlendirilmiştir.

Dış politika anlayışının diplomatik metotlar üzerindeki belirleyiciliğinden bahsedecek olursak şüphesiz ki buna en iyi örnek Bizans olacaktır. Bizans’ın dış politikasının üç temel kaygısı vardır. Bunlardan ilki doğusunda hâkimiyetini güçlendiren İran ile Kavimler Göçü’nün kuzey sınırında yarattığı karışıklık arasında iki cepheli tehdit algısıdır. Bu imparatorluğun bekasıyla ilgili olduğundan nişan, evlilik ve suikasta varan her tür unsur diplomatik metot olarak kullanılmıştır. İkincisi dinî merkez olma kaygısıdır ki burada din bizzat diplomatik araç olarak kullanılmıştır. Üçüncüsü de ticaret merkezi olma kaygısıdır ve bunu diplomatik casusluk hizmetleriyle yürütmeye çalışmıştır¹¹. Diplomasiye casusluğu sokanlar Bizanslılar, karşı casusluğu sokanlar ise İtalyanlardır¹².

Diplomatik eylemin çıkış noktası ticari ilişkiler ve bu ilişkilerin doğurduğu konsolosluk müessesesidir. Devletler birbirleriyle temsilciler vasıtasıyla münasebette bulunurlar. Modern diplomasi, XIII ve XIV. yüzyılda İtalya’da doğmuştur. XV. yüzyıldan itibaren de geliştirilmeye başlamıştır. XV. yüzyılda İtalya’da başlatılan sürekli diplomasi uygulamasının en önemli özelliği, diplomasinin uzun süreli bir etkinlik olarak değil, hemen o andaki amaçları

¹⁰ Temel İskit, *Diplomasi (Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması)*, İstanbul 2007, s. 3-4.

¹¹ Kınlı, *a.g.e.*, s. 74-75.

¹² Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul, t.y., s. 25.

gerçekleştirebilecek bir eylem ya da şans oyunu olarak bakılmasıdır. İşte bu sebeptendir ki geliştirilen diplomasi anlayışı da yalan, hile, kurnazlık ve aldatmacalara dayanmaktadır. Bu kuşku ve güvensizlik ortamında diplomatın başlıca amacı da, kendisi aldanmadan başkalarını aldatmak olmuştur. Hatta bu durum dönemin ilk modern siyasal teorisi Niccolo di Bernardo Machiavelli'nin¹³ “Prens” adlı eserinde de dile getirilmektedir. Özellikle XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Machiavelli'nin şu düşüncesinin bu dönemi büyük ölçüde etkilediği söylenebilir¹⁴.

“Aklı başında olan bir yönetici, özellikle çıkarının söz konusu olduğu durumlarda, önceden vermiş olduğu bir sözü tutmayabilir. İnsanlar doğal olarak kötü olduklarına ve sözlerine bağlı olmadıklarına göre, siz de onlara karşı dürüst davranmayabilir ve vermiş olduğunuz bir sözü yerine getirmeyebilirsiniz.”

Bazı tarihçiler Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın sonlarına kadar öteki devletlerle olan ilişkilerini “*diplomasi*” ya da “*dış politika*” kavramıyla açıklamaya çalışmanın yanıltıcı olacağını ifade etmektedirler¹⁵. Bu sebeptendir ki birtakım noktaların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Öncelikle herhangi bir ülkenin belirli bir diplomasi ve dış politika anlayışının olup olmadığını tespit etmek için o ülkenin dış temsilcilikler yoluyla temsil edilmesi gerekmekte midir? Temsilcilik olmadan da o ülkenin dış politikası olmasından bahsedilebilir mi? Bu konuda göz ardı edilemeyecek en önemli husus ise bir devletin herhangi bir başka devletle ilişkileri varsa, öyle ya da böyle bu devlete karşı dış politikasının, tavır ve anlayışının da olması muhakkaktır. Osmanlı Devleti daha uç beyliği statüsünde iken bile dış politik anlayışlar geliştirdiği ve diplomatik tavır ve ilkelerinin olduğu

¹³ Machiavelli XV. yüzyılın sonlarında XVI. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Floransa Cumhuriyetinin diplomatik görevlerine yükselmiş; İtalya'nın küçük prensliklerine, Fransa'da XII. Louis'in sarayına, Roma- Germen imparatoru Maximilian'a ve başka hükümdarlara elçi olarak gönderilmiştir. Ortaçağın teolojik dogma ve felsefe geleneklerine dayanmak yerine, tarihe ve çağdaş siyaset uygulamalarına bakarak sonuçlar çıkarmış, ayrıca siyasal sorunları din, metafizik, ve ahlak ilkelerinden soyutlayarak siyasal düşünce tarihinde önemli bir yeniliğe imza atmıştır. Bkz. Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, C. II, Ankara 1969, s. 3-4.

¹⁴ Tuncer, *a.g.e.*, s. 24-25.

¹⁵ Sander, *a.g.e.*, s. 3-5.

bilinmektedir¹⁶.

Avrupa’da XV. yüzyılın ortalarında yaygın biçimde benimsenen diplomasi ve devletler hukuku ilkeleri Osmanlı Devleti tarafından uzun dönemler uygulanmamıştır. Türk diplomasisini Osmanlı Devleti’nin gelişim sürecinden ayrı tutmak imkânsızdır. Osmanlı Devletinin yabancı devletlere özellikle de Avrupalı güçlere karşı daha etkin bir müzakere pozisyonunda olduğu dönemlerde diplomasisinin de aynı şartlar içinde yürütüldüğü bilinmektedir. III. Selim dönemine kadar Osmanlı Devleti’nin bu tarz ilişkileri tek taraflı kalmıştır. Osmanlı diplomasisini iki dönemde incelememiz mümkündür. Bunlar:

A. Karşılıksız (Tek taraflı/Ad-Hoc) Diplomasi Dönemi.

B. Sürekli Diplomasi Dönemi.

II. Osmanlı Diplomasisinin Dönemleri

A. Karşılıksız (Tek taraflı/Ad-Hoc) Diplomasi Dönemi

Karşılıksız diplomasi dönemi Osmanlı Devletinin dış siyaset çizgisinde en uzun ömürlü politikasıdır. Osmanlı Devleti kuruluş döneminden başlayarak, özellikle Fatih Sultan Mehmed (1451–1481) devrinde Batılı devletlerle ilişkiye geçmiştir. Bunlar sırasıyla Doğu-Batı karışımı fakat Hristiyan bir devlet olan Bizans, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Denizinde kolonilere ve birtakım adalara sahip Venedik ve Cenevizliler ve Balkan ülkeleriydi¹⁷. Osmanlı fütuhatının Anadolu sınırlarının dışına taşması ve Balkanların kısa sürede ele geçirilmesi sonucunda, Osmanlı diplomasisi Avrupa devletleri ile daha yakın bir temas sahasına girmiştir. Özellikle İstanbul’un fethinden sonra bu temaslar daha esaslı bir altyapı kazanmıştır. Osmanlı Devleti için tek taraflı diplomasinin anlamı, Avrupa devletler sisteminden kendini soyutlayarak, yabancı ülkelere sürekli diplomatik

¹⁶ Savaş, *a. g. e.*, s. 10.

¹⁷ Cahit Bilim, “Tercüme Odası”, *OTAM*, Yıl: 1, S. 1, Haziran 1990, s. 29.

misyonlar göndermemek buna karşılık diğer ülkelerden gelen diplomatik misyonları kabul etmek olmuştur¹⁸. Batılı devletlerin Fatih Sultan Mehmed'den beri İstanbul'da daimi elçi bulundurmalarına karşı, padişahlar dış ülkelere geçici (fevkalade) elçiler göndermekle yetinmişlerdir.

Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da giderek güçlenen Osmanlı Devleti kendine güveninin dorukta olduğu yükseliş döneminde yeterlilik ilkesini benimseyerek başka ülkelerle ilişkileri önemsememiş ve hiçbir Avrupalı Hristiyan Devleti “eşit hakları haiz muhatap” kabul etmemiştir. Ayrıca bu devletlerle daimi barış içerisinde olmamıştır¹⁹. XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa devletlerinin büyük çoğunluğu “sürekli ve karşılıklı diplomasi” uygulamasına geçerken Osmanlı Devleti 18. yüzyılın sonlarına kadar bu infiratçı politikasını sürdürmüştür²⁰. Bunun en büyük nedeni bu diplomasi anlayışını üstünlüğünün bir belirtisi olarak sayması ve bu tavrın Avrupalı devletlere karşı psikolojik baskı yaratmasıdır. Osmanlı Devleti'nin uzun süre Batı'nın desteğini sağlama ya da Batı'nın görüş ve düşüncelerinden yararlanma gibi kaygıları olmadığı için kendinden güçsüz olan devletler nezdinde temsili de küçüklük ve zayıflık saymıştır. Galip geldiği ve toprak bütünlüğünün korunduğu sürece “karşılıksız diplomasi” Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün ve üstünlüğünün diğer devletlerce onaylanması olarak görüldüğünden, Hristiyan devletlerin İstanbul'a daimi elçi göndermeleri de padişaha saygı tezahürü olarak değerlendirilmiştir²¹.

Osmanlı kendi mükemmeliyetine olan inancının yanında, kazandığı başarıların da etkisiyle uzun süre batı karşısında psikolojik açıdan mağrur bir tavır sergileyerek Avrupa'daki gelişmelere büyük ölçüde kayıtsız kalmıştır. Bu sebeple karşılıksız diplomasi uygulamasının bir diğer nedeni de, İslam dininin temelleri üzerine oturtulan devletin, “Dâr'ül İslam” ve “Dâr'ül Harb” ayrımı dolayısıyla diğer

¹⁸ Gül Akyılmaz “Osmanlı Diplomasinin Geçirdiği Aşamalar ve Özel Bir Örnek Olarak III. Selim Dönemi”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7-9 Nisan 1999, Konya, s. 778; İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasinin Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara 1987, s. 32.

¹⁹ Savaş, *a.g.e.*, s. 38; Sander, *a.g.e.*, s.4.

²⁰ Tuncer, *a.g.e.*, s. 42.

²¹ Akyılmaz, *a.g.m.*, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 778.

dinleri kabul etmiş olan toplumlarla barışçı ve eşit şartlarda ilişki kurmasını mümkün olmayacağının düşünülmesiydi. Bir Müslümanın buralarda uzun süre oturması dahi hoş karşılanmaz hatta üstünlük duygusuyla padişahlar ve sadrazamlar yabancı elçileri küçümserlerdi²².

Osmanlı Devleti'nin Avusturya, Fransa, Birleşik Hollanda, İngiltere gibi Avrupa Devletleri ile olan antlaşmaları da bir antlaşma değil, hukuken mütareke statüsünde olan sözleşmelerdi. Bu belgelere “ahidnâme” deniyordu. Bunlar tek taraflı olarak sultan tarafından bağışlanan bir barış, daha doğrusu, “aman” belgesiydi²³. “Aman” korkusuzluk, emniyet, af ve müsaade anlamlarına gelmektedir. Bu terim İslam hukukunda, düşmana emniyet altında olduğuna dair verilen bir söz ya da yapılan bir işareti ifade etmektedir²⁴. İslam hukuku prensiplerine göre Osmanlıların yabancı devletlerle yaptığı her anlaşma şeyhülislamın denetiminden geçerdi. Bu anlaşmalar ve genellikle Müslüman olmayan ülkelerle dış temaslar İslam hukuku dışında tutulurdu. İslam hukukunun “aman” ilkesine göre yabancı devletlerle süresi on yılı geçmeyecek mütarekeler yapılabilirdi. Kalıcı anlaşmalar söz konusu değildi. Osmanlı Devleti güçlü dönemlerinde verdiği “aman”ları ancak milletin ve devletin yararına olduğu sürece geçerli saymıştır²⁵. Ahidnâmelerde sürekli ve kurumsallaşan bir barış değil, geçici bir silah bırakışması, her zaman tek taraflı olarak bozulabilecek bir ilişki söz konusudur. XVII. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı diplomatik ilişkileri Avrupalılarınkinden bu anlamda farklıydı ve İstanbul’daki elçiler ve eyaletlerde bulunan konsololar da tek taraflı olarak verilen bu güvence ile faaliyet gösteriyorlardı²⁶.

Bu dönemde karşılıksız dış siyaset izlemeyi kolaylaştıran başka bir faktör de kuşkusuz ticari itici gücün olmamasıdır. Avrupalı tüccarlar, Osmanlı ülkesindeki

²² Bilim, a.g.m., *OTAM*, s. 29, Akyılmaz, a.g.m., *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 778; İskit, a.g.e, s.146; İlber Ortaylı, “Osmanlı Diplomasisi ve Dışişleri Örgütü”, *TCTA*, C. I, s. 278.

²³ Aynı yer.

²⁴ T. Tankut Soykan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler*, İstanbul 2000, s.74.

²⁵ İskit, a.g.e, s. 147.

²⁶ Ortaylı, a.g.m, *TCTA*, s, 278.

ham maddeleri satın alarak mamul maddeleri de satıp örgütlenirken, hükümetleri tarafından da elçilik ve konsolosluklar vasıtasıyla hak ve çıkarları korunmaktaydı²⁷. Halbuki Osmanlı tüccarları Avrupa ülkelerinde benzer ticari faaliyetler yürütmediklerinden, Osmanlı Devleti, Avrupa ile karşılıklı diplomasi ihtiyacı duymaz.

Osmanlı Devleti'nin izlediği bu politikaya rağmen, yabancı diplomatik misyonların ülkeye kabulü engellenmemiş ve Venedik, İstanbul'un fethinin hemen ardından daimî elçi bulunduran ilk devlet olmuştur²⁸. Bunu 1473'te Lehistan²⁹, 1497'de Rusya, 1525'te Fransa³⁰, 1528'de Avusturya, 1583'te İngiltere ve 1612'de Hollanda elçilikleri izlemiştir³¹. XV. ve XVI. yüzyılda kurulmaya başlanan bu elçilikler, İtalyan kentlerinde uygulanan model doğrultusunda konsolosluk tipi örgütlenmelerdir. Bunlar dönem koşullarında oldukça önemli yetkilerle donanmış idarî ve adlî vasıflara sahiptirler³².

Osmanlı Devleti yurt dışına her ne kadar diplomatik misyonlar göndermemiş ise de çeşitli nedenlerle geçici elçiler göndermiştir. Bunlar belirli bir görevi yerine getirmek üzere yabancı ülkelere giderler, görevlerini tamamladıktan sonra da geri dönerlerdi³³. Bu dönemde yoğun diplomatik faaliyetler olmadığından merkezde dış ilişkileri idare edecek bir hariciye örgütlenmesine de ihtiyaç duyulmamakta ve dış politikanın esasları padişah ve veziriazam tarafından belirlenerek, yazışmaları nişancı ve emri altındaki katipler yürütmektedir.

²⁷ J.C. Hurewitz, "Ottoman Diplomacy and The European State System" *The Middle East Journal*, Vol. XV. Washington 1961, s. 41.

²⁸ Cavid Baysun, "Balyos" İA, C. II, İstanbul 1986, s. 293.

²⁹ Başka bir kaynakta Polonya elçiliğinin 1475'te açıldığı belirtilmektedir. Bkz. Feryal İrez, Hüsamettin Aksu, *Boğaziçi Sefarethaneleri*, İstanbul 1992, s. 13; Ayrıca Polonya Elçiliğinin tercüman listesi için Bkz. Jan Reychman-Ananiasz Zajackowski, *Handbook of Ottoman- Turkish Diplomats*, Paris, Mouton 1968, s. 171-172.

³⁰ Fransa Elçiliğinin tercüman listesi için Bkz. Marie de Testa- Antoine Gautier, *Dragomans et Diplomates Europeens Aupres de La Porte Ottomane*, LXXI, İstanbul 2003, s.257-260.

³¹ İskit, *a.g.e.*, s. 147-148; Kınlı, *a.g.e.*, s. 80.

³² Kınlı, *a.g.e.*, s. 81.

³³ Geniş bilgi için Bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 1992.

Osmanlı dış politikası ve diplomasisinde dönüm noktası olan olayların başında 1606 Zıttorog barışı gelmektedir. Bu barışın önemi, Osmanlı Devleti'nin daha önce “*Viyana Beyi*” olarak hitap ettiği Avusturya-Roma İmparatoru'nun “*Kaiser*” olarak tanınması ve senelik cizyeden vazgeçmesi ile açıklanabilir. Bu olay Osmanlı Devleti için diplomatik manada ilk prestij kaybıdır³⁴. Yüzyılın sonunda 1699 Karlofça barışı ile Osmanlı tarihinde ilk defa yabancı bir devletin aracılığı kabul edilmiş ve Osmanlı diplomasi literatüründe eski “*Moskov*” prensi olan Rus Çarı'nın “*Çarlık*” unvanı kabul edilmiştir³⁵. Karlofça ile Osmanlı Devleti Avrupa'da önemli miktarda toprak kaybederek Hristiyan güçler karşısında savunma durumuna geçmiştir. Böylelikle karşılıksız diplomasi prensibinin temelleri sarsılmış ve devletin tek taraflı diplomasi izlemesi zararlı olmaya başlamıştır. Bu da yeni bir yapılanmayı gündeme getirmiştir.

Karlofça barışına kadar, Osmanlı Devleti tarafından “*casus*” olarak görülerek rehine muamelesine tabi tutulan yabancı elçilere³⁶ daha dostane davranılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda diplomatik literatürde ilk kez “*miknetlû ulu dostumuz*” ifadeleri yer almıştır³⁷. Uluslararası sistemin de tanıdığı karşılıklı hükümlanlık haklarına saygı, elçilerin dokunulmazlığı hatta kamuoyu kavramları geleneksel Osmanlı kavramları arasında yerini almaya başlamıştır³⁸.

Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) antlaşmalarını izleyen çeşitli ticaret ve seyrüsefain anlaşmaları ile Avusturya, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Rusya gibi bazı devletler konsolosluk ve elçilikler konusunda Osmanlı Devleti'nden asrın diplomatik muafiyet ve güvencesini elde etmişlerdir. Böylelikle bir İslam devleti

³⁴ Savaş, *a.g.e.*, s. 39; Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C. I, İstanbul 2000, s.57.

³⁵ Savaş, *a.g.e.*, s. 39; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. I, Ankara 1953, s. 33.

³⁶ Karl Tebly, *Dersaadette Avusturya Sefirleri*, (Çev. Prof. Dr. Selçuk Ünlü), Ankara 1988, s. 151; Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Prof. Dr. Yaşar Önen), Ankara 1992, s. 65.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, Ankara 1988, s. 171.

³⁸ Thomas Naff, “Reform and Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III, 1789-1807” *Journal of the American Oriental Society*, Vol. ZZZIII/3, 1963, s. 295-315; Selim Deringil, “II. Mahmud'un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul 1990, s. 61.

ilk kez Hristiyan ülkeleriyle eşit düzeyde diplomatik ilişki içine girmeye başlamıştır³⁹.

Osmanlı Devletinin diplomatik güç grafiğinin yavaş yavaş düşmesine paralel olarak Avrupalı devletlerin de siyasî ve diplomatik üstünlüğünü yükseltmeye başlaması nedeniyle diplomatik manada reformasyona gidilmiştir. Ancak bu dönemde yapılan yenilikler radikal nitelikte olmamış, sadece günün şartlarına göre yapılan birtakım değişikliklerle yumuşatılmıştır. Mutlak üstünlük görüşünden uzaklaşarak, devletler hukuku ilkeleri kabul edilmeye başlanmıştır. Bunların temelini ise Karlofça barışı teşkil etmektedir⁴⁰.

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında karşılıksız -Ad Hoc⁴¹- diplomasi yöntemini en geç bırakan devletlerden birisinin Osmanlı Devleti olduğu görülmektedir. Devlet varlığını sürdürmenin yalnız askerî güce bağlı olmadığını, bunun yanında Avrupa'nın büyük devletleriyle ilişkilerde diplomasinin etkin olarak kullanılması gerektiği gerçeğini artık kabul etmeye başlamıştır. Yeni dış politika anlayışına paralel olarak dış ilişkiler yoğunlaşmaya başlamış ve merkezde uluslararası ilişkileri idare edecek bir teşkilata ve uzman kişilere ihtiyaç giderek artmaya başlamıştır. Bu çerçevede "Reisülkütablık" kurumu da önem kazanmış ve reis efendilerin sorumluluk alanına dış ilişkiler de girmiştir. Böylelikle daha önceden "eşit hakları haiz muhatap" kabul edilmeyen Avrupa devletlerinin Osmanlı diplomasisi açısından meşruiyeti onaylanmıştır.

B. Sürekli Diplomasi Dönemi

Klasik dönemde, Avrupa devletlerinin oluşturduğu müttefik ordularına üstünlük

³⁹ Ortaylı, a.g.m, *TCTA*, s. 278.

⁴⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), C. III-IV, Ankara 1987, s. 18; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 245.

⁴¹ Ad-Hoc (Lat.): Bu amaçla, bu özel durum için; bir gerçekten sonra açıklama olarak rasgele verilen kuşkulu bir varsayım ya da sav; kısa sürede tek bir görev için kurulan komite. Bkz. Yurdanur Salman, Gamze Varım, Serhan Keser, *Ortak Kültür Sözlüğü Yabancı Sözcük, Terim, Deyim, Özdeyiş ve Atasözleri*, Ekim 2003, s. 16.

sağlayan Osmanlı ordusunun XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artık tek tek bu devletler karşısında bile başarısız sonuçlar alması ister istemez Osmanlı reformcularının bu noktaya yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nde yapılan ilk yenileşme hareketleri askerî karakterlidir. Ancak bir süre sonra askerî reformların sorunun çözümünde yeterli olmadığı anlaşılarak askeriyenin dışında da bazı problemlerin yaşandığının fark edilmesi üzerine reform alanı III. Selim’den itibaren genişletilmeye başlanmıştır⁴².

Osmanlı padişah ve yöneticileri, Avrupa’daki güç dengesinin izlenebilmesi ve müttefikler aranması için diplomasiye ağırlık verilmesi, bu arada da daimi elçilik açılmasının gerekliliğinin farkına varmaya başlamışlardır. Bunun neticesinde de Osmanlı tarihinde ilk kez daimî elçilikler tesis edilmiştir. Bu uygulama ile daha önce “eşit hakları haiz muhatap” olarak kabul edilmeyen Avrupalı devletlerin Osmanlı diplomasisi açısından meşruiyeti de kabul edilmiş oluyordu. Bu çerçevede, III. Selim, devlet teşkilatındaki diğer bazı reformlarla birlikte yabancı ülkelere üç yıl süre ile mukim (daimi) elçiler göndermeye karar vermiştir⁴³.

Osmanlı Devleti’nin yüzyıllarca izlediği “*karşılıksız diplomasi*” anlayışını terk ederek “*karşılıklı diplomasi*” ye geçmesinde etkili olan en önemli gelişmelerden biri Fransız İhtilali’dir. İhtilali izleyen günlerde uluslararası siyaset ve diplomasi şartlarında hızlı bir gelişme ve değişme yaşanmıştır. İhtilalin doğurduğu ortama bağlı olarak devletlerin dış politikaları değişmiş ve neredeyse her gün yeni ittifaklar doğmuştur. Ortaya çıkan liberalizm ve nasyonalizm gibi birtakım fikir akımları Avrupa’nın iç kesimlerine kadar yayılarak çok uluslu imparatorlukları tehdit etmeye başlamıştır. Böylesine değişken bir zeminde Osmanlı Devleti’nin aldığı mağlubiyetler ve toprak kayıpları devleti savunma durumuna geçirerek, Avrupa’da çıkarlarının uyuşabileceği müttefikler bulmaya yönlendirmiştir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti’nin dış ilişkilerde kabul

⁴² Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Moderleşme*, İstanbul 2004, s. 18-19.

⁴³ Savaş, *a.g.e.*, s. 40; İskit, *a.g.e.*, s. 156.

ettiği prensip siyasi anlaşmazlıklarda ve savaşlarda kendi kuvvetine dayanmaktadır⁴⁴. Buna karşılık XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren ve XIX. yüzyıl boyunca da bunun tam tersine devletlerin menfaat çatışmalarından istifade etme temeline dayanan denge politikasını takip etmiştir⁴⁵. Bu siyasete göre, Avrupa'nın büyük devletlerini ve menfaat çatışmalarını birbirlerine karşı kullanarak ve zaman zaman bunlardan birinin desteğini sağlayarak Osmanlı'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak amaçlanmıştır⁴⁶.

Avrupa siyasetinden dışlanmamak ve sürekli değişim içinde olan uluslar arası sistemle ilgili sağlıklı bilgiler elde ederek, Osmanlı dış politikasını bunlara uygun olarak şekillendirmek için Avrupa ülkelerinden daha güvenilir ve doğrudan doğruya bilgi edinme gereği ortaya çıkmıştır. Bu da ancak karşılıklı diplomasiye geçerek yurt dışına daimî diplomatik misyonlar göndermekle mümkün olacaktır⁴⁷. Böylelikle ilk daimî elçilik için Fransa düşünüldüğü⁴⁸ halde Fransız İhtilali'nin başlamasıyla bundan vazgeçilmiş, ilk daimî büyükelçiliğin Londra'da kurulmasına karar verilerek Kalyonlar Kâtibi Yusuf Âgâh Efendi 1793'te bu göreve tayin edilmiştir⁴⁹.

İlk tecrübeden memnun kalan padişah 1797'de Âgâh Efendi'nin yerine İsmail Ferruh Efendi'yi atamış, Paris'e Seyyid Ali, Viyana'ya İbrahim Afif ve Berlin'e Ali Aziz Efendileri büyükelçi olarak göndermiştir. Bu dönemde Rusya dost sayılmadığından elçi yollanmamış, Saint Petersburg'da ilk Osmanlı daimi büyükelçiliğinin kurulması ancak Kırım Savaşı'ndan sonra olmuştur⁵⁰. Bu dönem daha çok “*karşılıklı diplomasiye geçiş denemesi*” olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu dönemde hâlâ birçok devlet adamına göre diplomasi, savaşta başarılı olunana

⁴⁴ E. Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları, Nizâm-ı Cedit (1789–1807)*, Ankara 1988, s. 155.

⁴⁵ Akyılmaz, a.g.m., *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 784.

⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara 1983, s. 43.

⁴⁷ Akyılmaz, a.g.m., *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 783.

⁴⁸ Ercüment Kuran, *Avrupada Osmanlı İkamet Elçilerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)*, Ankara 1968, s. 13.

⁴⁹ Akyılmaz, a.g.m., *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 782.

⁵⁰ İskit, a.g.e., s. 157.

kadar uygulanacak bir zaman kazanımıydı.

Osmanlı Devleti'nin karşılıklı diplomasiyi kabul etmesi, Avrupa devlet sisteminin bir dünya sistemi hâline dönüşmesinde ilk büyük adım olmuştur. Bu aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin batılılaşma girişimlerinde dönüm noktasıdır⁵¹.

1793 yılından itibaren kurulmaya başlayan ilk daimî Osmanlı temsilcilikleri pek başarılı olamamıştır. Bunun nedeni elçilerin gerekli niteliklere sahip bulunmamaları dolayısıyla Avrupa diplomatik usullerinden habersiz olmaları, haberleşme kanallarındaki yetersizlik, rütbe ve önde-gelme konusunda ortaya çıkan problemlerdir⁵². Bu sorunlar Osmanlı hariciye teşkilatının, çağdaşı Avrupa devletlerinden çok farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin dışişleri bürokrasisi eskiden beri merkezî bürokrasinin, Reisülküttâbın yönetimine verilen kısmı tarafından yürütülür. Bu oluşum aynı zamanda içişleri ile ilgili olan bürokrasinin büyük bir kısmı ile de meşgul olduğu için çoğu zaman dışişleri ikinci planda kalmıştır. Reis Efendi, adından da anlaşıldığı üzere, aynı zamanda “*Bâbîâlî*” denilen Osmanlı hükümet merkezindeki dairelerin katip ve memurlarının başıydı. Klasik dönemde Osmanlı merkezî bürokrasisinin tek merkezli (Divan-ı hümayün) olmasının getirdiği bürokratik yapılanmaya ve bu yapılanmanın yeterli olgunluğa erişmemiş olmasına bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin rakipleri karşısında yeterli gücü bulunmadığı için diplomasi faaliyetlerine fazla ihtiyaç duyulmamış bu da bürokrasinin gelişmesini engellemiştir⁵³. Osmanlı Devleti'nde hariciyenin başında bulunan Reisülküttâb, görev ve yetkileri açısından bugünkü anlamda bir dışişleri bakanı seviyesinde

⁵¹ J. C. Hurewitz, “The Europeanization of Ottoman Diplomacy: The Conversion from Unilateralism to Reciprocity in the Nineteenth Century”, *Belleten*, C. XXV, S. 97-100, Ank. 1961, s. 460.

⁵² Akyılmaz, a. g. m, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 787.

⁵³ Reisülküttâplık müessesesi konusunda geniş bilgi için bkz. Halil İnalcık, “Reisülküttâb” *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, MEB, İstanbul 1964, s. 671-683; Recep Ahışhalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 197-221; Carter V. Findley, “The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry, The Beginning of Bureaucratic Reform under Selim III and Mahmud II”, *IJMES*, III, 1972, s. 334-357; Gül Akyılmaz, *Reis-ül-Küttâp ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1990.

değildir. Dolayısıyla da dış politikayı belirleme yetkisi olmadığından sadece padişahın sadrazamı aracılığıyla gönderdiği emir ve direktifleri uygulayan bir kişi konumundadır. Bu alanda fazla inisiyatifi olmayan Reisülküttâb uzun süre doğrudan doğruya kendi imzasıyla herhangi bir ülkenin dışişleri bakanına dahi mektup yazamamıştır⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin önceden belirlenmiş, açık ve tutarlı bir dış politikasının olmaması ilk Osmanlı daimî elçiliklerinin başarısını engellemiştir. Hatta çoğu zaman Avrupalı devletler önemli konularda Osmanlı elçileriyle temasa geçmeyi dahi gereksiz bulmuşlar, bunu zaman kaybı olarak değerlendirerek doğrudan doğruya Reisülküttâb ile bağlantı kurmuşlardır⁵⁵. İlk tayin edilen daimî elçilerin, Enderun mektebi ya da divân kalemlerinde geleneksel metotlarla yetişmiş⁵⁶, Batı dillerini bilmeyen, diplomatik usul ve kurallardan habersiz, diplomasi alanında uzman olmayan kişiler olmaları problemleri arttırmış ve başarısızlıklara yol açmıştır. Bundan başka karşılaşılan diğer bir sorun da rütbe ve önde-gelme konusunda yaşanmıştır. Daimî elçiliklerin kurulmasıyla görevlendirilen muhtelif devlet temsilcileri arasında, -bütün bu devletler egemen oldukları ve hiçbirisi diğerinden aşağı bir statüde bulunmayı kabul etmedikleri için, “önde-gelme” (prééance, precedence) önemli anlaşmazlıklara yol açmıştır. Örneğin; Prusya, Fransa ve Avusturya Devletleri ile yapılan müzakereler esnasında Prusya Devleti, sefaret tercümanının Fransa ve Avusturya Devletleri'nin tercümanlarından daha fazla gayret gösterdiğini ileri sürerek kendisine diğer tercümanlara verilecek kıymette hediye verilmesini istemiştir⁵⁷. Başka bir belgede de; İsveç elçisiyle tasdikname mübadelesi töreninde elçi ve beraberindeki görevlilere samur kürkleri giydirilmiştir. Benzer bir tören de Prusya elçilik heyeti için planlanmış ancak Prusya elçisi eşdeğer bir uygulamayı kabul etmemiştir. Gerekçe olarak ise İsveç'in Osmanlı'dan aldığı ekonomik yardımı öne sürmüş dolayısıyla farklı bir muameleye layık olduğunu ifade ederek Prusya Baş tercümanına da kürkleri

⁵⁴ Akyılmaz, a.g.m, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 788.

⁵⁵ Hüner Tuncer, “Reis'ül-Küttablıktan Hariciye Nazırlığına”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C. X, S. 77, Ankara 1985, s. 66.

⁵⁶ Akyıldız, a.g.e, s. 25-26.

⁵⁷ BOA, A. AMD, No: 4/60, 15 Receb 1264.

giydirilmesi talep edilmiştir.⁵⁸ Vilayeti tarafına giden İsveç elçisi tercümanına da veda töreninde selefine verildiği gibi bir at verilmesi istenmiş ve bu şekilde haysiyetinin korunacağı ifade edilmiştir⁵⁹. Bu sorunların birçoğu 1815 Viyana ve 1818 Aix-la-Chapelle kongrelerinde kabul edilen esaslar doğrultusunda bir hâl tarzına bağlanarak, diplomasi temsilcilerinin sınıfları ve teşrifat esasları belirlenmiştir⁶⁰. Gerek 19 Mart 1815 tarihinde, gerekse bunu takip eden Aachen Konferansı'nda yapılan konuşmalar, diplomatik hizmetler ve devletlerin temsil problemi üzerinde bir anlaşmanın teminini sağlamış ve diplomatik temsilciler dört kategoriye ayrılmışlardır:

- Elçiler, Papa'nın fevkalade murahhası ve daimî murahhası
- Fevkalâde salâhiyetli elçiler ve tam salâhiyetli büyük elçiler
- Devamlı büyük elçiler
- Maslahatgüzarlar

Ayrıca her kategori içinde dereceler tespit edilerek, bu dereceler tayin tarihi esasına göre düzenlenmiştir. Buna göre, en yüksek derece, vazifede en kıdemli olan büyük elçiye verilmiştir. Öbür elçilerin sıraları ise kronolojik olarak tespit edilmiştir⁶¹.

İşte Osmanlı diplomasisinde meydana gelen karışıklığın asıl nedeni budur. Avrupa diplomasisinde ikamet elçileri konusunda bu tür sınıflandırmalar yapılırken Osmanlı uygulamasında sadece “*elçi*” rütbesinin tanınmış olması, İlk Osmanlı elçilerinin uzun süre rütbe sorunuyla uğraşmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak III. Selim'in diplomasi reformu kısa vadede istenilen sonuçları sağlayamamıştır. Bunun nedeni III. Selim'in reform çabalarının ve kullandığı

⁵⁸ BOA, HAT, No: 189/ 9039, 29 Zilhicce 1205.

⁵⁹ BOA, HAT, No: 185/ 8646, 29 Zilhicce 1204.

⁶⁰ Seha L. Meray, “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü”, *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 3, Eylül 1957, s. 81-82, Savaş, a.g.e, s. 40.

⁶¹ Nicolson, a.g.m, *Siyasi İlimler Mecmuası*, s. 27.

araçların sınırlı ve yetersiz kalmasıdır. Çünkü bu büyük değişikliğin sağlanması için gerekli alt yapı hazırlanmamış ve özellikle hariciye teşkilatında köklü yenilikler yapılmamıştır. XVIII. yüzyılda Avrupa’da diplomasi teknik bir alan hâline gelmişken Osmanlı Devleti’nde ise bu durum söz konusu dahi olmamıştır. Ancak yine de bu dönemdeki reformların uzun vadedeki en önemli sonucu gönderilen ilk elçilerin beraberlerinde Batı dillerini, bilim ve kültürünü öğrenmeleri için gençler götürmeleri olmuştur⁶². Böylelikle birçok Osmanlı genci, bir Batı dilini öğrenmiş ve Fransız ihtilali sonrası Avrupa’da ortaya çıkan fikir akımlarıyla tanışma fırsatını bulmuştur. Bu gençler ülkeye döndüklerinde ise kalemlere kâtip olarak girmişler, bir Batı dilini iyi derecede bildikleri için de diplomasi teşkilatında kendilerinden yararlanılmıştır. Batıya dönük bürokrat tipinin ilk tohumları bu sayede atılmıştır⁶³.

III. Selim’in tahta çıkışından (1789), I. Meşrutiyet’in ilanına kadar (1876) geçen süre Osmanlı bürokratik yönetim geleneğinin ortaya çıkması ve gelişmesi bakımından önemli bir süreçtir. Bu dönemde, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan çözülme sürecini önleme çabaları yaşanmıştı. Bu çabalar, özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı bürokratik yönetim geleneğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁶⁴. XIX. yüzyıl Osmanlı için diplomasi açısından her zamankinden önemli hâle gelmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti’nin askerî gücü, mevcut topraklarını ve çıkarlarını savunmakta Avrupa ile kıyaslandığında çok zayıflamıştır. Bu nedenle askeri güç kullanarak devletin bekasının sağlanamayacağını gören Osmanlı idarecileri diplomasi ve uzlaşmaya daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Bu yöntemle devletin yara almadan ayakta kalması sağlanabileceği gibi yapılacak reformlarda Batı’nın desteği alınarak böylelikle yakınlaşma da sağlanabilirdi⁶⁵.

III. Selim’in Mayıs 1807’de tahttan indirilmesinin ardından, Temmuz 1808

⁶² Akyılmaz, a. g. m, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 789-790.

⁶³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kırıatlı), Ankara 1984, s. 63.

⁶⁴ Metin Heper, “19. yüzyılda Osmanlı Büroksasisi”, *TCTA*, C. I, s. 245.

⁶⁵ Roderic H. Davison, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasinin Modernizasyonu”, *OTAM*, (Çev. Dr. Durdu Mehmet Burak), S. 11, Ankara 2000, s. 849.

tarihinde II. Mahmud padişah olmuştur. II. Mahmud'un özellikle son onsekiz yılı zorlu uluslararası sorunlarla geçmiştir. 1821–1829 Rum isyanı ve sonucunda bağımsız Yunanistan devletinin kurulması, 1830'da Fransa'nın Cezayir'i zapt etmesi ve bunu takiben 1831 de Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa isyanı devleti oldukça zor duruma sokmuştur.

Avrupa'nın Napolyon savaşlarıyla sarsıldığı dönemlerde beş yıldan fazla Fransa'da kalan Muhib Efendi 1811'de Paris'ten ayrılmış ve yerine sır kâtibi Galip Efendi maslahatgüzar sıfatıyla bırakılmıştır. Galip Efendi'nin kısa süre sonra ölmesi üzerine Rum tercüman maslahatgüzar olmuştur. 1821 yılına kadar Osmanlı daimî elçilikleri bu şekilde maslahatgüzarlıkla yönetilmiştir. Ancak bu sefer de Mora'da Rum ayaklanmasının ardından, Rum maslahatgüzarların Bâbiâli'ye yanlış bilgiler gönderdikleri anlaşıncaya elçiliklerin tümü kapatılmıştır⁶⁶. Bu çerçevede III. Selim'in daimî elçilik uygulaması bu elçiliklerin 1834 tarihinde II. Mahmud tarafından yeniden kurulmasına kadar yaklaşık olarak kırk yıllık bir kesintiye uğramıştır.

II. Mahmud, Paris, Londra ve Viyana'ya yeniden büyükelçiler göndermiştir. Bunları 1837'de Berlin, 1840'ta Atina, 1849'da Tahran, 1854'te Brüksel ve La Haye, 1857'de Saint Petersburg, 1867'de Washington, 1878'de Bükreş, 1879'da Belgrad, 1898'de Stockholm, 1909'da Sofya, 1917'de ise Kopenhag elçilikleri izleyecektir.⁶⁷

Bu doğrultuda II. Mahmud, 11 Mart 1836 tarihinde bir hattihümâyunla Reisülküttâblığın yerine Hariciye Nezareti'ni kurmuştur. Bu hatt-ı hümayunda kararın gerekçeleri belirtilmeksizin Reisülküttâblığın “*Umur-ı Hariciye Nezareti*” adını alarak başına da bir vezirin geçirileceği belirtilmiştir. Bu köklü sayılabilecek değişimle, Osmanlı Devleti'nde Batı tarzı bir kurumun oluşturulması

⁶⁶ İskit, *a.g.e.*, s. 158-159; Akyılmaz, *a.g.m.*, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 789-791.

⁶⁷ İskit, *a.g.e.*, s. 160.

amaçlanmıştır⁶⁸. Umur-ı Hariciye Nazırlığı'na yeni tarzda personel alınarak ciddi bir eğitim verilmiştir. Bu kişiler Avrupa ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurabilecek, giyim-kuşam açısından Avrupalılara benzeyen ve genellikle Fransızca bilen erkekler arasından özenle seçilmiştir⁶⁹.

II. Mahmud döneminde Osmanlı Devleti'nin diplomasi alanında attığı en önemli adımlardan biri 1821'de Bâb-ı Âli'de Reisülküttâblığa bağlı bir “*Tercüme Odası*” kurulmasıdır⁷⁰. Böylelikle dış ilişkilerde eksikliği hissedilen yabancı dil bilen Müslüman memur sayısı artmıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti hâlâ Düvel-i Muazzama olarak kabul edilen Avrupa Devletler Konseyi'nin bir üyesi sayılmamaktaydı. Ancak mevcut durum Osmanlı Devletiyle eşit şartlarda diplomatik girişimleri de mecbur kılıyordu. 1833 Hünkâr İskeleyi, 1840 Londra Antlaşması ve 1841 Boğazlar Sözleşmesi bu eşitlik ilkesinin bir sonucudur. Özellikle Tanzimat Fermanı ardından kanun önünde Müslüman- gayrimüslim eşitliğinin kabulü Osmanlı'nın bu sisteme alınmasını hızlandırmış, sonuçta 1856 Paris antlaşması ile Avrupa hukuk sistemine dâhil olan Osmanlı Devleti, daha önce koruduğu tek devlet olma pozisyonunu tamamen yitirmiştir⁷¹.

II. Mahmud döneminde diplomatik temsilin tekrar başlaması birçok sorunu da yeniden gündeme getirmiştir. Bürokratik hayatta “*himaye*”, “*iltimas*” ve “*adam kayırma*” gibi durumlar diplomatik sistemin düzenli çalışmasını engellemiştir. Diplomatik tayinlerin büyük bir bölümü başkentteki çekişmelerin sonuçlarına göre belirlenmiştir. Hatta çoğu kez Avrupa başkentindeki elçilik görevi İstanbul'da istenmeyen bir devlet adamından kurtulmanın en iyi yolu olarak

⁶⁸ Aynı yer.

⁶⁹ Davison, a.g.m, *OTAM*, s. 850.

⁷⁰ Tercüme Odası hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Sezai Balcı, *II. Mahmud Döneminde Tercümanlık ve Bâb-ı Âli Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

⁷¹ İskit, a.g.e, s. 162-163; Savaş, a.g.e, s.40.

görülmüştür⁷².

İlk kuşak elçileri, bir iki istisna hariç kendi kendilerini yetiştirmişlerdir. Bunlardan bazıları yurt dışı görevlerinde yabancı dil öğrenmişler ve bu sırada yabancı okullarda eğitim görmüşlerdir. İstanbul'da eğitim alanların genelde Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi, Mahreç-i Aklâm, Bâbîâli Lisan mektebi⁷³ gibi kurumları tercih ettiği anlaşılmaktadır⁷⁴. II. Mahmud döneminden itibaren sivil bürokrasinin oluşmasını sağlayacak geleceğin diplomatlarının yetiştirilmesi için Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye açılmıştır⁷⁵.

Sonuç olarak daha önceki dönemde yapılan girişimler pek başarılı olmasa da II. Mahmud döneminde gerek Osmanlı idarecileri gerekse diplomatları karşılıklı ve sürekli diplomasi geleneğine gereken uyumu sağlamışlardır. Ancak yaklaşımlar ve ifade tarzları açısından Osmanlı diplomasisinin modernleşmesini tamamladığı söylenebilir.

⁷² Findley, "The Foundation..", *IJMES*, s. 406; Akyılmaz, a.g.m, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Kongresi*, s. 791-792.

⁷³ Lisan Mektebi hakkında Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, Ankara 1988, s. 207-208; 1301-1302 tarihli *Hariciye Nezareti Salnamesi*, s. 605-607; 1306 tarihli *Hariciye Nezareti Salnamesi*, s. 658-659.

⁷⁴ İskit, a.g.e., s.164.

⁷⁵ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul 1939-1943, s. 324-330.

BÖLÜM I OSMANLI DEVLETİNDE TERCÜMANLIK

A. Tercümanlık Kavramı

Tarih boyunca devletler birbiriyle siyasî, iktisadî ve sosyal alanlarda ilişki kurmuşlar ve bunu geliştirmişlerdir. Devletler bu ilişkileri elçileri vasıtasıyla sağlamışlardır. Dilleri farklı olan elçiler bu görevlerini yerine getirirken söz ve yazıları tercüme etmek için tercümanlardan faydalanmışlardır.

Ortaçağ'da Yunan-Latin mirası hemen hemen tüm Batı toplumlarının kendi aralarında anlaşmalarına izin verirken aynı durumda Doğu halkları için bu bilgilerin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Acem, Türk ve Araplar kendi dillerinin dışında konuşmayı reddettiklerinden bunun doğal sonucu olarak Batı'nın doğu dillerini öğrenme ve iletişim sağlamak için çevirmenler kullanma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında tercüman, doğu ve batı arasında aracılık yapan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁶.

Tercüman, söyleneni sözlü olarak çeviren kişidir. Kelimenin kökeni hakkında değişik görüşler ileri sürülür. Hitzel'e göre Süryanice kökenli bir sözcük olan tercüman erken bir dönemde Arapçaya daha sonra da Türkçeye girmiştir⁷⁷. Theolin'e göre ise Sami-Akat kökenli bir sözcükle Aramice ve Arapçaya daha sonra ise Türkçeye girmiştir⁷⁸. Marghetitch Yunanca, sâmi kökenli olduğunu “*tardjamân, terdjumân* (truchement, dragoman, drogman)” şeklinde görülerek gerçekte ise “*targum*” isminin içinde İncil'de yer aldığını belirtir⁷⁹. Orhonlu ve Kramers ise kelimenin aslında Arami kökenli olduğunu ve buradan da Arapça'ya

⁷⁶ Testa, *a.g.e.*, s. 9; Frederic Hitzel, *Dil Oğlanları ve Tercümanlar*, İstanbul 1995, s. 11.

⁷⁷ Hitzel, *a.g.e.*, s. 17; Frederic Hitzel, “Dil Oğlanları”, *Toplumsal Tarih*, (Çev. Aksel Tibet), S. 21, Eylül 1995, s. 37.

⁷⁸ Sture Theolin, “Gizemli Ignatius Mouradgea d'Ohsson”, *The Torch of the Empire*, İstanbul 2002, s. 9.

⁷⁹ S. G. Marghetitch, *Etude sur les Function Des Dragomans Des Missions Diplomatique ou Consulaires en Turquie*, Les Carnets du Bosphore IV, İstanbul 1993, s. 4.

geçtiğini ifade etmektedirler⁸⁰.

Aslında Arapça “t-r-c-m”⁸¹ kökünden gelen bu sözcük tercüme yapan kimse anlamına gelip Arapçada “*turcuman*”⁸², “*targuman*”⁸³; Türkçede ise “*tercüman*” veya “*terceman*” şeklinde kullanılarak Batı dillerine de az çok benzer şekillerde geçtiği söylenebilir.

En eski şekli “*targmâna*” ve “*targem*” olan kelime Latince’ye “*turcimonus*, *dragumanus*, *dracmandus*, *turchimannus*”; İtalyanca’ya “*drogmano*, *dragomanno*, *turcimanno*”; Fransızca’ya “*drugement* ve *drugement*” daha sonra da “*drogman*, *truchement*”; İspanyolca’ya “*turchiman*, *trujaman*”; Almanca’ya “*dragoman*”; Bulgarca’ya “*dragomanin*”; Portekizce’ye “*turgeman*”; Sırpça’ya “*terdzuman*, *dragomani*”; Lehçe’ye “*turczyman*” ve Bizans Grekçesine ise “*dragomanus*”⁸⁴; flemenkçe’ye ise “*droogman*” olarak geçmiştir⁸⁵. Türkçenin muhtelif lehçe ve devirlerinde “*Dilmaç*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır⁸⁶. Divân-ı Lûgat’it-Türk’te bu konuda herhangi bir bilgi bulunmazken İbni-Mühennâ Lûgati’nde “*Tilmaç*” olarak yer almaktadır⁸⁷. Kelime bu haliyle Almanca’ya da “*Dolmetsch*” olarak geçmiş ve tercüman anlamına gelen “*Dolmetcscher*” le birlikte kullanılmıştır⁸⁸. Bununla birlikte Bektaşî terimleri arasında da “*meydanda dar adı verilen yerde özürdâr*” denen ayet ile salât ve selâm ardından okunan bir nevi özür dileme manasında kullanılmaktadır⁸⁹. Okiç ise bazı geleneksel İslâmî

⁸⁰ Cengiz Orhonlu, “Tercüman”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C. XII/1, İstanbul 1993, s. 175; J. H. Kramers, “Terdjuman”, *EI*, C. IV, Leiden 1934, s. 725.

⁸¹ Kelimenin “r-c-m” üçlü kökünde geldiği ve baştaki “t” harfinin zaid olduğu iddia edilmişse de bu iddia filologlar tarafından tenkid edilerek kabul edilmemiştir. Bkz. Tayyib Okiç, “Hadiste Tercüman”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1967, s. 28.

⁸² Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 175.

⁸³ Okiç, a.g.m., *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 28-52.

⁸⁴ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 175; Cengiz Orhonlu, “Osmanlı Devletinde Tercümanlık”, Atatürk Konferansları, V, Ankara 1991, s. 13.

⁸⁵ Marlies Hoenkamp- Mazgon, *Palais de Hollande te Istanboel, The Embassy and Envoys of the Netherlands since 1612*, Amsterdam 2002, s. 85.

⁸⁶ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 175; Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 13.

⁸⁷ “*Tilmaç*” *İbni-Mühennâ Lûgati* (İstanbul nüshasının Türkçe bölümü endeksi), Hazırlayan: Abdullah Battal, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 72.

⁸⁸ Karl Steuerwald, *Almanca- Türkçe Sözlük*, ABC Yayınevi, İstanbul 1982, s. 151.

⁸⁹ Mehmet Zeki Pakalın, “Tercüman”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.III, s. 459.

metinlere dayanarak kelimeyi üç anlamda açıklamıştır⁹⁰:

- a. Çevirmen
- b. Dilin incelikleri içerisinde, daha az bilgili kişiler için bazı arap terimlerini açıklayan kişi.
- c. Arabulucu.

Kelimenin zaman zaman “*turciman*” ve “*turchomano*” şeklinde bir fonetikle kullanılmış olması, elçilik hizmeti olarak mesleğin ortaya çıkışının Türklerle ilişkilendirilebileceği düşüncesini de doğurmaktadır. Osmanlı belgelerinde elçilik ve konsolosluk çevirmenleri yerine “*tercüman*” sözcüğü kullanılırken, hemen hemen bütün batı dillerinde “*dragoman*” sözcüğü kullanılmıştır⁹¹.

B. Osmanlı’da Tercüme Hizmetleri

Tercümanlar; devletler arasında siyasî ve ticarî ilişkileri sağlayan memurlar olarak çok eski dönemlerden beri tarih sahnesinde görünmelerine rağmen İslam devletlerinde ilk kez VIII. yüzyılda Abbasiler zamanında kesin bir memuriyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraları ise Mısır Memlûkluları ve Anadolu Selçuklu Devleti’nde de görülmüştür. Anadolu Selçuklu Devleti’nde tercüman tayini ancak fermanla gerçekleşmekteydi. Sonradan bu gelenek Osmanlı Devleti tarafından da devam ettirilmiştir⁹².

Yabancı devletlerle haberleşmeyi sağlamanın dışında aynı zamanda özellikle Selçuklu’larda Divân-ı Mezâlîme gelen yerli ve yabancıların davalarına da aracılık eden tercümanların Osmanlı Devleti’nde önemli bir yeri vardır. Bu kurumun ilk kez ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte diğer devletlerle ilişkilerde yabancı dil bilen kişilere de ihtiyaç duyulduğu kesindir. Orhonlu’nun belirttiğine göre; kesin olmamakla birlikte Osmanlı Devleti’nde tercümanlık XIV.

⁹⁰ Okiş, a.g.m., *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 28-52.

⁹¹ Kınılı, a.g.e, s. 83.

⁹² Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 176.

yüzyıl sonlarında mevcuttur. Başka bir iddiaya göre ise Fatih Sultan Mehmed döneminde kurulmuştur⁹³. Öbür İslam müesseselerinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de XVI. yüzyıldan itibaren büyük bir gelişme gösteren tercümanlık kurumu Divân-ı Hümâyûn tercümanları, eyâlet tercümanları, askeri ve eğitim kurumlarında kullanılan tercümanlar ve yabancı elçilik ve konsolosluk tercümanları olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır.

1. Divân-ı Hümâyûn Tercümanları

Bâbîâli'nin yüksek memuriyetlerinden bir tanesi olan Divân-ı Hümâyûn tercümanları özellikle Tanzimat döneminden önce Reisülküttâbdan sonra en önemli mevkide bulunmaktadır⁹⁴. Bu kurumun ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte XVI. yüzyılın başından itibaren mevcut olduğu belirtilmektedir⁹⁵.

İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı idaresi resmî/ diplomatik işlerini farklı dillerde görmekte, bu da tercümanların varlığını zorunlu kılmaktaydı. İlk zamanlar bu hizmeti yürüten kişiler, Hıristiyan iken Müslümanlığı kabul eden⁹⁶ ya da devşirilmiş İtalyan, Rum, Alman, Macar, Polonya kökenli dil bilen kimselerdir⁹⁷. Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ilişkilerinin artması, yabancı devletlerle olan temas ve muhaberesini de artırmıştır. İstanbul'a gelen elçiler ilk önce tercümanlarını birlikte getirirler, devlet adamlarıyla görüşmeyi bu kişiler aracılığıyla sağlardı⁹⁸.

Bu ilk divân tercümanları; daha çok elçi-tercüman olarak hizmet ederek yurt dışı diplomatik misyonlarda bulunurlar, bu görevlerinin yanında Babîâli'deki diğer elçiliklerle divan arasında aracılık ederek mektup ve belgelerin çevirisini

⁹³ Aynı yer.

⁹⁴ Pakalın, "Tercüman", *OTDTS*, s. 466.

⁹⁵ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 176.

⁹⁶ Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 15.

⁹⁷ Balcı, *II. Mahmud Döneminde Tercümanlık..*, Basılmamış Doktora Tezi, s. 53.

⁹⁸ Pakalın, "Tercüman", *OTDTS*, s. 466.

yaparlardı⁹⁹. Bu tercümanların çoğu ölümlerine kadar görevde kalır, ondan sonra da oğulları yerine geçerdi¹⁰⁰.

Osmanlı Devleti XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca Batı ile olan ilişkilerinde Yahudilerden de yararlanmışır. Yahudiler Osmanlı topraklarına geldiklerinde Avrupa dillerini ve koşullarını bildikleri için bunlarla yarışabilecek nitelikte başka topluluğun olmaması ve Hristiyan Avrupa'ya sevimli görünmemeleri Osmanlı Devleti'nin işine yaramıştır. XVII. yüzyıldan sonra ise Osmanlı teb'ası olan Rumlardan, dil bilenler görevlendirilmeye başlamıştır. Bunun sebebi Balkanlarda Rus nüfusunun artması sonucu Osmanlı'da bulunan Slavların Ruslarla ilişki içine girmesine bağlanabilir¹⁰¹. Rum aydınları arasından ahlakları en düzgün olanlardan tayini uygun görülerek 1669 yılında Rum Panayoti Nicoussios Mamonius Divân-ı Hümâyûn Baş Tercümanı tayin edilmiştir. İşte bu tarihten 1821 yılına kadar Divân tercümanlığı görevi Fenerli Rumlarda kalmıştır¹⁰².

Divân-ı Hümâyûn tercümanı olan kişilere diğer Hristiyan teb'aya izin verilmeyen sakal bırakmak, dört hizmetkârı olmak, ata binmek ve kürk giymek gibi izinler de verilmiştir¹⁰³. Divân-ı Hümâyûn tercümanları için bir üst rütbe voyvodalıktı. Panayoti Nicoussios Mamonius'ten sonra divân-ı hümâyûn tercümanlığına İskerlet-zâde Aleksandr Mavrokordato'nun getirilmesi ve 1711 tarihinde Boğdan Voyvodalığına atanması ile birlikte bu uygulama kural hâline gelmiştir. Bu nedenle Fenerli aileler arasında büyük çekişmeler yaşanmıştır¹⁰⁴.

Divân-ı Hümâyûn baş tercümanı olanların hizmetlerinde sekiz “*dil oğlanı*” ve on

⁹⁹ Pakalın, “Tercüman”, *OTDTS*, s. 466; İlber Ortaylı, “Osmanlı Tarihi- Osmanlı Toplumu”, *Osmanlı Barışı*, İstanbul 2007, s. 77.

¹⁰⁰ Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 15.

¹⁰¹ March David Baer, “17. yüzyılda Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus ve Mevkilerini Yitirmeleri”, *Toplum ve Bilim*, (Çev. Elçin Gün, Tansel Günay), 1990-2000, s. 202-222.

¹⁰² Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 16; Pakalın, “Tercüman”, *OTDTS*, s. 466.

¹⁰³ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 177.

¹⁰⁴ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 177; Pakalın, “Tercüman”, *OTDTS*, s. 466.

iki hizmetkâr bulundurulması hükümet tarafından kabul edilmişti. Bu kişiler Rum olup hepsi de cizyeden muaf tutulmuştu¹⁰⁵. Bu da seçkin Rum tüccarları en üst düzeye çıkarmıştır. Divân-ı Hümâyûn tercümanı sadrazamın yabancı devlet elçileri ile yapılan görüşmelerinde hazır bulunarak konuşmaları, resmi kabul törenlerinde Avrupalı elçilerin Padişah ve Sadrazama gönderdikleri mektuplarını tercüme eder, Reisülküttâb'ın yabancı elçilerle görüşmelerinde bulunarak bu toplantıların raporlarını hazırlar, yabancı ülkelere gönderilen Osmanlı sefâret heyetlerinde bulunur, Osmanlı Devleti'nin ikili antlaşmalarında tercümanlık ederler ve Avrupa devletlerine gönderilecek her türlü yazıyı kaleme almakla görevliyidiler. Bu nedenle de Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerindeki en önemli memurlarıydı¹⁰⁶. İlk dönemlerde Divân tercümanlarının müzakerelerde bulunmasına izin verilmezken XVIII. yüzyıldan itibaren bu kural terk edilerek devletin tüm diplomatik işleri tercümanların eline geçmeye başlamıştır¹⁰⁷.

Dört yüz yıl kadar hükümet işlerini yürütmede yardımcı olan, devletin siyasetinde önemli roller oynayan Fenerli Rumlar bu sayede kendi cemaatlerine de rehberlik etmişlerdir. Kilise ve mektepler kurmuş hatta bunları idare etmişlerdir¹⁰⁸. Fenerliler İtalya'da aldıkları eğitimden başka Patrikhane'de de eğitim görürlerdi. Fenerli Rumların yetişmelerinde 1803–1820 tarihleri arasında Divân-ı Hümâyûn tercümanlığı yapan Dimitraşko Moroz Beyzâde yönetiminde olan Kuruçeşme Akademisi'nin katkısı olmuştur¹⁰⁹.

Fenerli Rumlar XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında İngiliz, Fransız ve Rusların artan siyasetlerinin etkisinde kalarak, kendi menfaatlerine uygun olan herhangi bir devletin siyasî menfaatine göre

¹⁰⁵ Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 16-17.

¹⁰⁶ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 177-178.

¹⁰⁷ Balcı, II. Mahmud Döneminde Tercümanlık..., Basılmamış Doktora Tezi, s. 88.

¹⁰⁸ Pakalın, "Tercüman", *OTDTS*, s. 466.

¹⁰⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e kadar)*, Ankara 1985, s.151; Balcı, II. Mahmud Döneminde Tercümanlık..., Basılmamış Doktora Tezi, s.76-77; Kuruçeşme Akademisi Hakkına Bkz. "Kuruçeşme Akademisi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1993, s. 132; Halit Ertuğrul, *Azınlık ve Yabancı Okulları, Türk Toplumuna Etkisi*, Nesil Yayınları, Ocak 1998, s. 287.

davranmaya başlamışlardır¹¹⁰. Hatta bu tercümanlar bazen de ikili antlaşmalar sırasında devlet sırlarını karşı tarafa vererek, delegelerden bir tarafının sözlerini gizleyerek ve belgelerin bazı kısımlarını değiştirerek casusluk etmişlerdir¹¹¹. Bu nedenle III. Selim döneminden itibaren Divân tercümanlığına atanan Rumlardan şüphe edilmeye ve yerlerine Müslümanların atanması düşünülmeye başlanmıştır. II. Mahmud devrinde ise 1821 Rum isyanında Divân tercümanlarından bir baş tercümanın ilgisi olduğu için katledilmesinin ardından vazifeye Müslümanlardan birinin getirilmesi kararlaştırılmıştır. Mühendishâne hocası Yahya Efendi'nin tayininden sonra da Divân tercümanlığına Müslüman Türkler arasından tayinler yapılmaya başlanmıştır. Daha sonraları ise devletin gelişen ve artan işlerinin yürütülmesi için “*Tercüme Odası*” kurulmuştur¹¹². Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam eden bu daire sayesinde devletin ihtiyaç duyduğu yabancı dil bilen memurların yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

2. Eyalet Tercümanları

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişleyip hâkimiyetinin yayıldığı dönemlerde, merkez tarafından doğrudan doğruya idare edilen eyaletlerin bir kısmı farklı etnik gruplardan oluşmaktaydı. Bu bölgelerde eyalet idaresi ile halk arasındaki ilişkiler tercümanlar vasıtasıyla yürütülmekteydi. Eyaletlerde genel olarak halk iki şekilde merkezi idare ile karşı karşıya gelmekteydi. Bunlardan biri idarî konularda öbürü adlî konulardadır. Bu nedenle de eyalet tercümanları iki grup olarak incelenebilir:

a. Eyalet Divan Tercümanı

b. Eyalet Mahkeme Tercümanı

a. Eyalet Divan Tercümanları

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde taşra yönetiminde timar sistemi üzerine bir örgütlenme oluşturulmuştu. Devletin sınırlarının genişlemeye başlaması ile alınan yerlerin yönetimini kolaylaştırmak amacıyla ülke eyaletlere ayrılmıştı. Özellikle

¹¹⁰ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 178.

¹¹¹ Balcı, *II. Mahmud Döneminde Tercümanlık..*, Basılmamış Doktora Tezi, s. 89.

¹¹² Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 178.

Mısır, Mora, Trablusşam, Şam, Girid, Budin, Kıbrıs, Kudüs... gibi Türkçe'nin dışında diğer dillerin yoğun olarak kullanıldığı eyaletlerde halk ile resmi kurumlar arasındaki ilişkiler "Eyalet Divan Tercümanı" vasıtasıyla yürütülmekteydi¹¹³. Dil bilmeyen reayanın eyalet divanında sorunlarını rahatlıkla anlatmaları için aracılık yapan bu tercümanlar daha sonraları reaya gözünde önemli bir konuma gelmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin birçok eyaletinde bu tercümanlar vergilerin saptanarak, toplanması işini de üzerlerine almışlardır. Hatta bu sayede oldukça büyük bir servet sahibi olmuşlardır¹¹⁴.

Bu tercümanlar berat ile tayin edilmekte ve taşra yöneticilerinin (beylerbeyi, paşa, vali) emrinde çalışmaktaydılar. Bazı eyaletlerde ise tercümanlık uzun bir süre bir ailenin tekelinde kalabilmekteydi. Bir tercüman vefat ettiği zaman müracaat üzerine aileden dil bilen başkası yerine tayin ediliyordu¹¹⁵. Bu atamalarda bölge halkının görüşleri de dikkate alınmaktaydı¹¹⁶.

Halkın çoğunluğunun Arap olduğu yerlerde tercümanlar aslen Türk olup, bunlara Arap tercümanı da denilmekteydi. Türkçe'nin dışında daha ziyade Rumca'nın kullanıldığı Mora, Girid, Kıbrıs gibi yerlerde ise Eyalet Divan Tercümanları Rum asıllı idi¹¹⁷.

Eyalet Divan Tercümanları içinde Mora tercümanlığının önemli bir yeri bulunmaktaydı. Mora tercümanı Divan-ı Hümayun tercümanına bağlıydı.¹¹⁸ Ancak 1806'da Mora tercümanlığı, Divan tercümanlığı'ndan ayrılarak müstakil hâle getirilmiş ve tercümanlığına da Karaca Kostaki atanmıştır.¹¹⁹

¹¹³ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 178-179; Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 19.

¹¹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Gilles Veinstein, "Osmanlı Yönetimi ve Tercümanlar Sorunu", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, c. VI, Ankara 1999, Ed. Güler Eren, s. 259.

¹¹⁵ Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 19.

¹¹⁶ Balcı, *II. Mahmud Döneminde Tercümanlık..*, Basılmamış Doktora Tezi, s. 27.

¹¹⁷ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 179.

¹¹⁸ BOA, CD, 15581, 23 Rebiul-evvel 1196.

¹¹⁹ BOA, CH, 6065, Rebiul-evvel 1221.

Eyalet Divan tercümanları, yerel otoriteler ve halk arasında mecburi aracılık rolünü üstlendikleri için, konumlarının sağladığı gücü de kullanarak halka baskı yapmışlardır. Çoğu zaman da bu nedenle azledildikleri olmuştur¹²⁰.

b. Eyalet Mahkeme Tercümanları

Özellikle Arapça konuşan memleketlerdeki eyaletlerde, davalar Türkçe görüldüğünden, dil bilmeyen Müslüman veya zımmî reayanın mahkemelerde sorunlarını rahatlıkla anlatabilmeleri için Eyalet Mahkeme Tercümanı istihdam edilmekteydi¹²¹.

Bu tercümanların atamaları berat ile yapılmakta, bulundukları yerin kadıları tarafından kabul edilerek mahkeme tercümanı olabilecekleri merkeze arz ve teklif olunurdu. Merkez bunu kabul ederse göreve başlardı¹²². Şikayet olmadıkça da azl edilmezlerdi¹²³. Bu tercümanlar konusunda yapılan şikayetler daha ziyade yanlış tercümeden ya da rüşvet karşılığı iş yapmaktan kaynaklanıyordu¹²⁴.

3. Askeri ve Eğitim Kurumlarında Kullanılan Tercümanlar

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldan itibaren özellikle askeri ve eğitim kurumlarında batı tarzı ıslahat hareketlerine girişmesi ve bu çerçevede söz konusu kurumlarda eğitim vermek üzere yurt dışından getirilen uzman ve hocalara tercümanlık yapacak kişiler görevlendirilmiştir. Levent Çiftliği kışlasında Nizam-ı Cedid askerlerinin eğitimiyle ilgilenen Fransız uzmanının yanına verilen tercümana “*Levent Tercümanı*” lakabı verilmiştir. Bu göreve Rumlar getirilmiştir. Levent Tercümanı aynı zamanda Tophane-i Amire ve Mühendishane’de de görev yapmakta, bu iş için bazen tek kişi bazen de ayrı ayrı kişiler görevlendirilmekteydi¹²⁵.

¹²⁰ Balcı, *II. Mahmud Döneminde Tercümanlık...*, Basılmamış Doktora Tezi, s. 28-30.

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kemal Çiçek, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları”, *Toplumsal Tarih*, C. V, S. 30, Haziran 1996, s. 47-52.

¹²² Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 179-180; Çiçek, a.g.m., *Toplumsal Tarih*, s. 49.

¹²³ Çiçek, a.g.m., *Toplumsal Tarih*, s. 51.

¹²⁴ Balcı, *II. Mahmud Döneminde Tercümanlık...*, Basılmamış Doktora Tezi, s. 32.

¹²⁵ Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 20.

Derya/ Tersane Tercümanlığı, müessese tercümanları arasında en önemli olanıdır. Ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte ıslahatlar döneminde yurt dışından getirilen uzman ve hocalara çevirmenlik yapan tercümanlıktan mahiyet açısından oldukça farklıdır. Antoine Galland'ın günlüğünde Kaptan Paşa Tercümanı Sievr Pauli'ye ait 1672 tarihli kayıt göz önünde bulundurulacak olursa bu memuriyetin kuruluşu çok daha öncelere dayanmaktadır¹²⁶. Derya/ Tersane Tercümanlığı berat ile Fenerli Rum tercümanlara tevcih edilmekteydi. Fenerli Rumlar için Divân-ı Hümâyün Tercümanlığı'na ve ardından da Eflâk ve Boğdan Voyvodalığı'na yükselmenin ilk adımı olduğundan bu makama ulaşmak için kendi aralarında hem rekabet ediyorlar hem de rüşvet dahi verebiliyorlardı¹²⁷.

Derya/ Tersane Tercümanı, Kaptan-ı Derya'nın “*sekreteri*” gibi çalışır, Akdeniz adalarında Müslüman olmayan ahalinin vergilerini düzenli olarak verip vermediklerini kontrol eder, adaların bazı işlerini görürlerdi¹²⁸.

Derya/ Tersane ve Divan Tercümanlıklarının, Eflak ve Boğdan Voyvodalıklarına yükselmek için bir basamak olması dolayısıyla ortaya çıkan rekabeti, kanunsuzluk ve çekişmeleri önlemek amacıyla bu görevin 1819 tarihinden sonra dört Fenerli aileye verilmesi kararlaştırılmıştır: Kallimachi, Sutzo (bunlar iki koldur), Murusi¹²⁹.

Tanzimat'tan sonra Derya/ Tersane Tercümanlığı'nın mahiyeti değişerek sadece tercüme işleri ile ilgilenir hale gelmiştir. İlk zamanlarda bu tercümanların azl ve nasbları için yalnızca Kaptan-ı Derya'nın görüşü yeterli olurken, XIX. yüzyıldan itibaren haklarında bir suçlama olduğunda Babıâli'ye arz edilmesi ve durum araştırıldıktan sonra azline karar verilip bu konuda padişahın Hatt-ı Hümâyün vermesi usulü uygulanmaya başlanmıştır¹³⁰.

¹²⁶ Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, (Çev. Nahit Sırrı Örik), C. I, Ankara 1987, s. 43.

¹²⁷ Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 21; Balcı, II. *Mahmud Döneminde Tercümanlık...*, Basılmamış Doktora Tezi, s. 33-34.

¹²⁸ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.417; Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 21.

¹²⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (Çev. Nilüfer Epçeli), C. V, İstanbul 2005, s. 214.

¹³⁰ Orhonlu, a.g.m., *Atatürk Konferansları*, s. 21.

4.Yabancı Elçilik ve Konsolosluk Tercümanları

Devletlerin hayatında diplomatların özel bir yeri bulunmaktadır. Bunlar hem devletlerin iç politikalarını yönlendirirken hem de dış politikaları üzerinde söz sahibidirler.

Diplomatik açıdan XII. yüzyıldan sonra ilk olarak güçlü bir şekilde tarih sahnesine çıkan devlet Venedik olmuştur. Bunun en büyük nedeni Venedikli diplomatların kendilerini çok iyi bir şekilde yetiştirerek, iç ve dış olayları yakından izlemeleridir. Bu sayede çok yönlü bir bakış açısı kazanmışlar, değişik dilleri öğrenmişler ve bilmedikleri diller için de konunun uzmanı olan kişileri kullanmışlardır¹³¹. Venedik kısa zamanda elde ettiği ekonomik güç sayesinde 1204’de İstanbul’da Latin Devletinin kuruluşunda aktif rol oynamış olan Venedikli Thomas Morosini tayin edilmiştir¹³².

Osmanlı Devleti’nin İstanbul’u fethetmesine kadar Venedik Cumhuriyeti Osmanlı nezdinde hiçbir zaman daimi temsilcilik bulundurmamış, ancak yapılması gereken işler için de geçici kişiler görevlendirmiştir¹³³. Bundan başka Türklerle olan ilk konsolosluk ilişkileri 1318 tarihine uzanan Venedik¹³⁴, Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren Osmanlı-Venedik savaşlarının başlaması üzerine, Osmanlı’ya karşı başka bir cephe açmak gayesiyle Karamanoğulları ve Akkoyunlularla ittifaklar kurma çabasına girmiştir. Bu amaçla henüz tanımadıkları doğu ülkelerine elçiler göndermeye başlamışlardır¹³⁵. Ancak Osmanlı Devleti’nin yayılma sürecine girmesi, Karadeniz ve Akdeniz sahillerine sahip olan Ceneviz ve Venedik’i tedirgin etmiştir¹³⁶. Bu durum özellikle Venedik’i Avrupa devletleri arasında bir dayanışma fikrine yöneltmiştir. Bu dayanışma isteğinin tam olarak gerçekleşmemesi sonucunda da Osmanlı ile

¹³¹ Mahmut Şakiroğlu, “Venedik Cumhuriyetinin İstanbul’daki Temsilcileri, Balyoslar Çalışmaları ve Etkinlikleri”, *Tarih ve Toplum*, Kasım 1988, s. 300.

¹³² Kınlı, *a.g.e.*, s. 77.

¹³³ Şakiroğlu, *a.g.m.*, *Tarih ve Toplum*, s. 300.

¹³⁴ Kınlı, *a.g.e.*, s. 79.

¹³⁵ *Uzun Hasan- Fatih Mücadelesi Döneminde Doğuda Venedik Elçileri*, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini’nin Seyahatnameleri, (Çeviren ve Notlar: Tufan Gündüz), İstanbul 2006, s. 9.

¹³⁶ Kenan İnan, “Osmanlı Devletinde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri”, *Tarih ve Toplum*, Ekim 1996, s. 196.

ilişkiler düzeltilme yoluna gidilmiş ve 1454 yılında Venedik İstanbul’da “*Balyos*” ismiyle sefir bulundurma hakkını kazanmıştır¹³⁷. Buna karşılık Osmanlı Devleti ancak 1790’larda yurt dışında daimi temsilcilikler kuracaktır.

Venedik’i takiben Osmanlı Devleti ile münasebet kurmak için Lehistan (1475), Rusya (1497), Fransa (1525), Avusturya (1528), İngiltere (1583), Hollanda (1612) devletleri de temsilciler göndermişlerdir¹³⁸.

XV. ve XVI. yüzyıllarda kurulan bu sürekli elçilikler daha ziyade konsolosluk tarzı örgütlenmeler olmakla beraber, bulunulan bölgelerdeki Venedik tebaasının üzerinde her türlü idari ve adli yetkilere sahip bir makam olmanın yanı sıra aynı zamanda devlet nezdinde elçilik görevini yürütmekteydiler. İstanbul’da Balyosluk makamının oluşumuyla eş zamanlı olarak elçilerin tercüme faaliyetlerini yürütmek üzere “*Tercüman*”ların ortaya çıktığı söylenebilir.¹³⁹

Osmanlı Devleti’nde elçilik görevi yapan kişilere bir tercüman verilmesi genel kural hâline gelmişti. İlk zamanlarda bu tercümanlar Osmanlı uyruğundan seçilerek yabancı elçiliklere gönderilmekteydiler¹⁴⁰. Orhonlu, elçilerin yanına ilk zamanlarda Türk ve Müslüman tercümanların verildiğini belirtmiş olmasına rağmen¹⁴¹ bu bir kural olmayıp bu tercümanların Hristiyan iken Müslümanlığı kabul eden Osmanlı tebaasından dil bilen kişilerden seçildiği de birtakım kaynaklarda belirtilmektedir.¹⁴² Gerek Babîâli’nin ve gerekse Avrupa

¹³⁷ “Balyos” hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Baysun, a.g.m, *İslam Ansiklopedisi*, C. II, s. 293; B. Spuler, “Balyos”, *EI*, C. I, s. 1008. Bu konuda Valensi ise Venedik’in XIII. yy.dan itibaren İstanbul’da “Balyos” ismiyle elçi bulundurduğunu bildirir. İstanbul’un alınmasından sonra da bu görevin sürdürüldüğünden bahseder. Bu büyükelçiler iki yıl süreyle kalırlar ancak yerini alacak olan geciktiğinde görev süreleri uzatılırdı. Venedik ve Babîâli arasında savaş durumu dışında bu durum Venedik Cumhuriyeti’nin bitimine kadar devam eder. Bu elçilerin Venedik’e dönüşlerinde ise görevli bulundukları ülke hakkında Senato ve Duka’nın huzurunda ayrıntılı bir rapor sunmaları gerekirdi. Söz konusu Balyoslar bunun yanında Türkçe öğrenir, İstanbul’da bitki örtüsü, arkeoloji ve edebiyat üstüne bilgiler toplarlardı; çeşitli eserlerin çevirisini yaparlardı. Bkz. Lucette Valensi, *Venedik ve Babîâli Despotun Doğuşu*, İstanbul 1994, s. 16-24.

¹³⁸ İnan, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s.196.

¹³⁹ Kınlı, a.g.e., s. 80-82.

¹⁴⁰ Andrew Ryan, *The Last of Dragomans*, Londra 1951, s. 15.

¹⁴¹ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, C. XII/I, s. 180.

¹⁴² İnan, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s. 197; Kemal Çiçek, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları”, *Tarih ve Toplum*, S.146, Şubat 1996, s. 18.

devletlerinin kullandıkları tercümanların çoğu Rum, Ermeni ve Yahudi idi¹⁴³. Bunlar büyükelçi ve konsolosların Osmanlı yetkilileri ile görüşmelerinin yanında diğer birçok konuda da yardımcı olduklarından elçilik ve konsoloslukların maaşlı hizmetlileri olarak çalışmaktaydılar. En önemli görevleri metni harfi harfine çevirmekten çok içeriği aktarmak yani işaretlerdeki şifreleri bir kültürden diğerine aktarabilecek biçimde çözmektir¹⁴⁴. XVII. yüzyıl başlarından itibaren özellikle İngiltere ve Fransa hem merkezi ve yerel yönetimlerle hem de yerli halkla olan ilişkilerinde kullandıkları tercümanları Osmanlı tebaası arasından, köklü Levanten ailelerinden seçmişlerdir¹⁴⁵. Bu aileler Galata-Pera (Beyoğlu) bölgesinde¹⁴⁶ yaşayan ve birçoğu Roma Katolik geleneğine bağlı Latin kökenli Navoni, Gritlo, Oliveri, Pisani, Testa¹⁴⁷, Fonton, Fornetti ve Chabert gibi ailelerdi¹⁴⁸. Bu ailelerden Pisani ailesi 1761'den başlayarak on bir İngiliz elçisine aralıksız hizmet etmiş; ayrıca Fransa, Rusya, Lehistan, Avusturya gibi ülkelere tercümanlık hizmeti veren diğer ailelerle evlilik ve akrabalık ilişkileri kurmak yoluyla köklü bir aile haline gelmiştir¹⁴⁹.

Bu durum XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam edecektir. Osmanlı Devleti'nin yabancı dil öğrenmemekte ısrar eden Müslüman yönetici sınıfı çoğu zaman kendi dış ilişkilerini bile XIX. yüzyıla kadar Fenerli Rum Beyler tarafından

¹⁴³ Theolin, a.g.m., *The Torch of the Empire*, s. 15.

¹⁴⁴ Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler (1642-1660)*, (Çev. Ayşe Başçı-Sander), İstanbul 2001, s. 15.

¹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Rinaldo Marmara, *Bizans İmparatorluğundan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, (Çev. Saadet Özen), İstanbul 2006.

¹⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlı Zamanında Beyoğlu ve Fenerli Beyler", *Üç Kıtada Osmanlılar*, İstanbul 2007, s. 167-174; Mustafa Cezar, "19. yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti", *XI. Türk Tarih Kongresi*, C. VI Ankara 1990, s. 2674-2685; Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İstanbul 1999, s. 42-91; Bertrand Bareilles, *İstanbul'un Frenk ve Levanten Mahalleri*, İstanbul 1999; Philip Mansel, *Konstantiniyye, Dünyanın Arzuladığı Şehir (1453- 1924)*, (Türkçesi: Şerif Erol), İstanbul 2007, s. 18-19, 279-280; Giovanni Scognamiglio, *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, İstanbul 2002; Zergün U. Altıntaş, *Pera'daki Elçiliklerin Oluşumu ve Mimari Biçimlenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1987.

¹⁴⁷ Testa ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Marlies Hoenkamp- Mazgon, *Palais de Hollande te Istanboel, The Embassy and Envoys of the Netherlands since 1612*, Amsterdam 2002, s. 88-92.

¹⁴⁸ İlber Ortaylı, "Levantenler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, s. 204-206; Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğundaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İstanbul 2004, s. 191; Hitzel, *Dil Oğlanları ve Tercümanlar*, s. 38; Galland, a.g.e., C. I, Ankara 1990, s. 6.

¹⁴⁹ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 191.

yönetmesine karşılık; sefaretler ve konsolosluklar da yabancı dil bilen güvенеbilecekleri kişiler olarak Levantenleri görmüşlerdir.

Elçilik tercümanları elçilik ve konsoloslukların “iş bitirici” unsurlarıydı¹⁵⁰. Tercümanlar, Babıali’de elçilerin ve taşrada konsolosların karşılaştıkları olaylarda kamuoyunun nabzını tutmanın yanında, ülkenin hukuku, teamül ve dillerini bilmeleri bakımından önemli bilgi ve istihbarat kaynaklarına sahiptiler. Bu nedenle de uzun yıllar boyunca diplomasinin en kilit aktörleri durumuna gelmişlerdir¹⁵¹. Marghetitch’in Vandal’ın eserinden aktardığı üzere “Dragomanlar yaşayan bir geleneği temsil eder: Büyük elçiler gelir-geçer, dragoman kalır ve yeni gelen elçinin eğitimcisi ve konsolosu olurdu.”¹⁵² Olivier ise eserinde İstanbul’daki büyük elçiliğin diğer elçiliklerin hiç birine benzemediğini belirtmektedir. Şöyle ki diğer bütün elçiliklerde büyük elçi işini bizzat kendisi görerek, kabiliyetlerini istediği gibi kullanarak geliştirmek olanağına sahipken; Türkiye’de tüm bunlar için sadece tercümana bağlı kalması gerekmektedir. Eğer emrindeki tercüman, beceriksiz ve kabiliyetsiz biriye büyük elçinin Babıali gözünde sıradan ve önemsiz bir görünüşü olacaktır. Eğer tercüman sahtekar ve ahlaksız biriye büyük elçi daima aldatılıyor demektir. En basit konular bile çözümü zor ihtilaflara dönüşecektir. Ancak bunun aksine tercüman yeterli kabiliyet ve ahlaka sahip olup, elçide bu kabiliyetler en yüksek derecede bulunmadığında yine de işlerin ülkenin menfaatleri doğrultusunda yapılacağını belirtmektedir¹⁵³.

Osmanlı Devleti’nde bulunan tercümanların görevleri sadece aracılık ya da basit bir çeviri hizmetiyle sınırlı kalmamıştır. Bu kişiler daha ziyade ülkenin gelenek ve kurallarını aydınlatırlar, toplumun fikirlerini, her kurumun kurallarını, Osmanlı yasalarını, dinsel ve sivil erkân ve imparatorluk tebaası üzerine bilgileri hizmet verdikleri devlete aktarıyorlardı. Bundan başka devletlerarası kuralların

¹⁵⁰ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 193.

¹⁵¹ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 193-197.

¹⁵² Marghetitch, *a.g.e.*, s. 5; A. Vandal, *Une Ambassade française en Orient sous Louis XV*, s. 39-40.

¹⁵³ Antoine Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Ocak 2007, s. 209-215.

uygulanması, ilişkilerin düzenlenmesi, uyrukların haklarının savunulması ve korunması görevini de yerine getiriyorlardı.

Söz konusu tercümanlar “*berat*” adı verilen atama belgesiyle birlikte yabancı statüsü, vergi ve gümrük bağışıklığı ile diğer bazı ayrıcalıklar da tanındığı için aranan bir makam hâline gelmişti. Kendilerinin “*Drogman Barataires*” diye adlandırılmalarının sebebi de buydu. Dolayısıyla toplum içerisinde önemli bir mevki sahibi olmuşlardı¹⁵⁴.

Tercüman seçiminde ya da azlinde elçiler ve konsoloslar ahidname hükümleri gereğince serbesttiller. Ancak yine de yapılan bu seçimin Sultan tarafından onaylanması şarttı¹⁵⁵. Kendilerine “*berat*” sayesinde olağanüstü yetkiler verilmiş olan bu tercümanlar hayat boyu beratlı ve imtiyazlıydılar. Kanun gereği bu beratlar satılamaz ya da öldükten sonra devredilemez olmasına rağmen bu durum tercümanlar tarafından kendi çıkarlarını sağlamlaştırmak adına istismar edilmiştir¹⁵⁶. Bu beratlar satılma yoluyla sahibine ekonomik bir güç de sağlamıştır¹⁵⁷. Nur Akın’ın, Cezar’dan aktardığına göre; tercümanlık görevi kötüye kullanıldığında büyük çıkarlar sağlanabiliyordu. Yabancı elçiliklerin daha ziyade ticari ilişkilerde yararlandıkları bu kişiler, bir süre sonra “*beratlı tüccar*”a dönüşüyorlardı. Beratlı tüccara dönüşen bu Osmanlı uyruklu gayrimüslim elçilik tercümanları, genellikle uyruğunda bulundukları devletin isteklerine uygun olarak davranmakta, kendi çıkarlarını da hesaplayanlar zenginlik ve nüfuzlarını arttırmaktaydılar¹⁵⁸. Gerek İstanbul’da elçilerin yanında ve gerekse taşrada konsoloslar yanında bulunan tercümanların ticaretle uğraşmaları ve mültezimlik yapmaları yasaklanmış ve buna aykırı hareket edenlerin tercümanlıklarının lağv edileceği bildirilmiştir¹⁵⁹. Ancak özellikle Galata ve Pera’da yaşayan Ermenilerin beratlı tercümanlığın yanında bankerlikle de uğraştıkları¹⁶⁰, bundan başka

¹⁵⁴ Theolin, a.g.m., *The Torch of the Empire*, s. 15.

¹⁵⁵ BOA, HR, MTV, Nr. 105/1, 11 Receb 1291; Çiçek, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s. 20.

¹⁵⁶ Balci, II. Mahmud Döneminde Tercümanlık..., Basılmamış Doktora Tezi, s. 43.

¹⁵⁷ Hitzel, a.g.e., s. 18.

¹⁵⁸ Nur Akın, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Temmuz 2002, s. 34–36.

¹⁵⁹ BOA, HAT, Nr. 176/7676, 1210 (1795-1796).

¹⁶⁰ Akın, a.g.e., s. 34–36.

tercümanların çeşitli madenlerin¹⁶¹ ve aşar vergisinin iltizamını aldıkları¹⁶², hane¹⁶³, değirmen, fırın¹⁶⁴, hastane¹⁶⁵, arsa¹⁶⁶ ve menzil¹⁶⁷ sahibi oldukları da bilinmektedir.

Osmanlı Devleti tebaasından beratla Edirne’de emlak mutasarrıfı ve ticaretle meşgul iken Dubrovnik tercümanlığı ve tercümanlık hizmetkarlığı yapanların sahip oldukları emlak ve uğraştıkları işler aşağıdaki gibidir¹⁶⁸.

SAHİP OLDUKLARI EMLAK	UĞRAŞTIKLARI İŞ
İki menzil, bağ ve dut bahçesi, sekiz kömür dükkânı	Bezzâz (Manifaturacı)
Menzil	Kale kapısında duhancı
Menzil, dükkân	Bezzâz
Menzil, bakkal dükkânı	Bakkal
Menzil, kuyumcular sokağında dükkân ve bağ	Simsar
Menzil, iki kapılı handa oda ve bahçe	Emtia Bezirgânı
Menzil, bakkal dükkânı	Bakkal
Menzil, Orta kazasında külliyyetli ağnam	Celeb
Menzil, külliyyetli bağ	Meygedeci (Meyhaneci)

¹⁶¹ BOA, İ. HR, Nr. 12394, 7 Safer 1282 (2 Temmuz 1865); BOA, A. MKT. MVL, Nr. 122/47, 11 Cemaziyel evvel 1277 (25 kasım 1860).

¹⁶² BOA, A. MKT. MVL, Nr. 143/28, 22 Ramazan 1278.

¹⁶³ BOA, HAT, Nr. 222/12397, 29 Zilhicce 1208.

¹⁶⁴ BOA, İ. HR, Nr. 783, 16 Muharrem 1252 (3 Mayıs 1836); BOA, HAT, Nr. 947/40756, 18 Rebiyül ahir 1254 (11 Temmuz 1838).

¹⁶⁵ BOA, HAT, Nr. 834/37625, 1233 (1817-1818); BOA, HAT, Nr. 834/37625-A, 6 Zilhicce 1233 (7 Ekim 1818).

¹⁶⁶ BOA, İ. HR, Nr. 71/3432, 9 Muharrem 1267. Miri usuller gereği ecnebi tebaa Osmanlı topraklarının hiçbir yerinde emlak sahibi olamamaktadır. Ancak Kudüs’te İngiliz konsolos tercümanı civar şehirde arsa satın almış ve hatta yazlık bina inşa ettirmiştir. Yapılan tahkikatta o bölgenin yerlisi ve Osmanlı tebaasından olması nedeniyle istediği evi yaptırmaya ayrıca konsolosun da bazen burada oturmasına izin verilmiştir.

¹⁶⁷ BOA, HAT, Nr. 200/10176, 29 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791).

¹⁶⁸ BOA, Cİ, Nr. 909, 1216 (1801-1802).

Yabancı konsolosların hizmetinde bulunan tercüman ve hizmetkarlar ile diğer yerlerden yol emri ile gelenler ellerinde bulunan berat ve yol emirlerini verdikleri taktirde ticaret yapabiliyor böylelikle de raiyyeti kabul etmiş oluyorlardı. Selanik'te bu şekilde ticaret yaparak raiyyeti kabul etmiş olan tercümanların durumları aşağıdaki gibidir¹⁶⁹.

YER	ESKİ GÖREV	İŞ
İstanbul	Hollanda Maslahatgüzarı tercümanı (Yahudi)	İpek Tüccarı
Selanik	İspanya Konsolos Vekili Tercümanı (Yahudi)	Mismarcı (Çivici)
Selanik	Sicilyateyn Konsolos Tercümanı Hizmetkarı	Sarraf
İstanbul	Danimarka Tercüman Hizmetkarı	Tüccar
İstanbul	Danimarka Tercüman Hizmetkarı	Tüccar
Selanik	Avusturya Konsolos Tercümanı Hizmetkarı	Tüccar
Kıbrıs	İngiliz Konsolos Tercümanı Hizmetkarı	Tüccar
Halep	Prusya Konsolos Tercümanı Hizmetkarı	Tüccar
Selanik	Avusturya Konsolos Tercümanı	Tüccar
İzmir	Prusya Konsolos Tercümanı Hizmetkarı	Tüccar
Selanik	İngiliz Konsolos Tercümanın iki oğlu ¹⁷⁰	Tüccar
Kıbrıs	İspanya Konsolos Vekili Tercümanı Hizmetkarı	Bezîrgân
Selanik	Cezayir Konsolos Tercümanı Hizmetkarı	Bezîrgân
Selanik	Cezayir Konsolos Tercümanı	Bezîrgân
İskenderiye	Prusya Konsolos Tercümanı Hizmetkarı	Bezîrgân

XVIII. yüzyıldan itibaren tercümanlarla ilgili bir takım sorunlar yaşanmaya başlamıştı. Öncelikle devletler kendi uyruğundan olmayan bu kişilere tam anlamıyla güvenemiyorlardı. Diğer taraftan Osmanlı Devleti de kendi tebaasından olmasına rağmen hem gayrimüslim statüsünden dolayı hem de yabancı himayesi sebebiyle aynı düşüncüyü taşıyordu. Merkezde elçi ve taşrada da konsoloslarından,

¹⁶⁹ BOA, CH, Nr. 2669, Cemaziyel evvel 1211 (Kasım-Aralık 1796).

¹⁷⁰ Selanik İngiliz Konsolosu yanında tercüman olarak bulunan kişi üç yıl önce Kuds-i Şerif'e gitmiş ancak yaşayıp yaşamadığı hakkında bilgi sahibi olunamadığından iki oğlu tercümanlık edasıdadırlar. Bkz. BOA, CH, Nr. 2669, Cemaziyel evvel 1211 (Kasım-Aralık 1796).

eyaletlerde ise halktan gördükleri kötü muamelelerden yakınıyorlar, maddi açıdan kaygıları olduğunu ifade ediyorlardı. Ancak bu tercümanların bir konsolosluktan diğerine transfer olmaları, Osmanlı Devleti'ne hizmet ederek ikili oynamaları ya da yerel yöneticilerin etkisi altında kalmaları nedeniyle sadakatlerine her zaman şüphe ile bakılmıştır¹⁷¹. XVIII. yüzyıldan başlayarak özellikle III. Selim döneminde elçilik görevlileri ve tercümanlar Osmanlı Devleti'nin siyasi işleriyle ilgili edindikleri bilgileri görevinde oldukları devlete bildirmek suretiyle casusluk faaliyetinde de bulunmuşlardır¹⁷². Hatta Venedik balyosunun tercümanı Batista'nın casusluk yaptığı için idam edildiği bilinmektedir¹⁷³.

Avrupa Devletleri'nin padişah tebaasından olan bu kişilere itimatlarının olmaması, onları kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yöntemler uygulamaya sevk etmiş ve bu eksikliği gidermek için Doğu dillerini küçük yaşta öğretebilecekleri gençler bulma yoluna gitmişlerdir.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalı devletler, kademeli olarak tercüme için yerel olarak istihdam edilen aracılar kullanmaktan vazgeçerek bu görevlere kendi vatandaşlarını getirmeye başlamışlardır. Babıali'nin 1915 tarihinde ticaret antlaşmalarını tek taraflı olarak feshetmesi sonucunda geleneksel tercümanlık kurumu da ortadan kalkmıştır. Böylelikle Babıali, misyonlara bir diplomatik unvanla bağlı olmayan tercümanların bu görevi yapmalarını da yasaklamış, doğal olarak hiçbir Osmanlı tebaasına da böyle bir statü tanınmamıştır. Ancak bu sırada hükümetler I. Dünya savaşı ile uğraştıkları için bu değişimin uygulanması zaman almıştır¹⁷⁴.

¹⁷¹ Hitzel, *a.g.e.*, s. 18; Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 193.

¹⁷² İnan, *a.g.m.*, *Tarih ve Toplum*, s. 197; Hüner Tuncer, "Osmanlılarda Sürekli Diplomasi Uygulaması", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S. 80, Aralık 1985, s. 49.

¹⁷³ Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, C. IV, İstanbul 1282, s. 125.

¹⁷⁴ Theolin, *a.g.m.*, *The Torch of the Empire*, s. 19-20.

BÖLÜM II OSMANLI'DA SEFARET TERCÜMANLARI

A- Eğitimleri

Osmanlı topraklarında açılan yabancı devlet okulları, önceleri gayrimüslim toplulukların okulları olarak ortaya çıkmış ve zaman içerisinde de Müslüman olmayanlara tanınan din, dil ve eğitim serbestliği sayesinde yabancı devletlerin himayesine girerek yabancı devlet okulları haline dönüşmüşlerdir. Bu okulların çoğalmasının en önemli nedeni kuşkusuz, kendi çıkarlarına uygun şekilde yorumlayıp kullandıkları imtiyazlar ve kapitüler nitelikteki haklardır. Başlangıçta dini niteliği ağır basan bir eğitim düzenini benimseyen ve dolayısıyla da kiliselere bağlı olarak teşkilatlandırılan bu okulların yanında elçilikler de birer “Elçilik Okulu” açmışlardır. Bu okullar bir süre sonra amaçları dışına çıkarak birer yabancı devlet okulu olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti, azınlıklara birdenbire okul açıp öğretim yapma hakkı vermemiştir. Zamanla kendilerine verilen hakların genişletilip, bunun yanı sıra bu hakların ustalıkla çok geniş kapsamlı olarak yorumlanması sonucunda cemaat okulları dışında, Elçilik okullarını da aşan bir “Yabancı Okul” kavramı doğmuştur¹⁷⁵. Bu yorumlamada şüphesiz ki diplomatik birikimin de büyük önemi bulunmaktadır.

Teşkilatlanma anlamında diplomasinin kurucusu olarak kabul edilen Venedik’in daha XIII. yüzyılda, İstanbul’da hem misyoner faaliyetleri hem de ticari menfaatlere hizmet eden “*Orient Akademi*”sinin bulunduğu bilinmektedir. Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti ile siyasi ve ekonomik açıdan daha tutarlı adım atmalarını temin edecek olan “*Dil Oğlanları*” (Sprachknaben) ya da başka bir ifade ile Osmanlıca bilen tecrübeli diplomatlar yetiştirecek olan dil akademileri Venedik örneği üzerine kurulmuştur¹⁷⁶.

“*Dil Oğlanı*” elçilerin devlet erkânı ile görüşmelerinde tercümanlık etmek üzere yabancı devletler tarafından lisan öğretilen gençler hakkında kullanılır bir tabir olmakla birlikte, Fransızlar bunu Fransızcada bir anlam ifade etmediğine

¹⁷⁵ İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ankara 1993, s. 4-11.

¹⁷⁶ Savaş, *a.g.e.*, s. 43; A. İbrahim Savaş, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı I, Siyaset ve Teşkilat*, S. 31, Şubat 2000, s. 489.

bakmaksızın “*Enfants de Langue*” suretinde kullanmışlardır. Dil çocuğu anlamına gelen bu isim “iç oğlanı”¹⁷⁷ deyiminden doğmuş ve dil oğlanı teriminin Fransızcaya çevrilmesinden oluşmuştur. Bu oğlanların büyüüp delikanlılık çağına gelmesinden sonra bunlar, “*Jeune de Langue*” yani “*Dil genci*” olarak adlandırılmaya başlamışlardır¹⁷⁸. Bunlar bir yandan lisan öğrenirken diğer yandan da tercümanlara yamaklık ederek aynı zamanda staj görmüş olurlardı¹⁷⁹.

XVI. yüzyılın ilk yarısında Habsburglara karşı mücadelesinde Osmanlı ile ittifakına büyük önem veren I. François 1536’da “*College Royal*” bu günkü adıyla “*College de France*” da (Kraliyet Koleji) Doğu dillerinin okutulmasını emrederek, Doğu yazmalarının Bibliotheque Royal’de (bu günkü Bibliotheque Nationale) toplanması kararlaştırılmıştır¹⁸⁰. Bunun neticesinde Fransa’da Oryantalist çalışmalar da başlamıştır.

1551’de Venedik Cumhuriyet Senatosu, kararname ile Türkçeyi genç yaşta öğrenecek kişilerin yetiştirilmesi amacıyla bir grup genç Venediklinin Osmanlı İmparatorluğuna gönderileceğini ilan etmiştir¹⁸¹. Bu gençler ulusal bir tercümanlar birliği oluşturmak için Doğu dillerini yerinde öğreneceklerdir¹⁸². Sonuçta 1551’de “*Giovani della Lingua*” adıyla İstanbul’da bir okul açmışlardır¹⁸³. Önce Venedik’te daha sonra da İstanbul’da yetiştirilen bu gençler şark ve batı dillerini öğrenmişlerdir. Devrin Türkçesini okumak ve yazmak

¹⁷⁷ Devşirme olarak alınmalarının ardından, sarayda uzun süre hizmet ve terbiyeden sonra devletin çeşitli makamları için yetiştirilen çocuklara “iç oğlanı” denilmektedir. Bunlar bir kural çerçevesinde saraya alınırlar, derece derece yükselir ve tahsil görürlerdi. Rivayete göre, Osmanlı sarayında iç oğlanı istihdam edilmesi uygulaması Yıldırım Bayezid zamanında başlamıştır. İç oğlanları “oda” denilen koğuşlarda bulunurlar ve her oda efradının isim ve künyesi ile yevmiyelerini gösteren maaş defterleri bulunurdu. Maaşları diğer ulufeler gibi üç ayda bir verilir; elbise, ayakkabı ve diğer ihtiyaçları saray tarafından karşılanırdı. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 300.

¹⁷⁸ Charles Fonton, *18.Yüzyılda Türk Müziği, Şark Musikisi (Avrupa Musikisiyle Karşılaştırmalı Bir Deneme)*, Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Cem Behar, Kasım 1987, s. 14.

¹⁷⁹ M. Zeki Pakalın, “Dil Oğlanı”, *OTDTS*, C. I, İstanbul 1971, s. 451; Mithat Sertoğlu, “Dil Oğlanı”, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 77.

¹⁸⁰ Halil İnalçık, “Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji”, *Doğu-Batı, Oryantalizm I*, Yıl:5, S. 20, Ağustos-Eylül-Ekim 2002, s.26.

¹⁸¹ Şakiroğlu, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s. 303.

¹⁸² Rinaldo Marmara, “16–19.yy.da İstanbulda Levanten Tercümanlar”, *Toplumsal Tarih*, S. 158, Şubat 2007, s. 62.

¹⁸³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1976, s. 35-42; Kınlı, a.g.e., s. 83; Hitzel, a.g.e., s. 19.

konusunda da bir “*hoca*” onlara ders verir, böylelikle Balyoslara verilen veya Venedik şehrine götürülen Türkçe belgelerin çevrilmesinde büyük ölçüde bunlar görevlendirilirdi¹⁸⁴. Tercümanlıktan önce “*Dil oğlanı*” olarak yetiştirilen bu gençlere verilen eğitim sayesinde Doğu dilleri ve tarihlerini yakından inceleyen, mesleki mesailerinin dışında Osmanlı kaynakları ve kronikleri üzerinde çalışan, tercüme yapılarak kısacası modern şarkiyatçılığın temelini atan kişiler yetiştirilmiştir¹⁸⁵. Örneğin 1640’da Venedik tercümanı olan Andre Bon yerel kaynakları kullanarak “Osmanlı Tarihi” yazmıştır¹⁸⁶.

Venedik örneğini takip ederek bu girişimi 1566 tarihinde Raguse Cumhuriyeti, 1621 tarihinde Lehistan, 1669 tarihinde Fransa, 1690’da İngiltere ve 1754’te ise Avusturya izlemiştir¹⁸⁷.

Osmanlı Devleti ile XVI. yüzyıldan hatta daha öncesinden itibaren yoğun ticari ilişkiler içerisinde olan Fransa, XVII. yüzyıldan itibaren gerek devlet yöneticileri gerekse yerel yöneticilerle olan ilişkilerinde kendilerine yardımcı olacak sadık ve güvenilir tercümanlara ihtiyaç duymuştur. Çünkü hem Orta Doğu’daki Fransız tacirleri hem de bunların üst örgütü olan Marsilya Ticaret Odası, yerli tercümanların adli, ticari ve idari konularda yeterince güvenilir olmadıkları konusunda sürekli olarak Fransız Hükümetine şikâyetle bulunuyorlardı¹⁸⁸. Marsilya Ticaret Odası’nın isteği göz önünde bulundurularak Fransız Maliye Bakanı Jean-Baptiste Colbert 18 Kasım 1669 tarihli bir kararname ile Fransız sefaret ve konsolosluklarında dragomanlık yapacak kişilerin Fransız olmaları ilkesini getirmiştir. Bu da Şark dillerini iyi konuşan, okuyup yazabilen tercümanların varlığını gerekli kılmış ve Venedik örnek alınarak meslekten tercümanlar yetiştirmek üzere bir “*Dil Oğlanları Okulu*” kurulmuştur¹⁸⁹. Bu okul için öncelikle “*Enfants de Langue*” daha sonra da “*Jeunes de Langue*” deyimleri

¹⁸⁴ Şakiroğlu, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s. 303.

¹⁸⁵ Aynı yer.

¹⁸⁶ Jorga, a.g.e., C. IV, s. 46.

¹⁸⁷ Marmara, a.g.m., *Toplumsal Tarih*, s. 62; Savaş, a.g. e., s. 43; Testa, Gautier, a.g.e., s. 12.

¹⁸⁸ Fonton, a.g.e., s. 13.

¹⁸⁹ Hitzel, a. g. e., s. 9; Fonton, a. g. e., s. 13-14, Marmara, a. g. m., *Toplumsal Tarih*, s. 62.

kullanılmıştır¹⁹⁰. Bu okulda eğitim gören dil oğlanları Türkçeyi öğrenirken ya yabancı oyunları Türkçe'ye çeviriyorlar, ya kendileri Türkçe yazıyorlar (Chabert'in Doğu Dilleri okulu için Viyana'da 1810'da yazdığı *Hikâyet-i ibda-ı Yeniçeriyan ba bereket-i pir-i Bektaşiyân Şeyh Hacı Bektaş Veli-i Musliman gibi*), ya da bir Türkün yazdığı oyunu kopya edip, çeşitli Avrupa dillerine çeviriyorlardı. Öğrenim dönemleri sonunda ise bu oyunları oynuyorlardı. Nitekim 1761'de Viyana Doğu Dilleri Akademisi öğrencileri *Godefroi de Bouillon* adlı Türkçe'ye çevrilmiş ve basılmış tragedyayı 18 Aralık 1757 ve 28 Ocak 1758 tarihlerinde oynamışlardır¹⁹¹. 31 Ekim 1670 tarihli ikinci bir kararname de okulun yönetmeliği niteliğindeydi. Böyle bir okul için en uygun yer de İstanbul'du. 9-10 yaşlarında 6 gönüllü oğlan çocuğu üçer yıllığına İstanbul ve İzmir'e gönderilmeye karar verilince bu iş için biçilmiş kaftan olan Kapüsen (Capucins) rahiplerinden yararlanıldı¹⁹². İlk üç yıl içinde her yıl altı kişi gönderilmesi planlanmış, böylelikle sürekli olarak on sekiz öğrenci bulunması düşünülmüştür. Marsilya Ticaret Odası da dil oğlanlarının eğitimi için Kapüsenlere (Capucins) öğrenci başına her yıl 300 Lira (Livres) ödeyecekti. Ancak bu sayı İzmir'deki okulun açılmaması nedeniyle bir türlü sağlanamadı¹⁹³. Başlangıçta tüccarı memnun etmek için yapılan bu reformun asıl nedeni tercümanlardan en çok yararlanan tüccarlara bırakılan tercüman seçiminin sorumluluğunu hükümete devrederek böylelikle Fransa Kralı XIV. Louis'in merkezîyetçi siyaseti çerçevesinde hem konsolosluk çalışanları ve hem de Yakın Doğu ticareti üzerindeki denetimi arttırmaktı¹⁹⁴. 1673 tarihinde İstanbul'daki okul içerisinde "*College de Peres*

¹⁹⁰ Hitzel, a.g.m., *Toplumsal Tarih*, s. 38; Hitzel, a. g. e., s. 19.

¹⁹¹ İsmail Soysal, Mihin Eren, *Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar*, Ankara 1977, s. 95.

¹⁹² Papa XV. Gregorius, misyoner hareketi başlatmak için "La Congregation De Propagande Fide" yi kurmuş, bundan yaklaşık dört yıl sonra da 1626 Temmuzunda Kapüsen (Capucins) rahipleri Galata'ya gelerek Fransız elçilik binasının yakınına Peralı aileler için bir okul açarak tercüman ailelerin oğullarını yetiştirmişlerdir. Bu rahipler her ayın ikinci pazarında Pera'da Latin cemaatinin toplantılarına katılarak buralarda tavsiye ettikleri gibi okulda yaşıyor, Grek ve Latin cemaatinin çocuklarına konuşma, yazma, Fransızca, Latince, Yunanca, İtalyanca, aritmetik ve 1670lerden itibaren de Türkçe öğretiyorlardı. Hatta bu rahipler İstanbul'a ilk geldikleri andan itibaren dil eğitimi verdikleri önem sayesinde ün kazanmışlardır. Bunlardan Peder Furcy de Peronne'nin el yazması kitabı, Peder Bernard de Paris'in Türkçe-Fransızca Sözlüğünü belirtmek gerekir. Bkz. Hitzel, a. g. e., s. 21; Testa, a. g. e., s. 43-46; Haydaroglu, a.g.e., s. 12.

¹⁹³ Hitzel, a. g. e., s. 23-24.

¹⁹⁴ Hitzel, a. g. m., *Toplumsal Tarih*, s. 38.

Capucin de Saint Louis” adıyla bina yapılarak 1726 tarihine kadar mezun olan öğrenciler arasından birçok şarkiyatçı yetişmiştir¹⁹⁵.

Ancak Kapüsen rahiplerinin öğretici niteliğe sahip bir ruhban grubu olmamaları nedeniyle öğrencilerin maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap verseler de dil oğlanlarını iyi birer dragoman olarak yetiştirmekte eksik kalıyorlardı. Colbert’in bu girişiminin başarısız olacağı düşünülürken devreye Cizvit (Jesuite) papazları girerek dil oğlanlarının eğitiminde yeni bir aşamaya gelinmiştir. 1699’da XIV. Louis İstanbul’da elçi olarak Marquis de Ferriol ‘ü gönderir. Padişah ve vezirlerin huzuruna çıkacağı sırada, elbisesinin içinde saklı bir kılıcın sapı görülür. Saray kanunlarına göre kılıcın teslim olunması teklif edilse de sefir bu duruma çok kızarak huzura çıkmak yerine elçiliğe geri döner. Kral Louis bu olayı duyunca bu gibi nahoş durumlara meydan vermemek gayesiyle tercüman yetiştirmek üzere Paris’te bir okul açılmasını emreder. Böylelikle artık bu işle Cizvitler görevlendirilmiş olur¹⁹⁶. Cizvit papazlarının hareket noktaları iyi dışişleri görevlileri yetiştirmek değil sadece Katolik mezhebinin Orta Doğu’daki diğer Hristiyan mezheplerinin önüne geçmesi için yerel dilleri bilen elemanlar yetiştirmektir. Bu amaçla Fransa’nın diplomatik ve ticari amaçlarının kesişmesinden dolayı Cizvit papazlarına da bir okul açma izni verilerek 1700’de zaten Cizvit papazlarınca işletilen Paris’teki “*College Louis Le Grand*”da yeni bir okul açıldı¹⁹⁷. 1700 yılında Pera Dil Oğlanları Okulu’nu tamamlamak üzere masrafları Kral XIV. Louis’in hazinesinden karşılanacak olan ve Paris Louis Le Grand kolejindeki Cizvitlerin yanına “din, edebiyat ve doğu dillerini öğrenmek üzere” on iki Ermeni gencinin gönderilmesine karar verildi. Bu gençler eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine döndüklerinde “*misyoner sıfatıyla Hristiyan dinine, tercüman sıfatıyla da Fransız Devleti’ne hizmet etmiş olacaklardı.*”¹⁹⁸ Bu nedenle Fransız çocukları bu okula alınmıyordu¹⁹⁹.

¹⁹⁵ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. II, İstanbul 1940, s. 640; Haydaroglu, *a.g.e.*, s. 12–13.

¹⁹⁶ Kevork Pamukciyan, “Camcioğlu Ermeni Tercümanlar Ailesi”, *Tarih ve Toplum*, S. 143, Kasım 1995, s. 300.

¹⁹⁷ Fonton, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁹⁸ Hitzel, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁹⁹ Fonton, *a.g.e.*, s. 16.

“*Louis Le Grand*”de Orta Doğu kökenli Hristiyan öğrencilerin eğitim gördükleri bölüme “*Ermeniler*” adı verilmiştir. Oysa 1700’de Paris’e getirilen dil oğlanlarının çoğu Ermeni değildi. Aralarında Ortodoks Rumlar, Marunî Hristiyanlar, Mısırlı Kiptiler, İtalyanlar çoğunlukta²⁰⁰. Doğulu öğrencilerin bulunduğu bu sınıfa “*Ermeniler Sınıfı*” denilmesinin en büyük nedeni de bu öğrencilerin cübbeye benzeyen uzun bir giysi, resmi törenlerde de mavi taftayla astarlanmış, yünlü kumaştan kırmızı bir cübbe ile ipekten bir entari giymeleri²⁰¹. Mektebe kaydedilen öğrenciler de İstanbul’dakine benzer bir şekilde 9–10 yaşlarında alınıyor ancak 14–15 yaşlarında alınanlar da oluyordu²⁰².

Cizvit papazlarına, Louis Le Grand’daki her öğrenci başına Fransız hazinesince başlangıçta 600 Livre, 1720’lerden sonra ise 700 Livre veriliyordu. Paris’teki koşullardan dolayı bu para yetersiz kalıyor ve bu yüzden Cizvit papazları daha ziyade varlıklı ailelerin çocuklarını seçmeye özen gösteriyorlardı²⁰³.

Fransa’da koyu dindarlığın etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamasına paralel olarak bu kurum da önemini yitirmeye başladı. 20 Temmuz 1721 tarihinde alınan bir kararla Paris’teki kolej tekrar örgütlenerek, on Fransız öğrencinin Paris’teki Cizvit Koleji’nde kuramsal eğitimi aldıktan sonra İstanbul’a gönderilmesine ve Saint-Louis manastırındaki Kapüsenlerin yanında öğrenimlerini uygulamalı bir şekilde tamamlamalarına karar verildi²⁰⁴. Sekiz yaş civarında okula alınacak olan bu öğrenciler gerek Fransa’daki Fransız ailelerin çocukları gerekse Orta Doğu’daki Fransız tüccar ve dragomanların çocukları arasından seçileceklerdi. Artık Paris’teki Louis Le Grand Koleji’ne hiçbir Şarklı öğrenci alınmayacağı gibi, İstanbul’daki Kapüsen rahipleri de, daha önce Paris’teki Cizvitlerin yanında eğitim görmeyen hiçbir dil oğlanını kabul etmeyeceklerdi. Böylelikle bu iki okulun koordineli çalışması sayesinde istenen görevliler de yetiştirilmiş olacaktı. Bu dil oğlanlarının aynı zamanda Orta Doğu’daki tercüman hanedanlar arasından

²⁰⁰ Fonton, *Aynı yer*.

²⁰¹ Hitzel, *a.g.e.*, s. 25.

²⁰² Fonton, *a.g.e.*, s. 16; Pamukciyan, mektebe kaydedilen öğrencilerin yaşlarının 5-19 arasında değiştiğini belirtmektedir. Bkz. Pamukciyan, *a.g.m.*, *Tarih ve Toplum*, s. 301.

²⁰³ Fonton, *a.g.e.*, s. 16.

²⁰⁴ Hitzel, *a.g.e.*, s. 25; Halil İnalcık, “Avrupa Devletler Sistemi, Fransa ve Osmanlı: ‘Geleneksel Dostumuz’ Fransa Tarihine Ait Bir Olay”, *Doğu- Batı*, S. 14, Ankara 2001, s. 138.

da seçilebilmesi babadan-oğula geçen bir sistemi de doğurmuş oldu. Böylelikle tercüman hanedanları ortaya çıktı: Adanson'lar, Fornetti'ler, Fonton'lar, Dantan'lar, Deval'ler, Ruffin'ler...²⁰⁵ Örneğin bu ailelerden biri olan Charles Fonton'un oğlu 1779 tarihinde İstanbul'a tayin edilerek baba mesleğini yapmıştır²⁰⁶.

Fransa'daki bu okulda klasik Fransız lise tahsilinden başka Türkçe, Arapça ve hat dersleri de veriliyordu. Ancak mezun olan öğrenciler Türkçe ve Arapça okuyup yazabilseler de konuşamıyorlardı. Bu açığın İstanbul'da kapatılması düşünülüyordu. İstanbul'a gelen öğrencilerden bir tür “*mezuniyet tezi*” niteliğinde Farsça, Arapça ya da Türkçe bir metni Fransızcaya çevirmeleri isteniyordu. 1732-1750 tarihleri arasında böylelikle birçok metin Fransızcaya çevrilmiş oldu²⁰⁷. Böylelikle zengin bir Şark Metinleri Koleksiyonu oluşturularak “*Fransız Şarkiyatçılığı*”nın da temelleri atılmış oluyordu.

1762 tarihinde Cizvit tarikatı lağvedilip Cizvitlerin Fransa'dan kovulmasının ardından Paris'teki Dil Oğlanları Okulu, Paris Üniversitesine bağlanarak “College Louis Le Grand”da devam etti. Ancak bu okul zamanla sadece üniversiteye hazırlık amaçlı görülen bir kurum hâline geldi. Buradan mezun olanlar üniversiteye girmek için dragomanlıktan vazgeçmeye başladılar. Neticede 1785 tarihinde öğrencilere öğrenimlerini doğrudan doğruya Pera'da yapacakları bildirildi²⁰⁸.

Fransız İhtilali ile birlikte İstanbul'daki okul da faaliyet gösteremez hale geldi. Tercümanların çoğunun göç etmesi ve Fransa ile haberleşmenin zorlaşması nedeniyle öğrenci bulmak zorlaştı. Pera'daki okul önce kapatıldı daha sonra laikleştirilerek Dışişleri Bakanlığı'na bağlandı. Bu sırada Dil oğlanları bir

²⁰⁵ Fonton, *a.g.e.*, s. 17- 18.

²⁰⁶ Fonton, *a.g.e.*, s. 11.

²⁰⁷ Bunlardan bazıları: • Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden bazı bölümler. • Raşid Tarihi. • Kanunnameler. • Münşeatler. • Naima ve Neşri Tarihi'nden bölümler. • Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi. • Ahmed Eflaki'nin Menakıb-ı Arifin'inden bölümleri sayabiliriz. Bkz. Fonton, *a.g.e.*, s. 19- 21.

²⁰⁸ Fonton, *a.g.e.*, s. 20- 21; Hitzel, *a.g.e.*, s. 25.

süreliliğine Edirne'ye yerleştirilmişse de sonra tekrar İstanbul'a getirildi²⁰⁹. Dil oğlanları Kapüsen manastırından alınarak Fransa'nın Campo-Formio (1797) ve Luneville (1801) Antlaşmalarıyla el koyduğu Beyoğlu'ndaki Venedik Sarayına nakledildi²¹⁰.

30 Mart 1795 yılında çıkarılan bir yasayla Yaşayan Doğu Dilleri Okulu “*L'Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes*” kurularak College de France'da eğitime devam edilir²¹¹ ve Milli Kütüphane'nin (Bibliothèque Nationale) bünyesine bağlanır. Bu okul Milli Kütüphane'nin bir yan kuruluşu olarak çalışmaya başlar²¹². 1831'de Fransız Elçilik Sarayı'nın yanması üzerine Pera'daki okul da kapatılır²¹³. 1833 tarihinde tekrar okulu canlandırma girişimleri çerçevesinde bir kararname yayınlanarak Louis Le Grand'da verilen eğitime bir düzenleme getirilir. Buna göre bir sınav sistemi uygulanır. Okullarını bitirerek bu sınavlarda başarılı olanlar Doğu'daki konsolosluklara 2 yıllık stajyer olarak gönderilir. Başarılı olurlarsa Dragoman olmaya hak kazanırlar. 1873 tarihine kadar eğitim bu şekilde devam eder. Bu tarihte ise konsolosluklarda staj yapma zorunluluğu kaldırılarak Şark Dilleri Okulu'ndaki dersleri takip edip oradan mezuniyet koşulu getirilir. Tercüman olma hakkının bu okulun tüm mezunlarına verilmesiyle birlikte de bu gelenek tamamen ortadan kaldırılır.²¹⁴

Maria Theresa'nın Avusturya tahtına geçmesinin ardından imparatorluk askeri ve diplomatik açıdan yeniden düzenlenmeye başlamıştır. İdarî alanda yaptığı reformların ardından diplomatik görevlileri, devlet idaresini ve orduyu yapılandırmak adına üç enstitü kurmuştur. Bu kurumlar:

- Devlet idaresi için “La Theresianische Akademie” (1746)
- Ordu için “La Militar Akademie” (1751)
- Diplomasi için “L'Orientalische Akademie” (1754)

²⁰⁹ Hitzel, *a.g.e.*, s. 25; Fonton, *a.g.e.*, s. 21.

²¹⁰ İlber Ortaylı, *İstanbuldan Sayfalar*, İstanbul 1986, s. 102.

²¹¹ A. Dilaçar, *Dil, Diller ve Dilcilik*, Ankara 1968, s. 207; Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 133.

²¹² Fonton, *a.g.e.*, s. 21- 22; Hitzel, *a.g.e.*, s. 9.

²¹³ Fonton ve Hitzel'in aksine Haydaroğlu da 1831 yangınından sonra okulun kapatılmadığını ve Saint Louis Manastırına taşındığını belirtmektedir. Bkz. Haydaroğlu, *a.g.e.*, s. 110.

²¹⁴ Fonton, *a.g.e.*, s. 21- 22; Hitzel, *a.g.e.*, s. 9.

Avusturya'nın doğudaki etkisini artırmanın tek yolunun doğu insanların adet ve dillerini bilen diplomatlardan geçtiğini düşünen kraliçe bu amaçla 1 Ocak 1754 tarihinde “ *L'Orientalische Akademie*”nin kurulmasını kabul etti. Bu enstitünün kuruluş görevi, aynı zamanda üst düzey bir pedagog değerinde olan Cizvit rahiplerine Joseph Franz'a verildi. Enstitünün ilk dönemlerinde yaşları 14–19 arasında değişen sekiz genç ile eğitime başlanmıştır²¹⁵. Beş yıl süren bu eğitim yatılı olmakla beraber kabul edilen öğrenci sayısı yaklaşık on altı civarındadır. Dersler, dans, binicilik, müzik, yüzme gibi fiziksel aktivitelerle de renklendiriliyordu. Burada eğitim gören öğrenciler için bazı dillerin kullanılması zorunlu sayılıyordu. Örneğin; Almanca (resmi dil), Fransızca (diplomasi dili), Türkçe (doğu ile ilişkiler için temel dil), Arapça ve Farsça (Türkçe bilgisini tamamlamak için gerekli dil), İtalyanca (Akdeniz ticareti için) ve yetenekli öğrenciler için ise Modern Yunanca eğitimi veriliyordu. Dillerin zorunluluğundan başka bunları tamamlamak için genel kültür, Latince, tarih, coğrafya, din ve 1773'den sonra da aritmetik, doğa bilimleri, askeri sanat, Osmanlı tarihi, edebiyat, hukuk, ahlak, geometri gibi dersler de programa alınmıştır²¹⁶.

Bu enstitüye seçilen öğrencilerin eğitimlerini başarı ile tamamlamaları için onların fiziksel ve ruhsal sağlıkları da sürekli olarak bir göz doktoru, genel cerrah ve diş hekimi tarafından takip ediliyordu. Öğrencilerin Katolik mezhebinden olmaları zorunlu olmakla beraber kendileri ve aileleri de monarşiye bağlılıklarını ve dürüstlüklerini ispatlamak zorundaydılar. Bunun içinde sosyal kökenleri, babanın işi ve kardeş sayısı birer kriter oluşturuyordu²¹⁷.

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki ilişkileri Zıştovi Antlaşmasından sonra tekrar kurmak amacıyla 1791 tarihinde Viyana'ya elçi olarak gönderilen Ebubekir Ratib Efendi de Sefaretnamesi'nde²¹⁸ Viyana Şark Dilleri Okulu'nun esasını teşkil eden “*Asya Akademisi*”nden bahsetmektedir. Bu akademi elçiyi çok etkilemiş

²¹⁵ Bu gençler: •Bernardus de Jenisch •Franciscus de Paula Thugut •İgnatius de Woller •Franciscus de Paula Klezl •Josephus Racher •Franciscus Zechner de Thalhöffen •Thomas Herbert •Franciscus de Stegnern. Bkz. Testa, *a. g.e.*, s. 56.

²¹⁶ Testa, *a. g.e.*, s. 53-59.

²¹⁷ Testa, *a. g.e.*, s. 60.

²¹⁸ Bkz. Abdullah Uçman, *Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefaretnamesi*, İstanbul 1999, s. 58-59.

burada kendisine Türkçe olarak hitap edilmiştir. Hatta Ratib Efendi bu akademiye bir takım kitaplar hediye etmiştir²¹⁹.

XIX. yüzyıldan itibaren Avusturya'nın çıkarları Osmanlı İmparatorluğundan sapmaya başlayınca bu enstitünün yeniden yapılanması gerekti. 1898'de "*Königliche und Kaiserliche Konsular-Akademie*" olarak yeniden adlandırılan enstitü yaklaşık kırk yıllık işleyişin ardından Mart 1938'de etkisini yitirdi. 1964 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nın girişimleri neticesinde Doktor Bruno Kreisky tarafından "*Diplomatische Akademie*"²²⁰ adı altında yeniden açıldı. Kuruluşundan 250 yıl sonra Viyana Doğu Dilleri Akademisi, günümüzde "*Diplomatische Akademie*" olarak, Fransa'daki benzeri I'INALCO²²¹ gibi her zaman işleyişine devam etmiştir²²².

XVII. yüzyıla kadar Osmanlı tebaasından Hristiyanları tercüman olarak kullanan İngiltere de bu insanları itimat etmediği için Fransa'daki uygulamayı örnek alarak XVII. yüzyılın sonlarından itibaren bazı Rumları İngilizce öğrenmek üzere İngiltere'deki "*Oxford Gloucester College*"e masrafları Levant Company'den karşılanmak üzere göndermiştir²²³. Ancak bu ilk uygulamada başarılı olamayınca projeyi uygulamadan kaldırarak yerli reayaya dayanmak zorunda kalmışlardır²²⁴. Bundan sonra İngiliz elçisi Robert Liston tarafından İngiliz çocuklarının Türkiye'ye gönderilerek burada tercümanlık için yetiştirilmesi Londra Hükümetine teklif edilmiştir. Teklif kabul edilmiş olmalıdır ki 1824'de Mr. R. Wood adlı bir İngiliz tercüman olarak eğitilmek üzere görevlendirilmiştir²²⁵.

İngiliz konsolosluk sisteminin 1870'lerde yeniden örgütlenerek Türkiye, Trablusgarp, Girit ve Mısır'daki konsoloslukların Doğu Akdeniz Hizmeti (Levant

²¹⁹ Unat, a.g.e., s. 161.

²²⁰ Bkz. www.da-vienna.at.

²²¹ Bkz. www.inalco.fr

²²² Testa, a. g. e., s. 60-61.

²²³ İnan, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s. 198; Çiçek, "Yabancı Konsolosluk Tercümanları..", *Tarih ve Toplum*, s. 18; Ertuğrul, a.g.e., s. 133.

²²⁴ Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, London 1964, s. 221; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, s. 38; Ömer Demircan, *Dünden Bugüne Türkiyede Yabancı Dil*, İstanbul 1988, s. 38.

²²⁵ Wood, a. g. e., s. 250-253.

Service) adıyla birleştirilmesinden sonra diplomasi alanında Britanya uyruğundan olan kişileri yetiştirmek²²⁶ üzere 1877’de İstanbul’da (Ortaköy’de) bir dil okulu açılmıştır. Sınavla öğrenci kabul eden bu okula girmeye hak kazanan bu tercümanlara Farsça ve Yunanca’nın yanında, İstanbul’da Britanya Yüksek Mahkemesi davalarına bakarak ünlenen Edwin Pears tarafından da ileriki görevleri için gereken hukuk dersleri veriliyordu. İki yıllık eğitimlerinin ardından bu öğrenciler “yardımcı tercüman” göreviyle elçilik ve konsolosluklarda istihdam ediliyorlardı. Ortaköy’deki bu okul beklenen sonuç alınamayınca 1894’de bu öğrencilerin İngiltere’de yetiştirilmesine karar verildi. Yine sınavla seçilen bu öğrenciler Oxford ve Cambridge Üniversiteleri’nden birinde iki yıl öğrenim görüyor Türkçe, Arapça, İslam Hukuku yanında seçmeli olarak da Yunanca, Farsça ve Slav dillerinden birini öğreniyorlardı. İkinci senelerinde ise dil çalışmalarının yanında Osmanlı ceza, ticaret ve medeni hukukunu, Uluslar arası Hukuku ve Osmanlı Tarihini öğrenerek bunlardan sınava tabi tutuluyorlardı. Sınav sonuçlarına göre ise gelecekteki görevleri belirlenmiş oluyordu²²⁷.

Bu konuda Napoli ve Rusya’da da çalışmalar yapılmış, Napoli’de 1723 tarihinde “*Istituto Superiore Orientale de Napoli*” isimli okul açılmıştır. Rusya’da ise Çar I. Alexandre zamanında Moskova’da “*Lazarevskiy Institut Vostoçnın Yazıkov*” (Doğu Dilleri Enstitüsü) 1814’de açılabilmiş olmasına rağmen bundan önce 1700’de I. Petro’nun emri ile “*Türkçe*”, Rus Yüksekokullarının programına alınmıştır²²⁸.

Amerika ise, bu tür çalışmaları daha ziyade misyonerlik çerçevesinde geliştirme yoluna gitmiş ve XIX. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu’daki Protestanları örgütlemeye başlamıştır. Amerika’nın Anadolu ile ticari ilişkileri de buna paralel olarak gelişmiştir. Amerikan Ticaret Odası İzmir’de 1811’de açılarak ilk misyonerler 14 Ocak 1820’de gelmiş “*American Board of Commissioners for*

²²⁶ Dragomanlığın İngilizleştirilmesi yönünde ciddi girişim, imparatorlukta iki kez diplomatik görevde bulunmuş olan Robert Liston’un önerileri doğrultusunda 1825 yılında olmuş ve Ortaköy okulu açılmıştır. Bkz. Seçil Karal Akgün, Mustafa Kulu, “İngiltere Devlet Arşivi Belgeleri Işığında 19. yy. Sonunda İstanbul’da İngiltere Büyükelçiliğinde Dragomanlar”, *XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 11-15 Eylül 2006, Ankara, s.11.

²²⁷ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 194-195.

²²⁸ Dilaçar, *a.g.e.*, s. 208.

Foreign Missions” ın temsilcileri olmuşlardır. Bu misyonerler daha sonraları incelemeler yaparak Türkçe, Arapça ve Ermenice öğrenmişler, ilk Amerikan misyoner okulu da 1824’te Beyrut’ta kurulmuştur. Bunun ardından XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Protestan okullarının hızlı gelişmesi gerçekleşmiştir²²⁹.

Tercümanlık makamı tamamen olmasa da zamanla babadan-oğula geçen bir kurum hâlini almıştı. Yabancı devletlerin kendi hizmetlerinde kullanacakları tercümanları yetiştirmek üzere açtıkları dil okullarında dönem dönem yaptıkları değişikliklerle Ortadoğu’da bulunan tercümanlarının oğullarını bu çerçevede eğitmeleri babadan-oğla geçen bu sistemin kökleşmesini sağlamıştır. Babadan oğula geçen bu sistemin erken örneklerinden bir tanesini Pierre Camcıoğlu’nu temsil eden resim göstermektedir²³⁰. Bu resimde Camcıoğlu oğlunu da resme dâhil ederek kendi tercüman hanedanlığını kurumsallaştırarak böylelikle de zenginliğini göstermek istemiştir²³¹. İngiltere’nin İzmir konsoloshanesi baş tercümanı Ohannes Homaryan’ın oğlu Karabet Homaryan Paris’teki dil okulunda gördüğü eğitimden sonra İstanbul’da hukuk eğitimini tamamlayarak 1851 tarihinde 18 yaşında iken Bab-ı Ali tercüme odasına stajyer olarak girmiş ve devletin önemli mevkilerinde görev almıştır²³².

Tercümanlık aslında görüldüğü gibi bir makam olmayıp sadece bu kişilere itibar kazandırıyordu. Görevin zorluğunun dışında bir de buna aldıkları düşük maaşlardan dolayı geçim sıkıntısı ekleniyordu. Bu nedenle babalarının bu sıkıntılarını gören ve baba mesleğini yapmaya pek de gönüllü olmayan bu çocuklar, devletin çeşitli kademelerinde görev almayı tercih ediyorlardı. Bunun için de babalarının mevkilerinden faydalanarak iyi bir eğitim aldıktan sonra devletin farklı makamlarında önemli görevlerde bulunuyorlardı. Rusya’nın Erzurum konsolosluğu tercümanı Tomanik Arsen Efendi’nin oğlu Mıgırdiç Serabyan baba mesleğini tercih etmeyerek, iyi bir eğitimden sonra Erzurum Reji

²²⁹ Tekeli-İlkin, *a. g. e.*, s. 38-39.

²³⁰ Bkz Ek II.

²³¹ Theolin, a.g.m., *The Torch of the Empire*, s. 15-16.

²³² BOA. DH. SAİDd, Nr. 2/360, 29 Zilhicce 1250.

Nezareti baş muhasebeciliğinde çalışmıştır²³³. Yine, Kale-i Sultaniye'nin İsveç-Norveç konsolosluğu tercümanı Haymaçi Efendi'nin oğlu Lui 20 yaşında iken staj için Hariciye Nezareti Umur-ı Şehbenderi kalemine katılmıştır²³⁴. İstanbul'da Fransa elçiliği baş tercümanı Jean'nın oğlu Yosif Lapir de baba mesleğini tercih etmeyenlerdendi. Yosif Hariciye Nezareti avukatlığı ve İstanbul üçüncü ticaret mahkemesi azalığı gibi önemli görevlerde bulunmuştur²³⁵.

Avrupalı devletler yabancı dil bilen memurlar yetiştirme çalışmalarına XVI. yüzyılda başlamalarına rağmen Osmanlı Devleti ancak XIX. yüzyılda başlamıştır. Yapılması amaçlanan askeri ıslahatlarda mevzuatın tercümesine olan ihtiyaçtan dolayı devletçe 1826'da bir tercüme odası kurulmuştur. Bu oda aynı zamanda bir dil mektebi vazifesini görmüştür. Ancak II. Mahmud döneminde daimi elçiliklerin tekrar açılması, daha sonraki dönemlerde yabancı devletlerle olan siyasi ve iktisadi ilişkilerin ilerlemesi beraberinde, yabancı hukuk mevzuatlarına olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak için 1864 yılında Sultan Abdülaziz döneminde devlet dairelerine yabancı dil bilen elemanlar yetiştirmek üzere "*Lisan Mektebi*" açılmıştır²³⁶.

1883/ 1884-1884/ 1885 Yıllarında Lisan Mektebi'nde Okutulan Dersler ve Öğrenci Sayıları²³⁷

SINIF	ÖĞRENCİ SAYISI	OKUTULAN DERSLER
I	145	Tahrîr, Mebâdi-i Ta'lim-i Lisân, Tasrif-i Ef'al, Teşekkül-i Ezmine Cedveli, Cem'in Teşekkülü, Mukâlemât.
II	113	Larusun Muhtasar Ta'lim-i Lisânı, Mukâleme, Mekatib-i Müsta'mele, Ezber, Suret-i İbtidaiyede (Dikte), Ma'lumat-ı Tarihiyye ve Coğrafya.

²³³ BOA. DH. SAİDd, Nr. 135/171, 29 Zilhicce 1274.

²³⁴ BOA. DH. SAİDd, Nr. 102/209, 29 Zilhicce 1296.

²³⁵ BOA. DH. SAİDd, Nr. 4/280, 29 Zilhicce 1223.

²³⁶ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C. VII, TTK, Ankara 1988, s. 207-208; Bu konuda Maarif Salnâmeleri de taranmış ancak herhangi bir Dil Okuluna rastlanmamıştır. Sadece 1898/1899, 1900/1901, 1903/1904 tarihlerinde Trabzon'da Ermenilere ait bir Lisan Mektebi olduğu görülmektedir. Bkz. *Hicri 1316 tarihli Maarif Salnamesi*, s. 1112; *Hicri 1318 tarihli Maarif Salnamesi*, s. 722; *Hicri 1321 tarihli Maarif Salnamesi*, s. 607.

²³⁷ *Hariciye Nezareti Salnamesi*, Sene 1301-1302, s. 605-607.

III	30	Nahiv (Prefiks, Surfiks, Elfâz-ı Müstereke), Fransız Lisânına Mahsus Suret-i İfâde, Tashih-i Mukâleme, Ezber, Terkib-i İbare, Asâr-ı Müntehibe (Mekâtib. Tarih. Edebiyat. Usûl-i İdâre), Mukâlemât ve Mekâtib-i Müstâmelinin Fransızcadan Türkçeye Tercümesi.
IV	13	Tahlil-i Nahiv, Elfaz-ı Müterâdife, Nahiv (İstisna'ât), Üslûb ve Terkib-i İbare, Üslûb ve Mecazât, İstiarat Kavanini, Tahlil-i Edebî, Ta'lim-i Mekâtib, Muhaberât, Usûl-ı İdareye Dair Raportlar, Asâr-ı Müntehibe, Raportlar, Arzuhaller, Tarih, İlm-i Servet, Usûl-ı İdare, Hukuk-ı Düvel, Muahedat, Evrak-ı Siyasiye, Fesahata Dair Asar, Usul-ı İdareye Mahsus Numune-i Muhaberat (Aynı Mevaddın Fransızcadan Türkçeye Türkçeden Fransızcaya Tercümesi).
V	Sene-i atiden itibaren teşkil kılınacaktır	Belagatın Münteha-yı Tahsili, Usûl-ı Müzâkerat ve Muhakemât Tahsili, Kava'id-i Belâgatın Fransız Lisanına Tatbiki, Terkib-i İbare, Redd-i Cevab ve Hitab Tecrübeleri, Mesâil-i İlmiye ve Fenniyyeye Dair Nutuklar, Dördüncü Sınıf Talimlerinin İkmâli (Aynı Mevaddın Fransızcadan Türkçeye Türkçeden Fransızcaya Tercümesi).
Toplam Öğrenci Sayısı: 301		

Tablodan anlaşılacağı üzere öğrencilere birinci sınıfta konuşma ve yazma derslerine hazırlık olarak Tahrir, Mebâdi-i Ta'lim-i Lisan, Tasrif-i Ef'al gibi bazı dersler verilmiştir. İkinci sınıftan itibaren tarih ve coğrafya gibi kültür dersleri görmeye başlayan Lisan Mektebi öğrencileri, üçüncü sınıfa geçtiklerinde ise Fransızca öğretimi ile alakalı birtakım dersler almaya başlamışlardır. Okulun ders programının en yoğun olduğu dördüncü senede ise daha çok güzel ve etkili konuşma ile ilgili dersler verilmektedir. Son senede ise yoğun olarak kanunların Fransızcaya çevirisi, red- cevap ve hitap tecrübeleri kazandırma, anlaşma usulleri ve muhakemesinin de kazandırılmasıyla buradan mezun olan öğrencilerin iyi birer diplomasi uzmanı olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

1888/ 1889 Yılında Lisan Mektebi'nde Okutulan Dersler ve Toplam Öğrenci Sayısı²³⁸

SINIF	OKUTULAN DERSLER
I	Me'bâdi-i Sarf, Mücmelât-ı Müfreze, Talim-i Şifâhi ve Tahriri, Ef'al-i Kıyasiye ve en ziyade müsta'mel olan bazı ef'al-i semaiyye, Kırâ'et, Mukâleme.
II	Birinci sınıf derslerinin hûlasaten rü'yeti, Cem' ve Müennesin Teşkiline Dair Kavaidin İstisnaatı, Sıfatlarda Mananın Derecâtı, Zama'ır Hakkında Tembihat, Ef'alde Teşekkül-i Ezmine, Ef'ale Dair Tembihat, Ef'al-i Mensube, Ef'al-i Semaiye ve Bazı Ef'al-i Nakısa, Kırâ'et, Suret-i İbtidaiyyede Dikte, Me'bâdi-i Tarih ve Coğrafya, Mukâleme.
III	İkinci sınıf derslerinin hûlasaten rü'yeti, İsim ve Sıfatların Tetimmatı, Mute'allikât-ı Ef'al, Tahlil-i Mükemmel-i Nahvî, Nahv-i Umumî, Tahlil-i Mantıkî, İsm-i Fa'il ve Mef'ullerin İmlâsı, Elfâz-ı Müteşabihe ve Müteradife ve Müştaka ve Murekkebe, Mana-yı Hakikî ve Mecazî, Mecazât-ı Sarfîyye, Kırâ'et-i Müdellele, Mekâtib, Hikâyat, Tarih-i Kadîm-i Avrupa ve Afrikanın Coğrafya-yı Tabiiye ve Siyasiyyesi.
IV	Tahlil-i Mantıkî, Kazâyâ, Uslûb, Uslûb-ı Âdî, Usûl-ı Târif, Hikâyât-ı Mekâtib, Usûl-ı İnşâ, Roma ve Kurun-ı Vüstâ Tarihi, Asya ve Amerika Coğrafyası, Fransızcadan Türkçeye Tercüme.
V	Usûl ve Kava'id-i Belâgat, İcâd, Tabirat-ı Mahsûsa, Uslûb-ı Mu'tedil ve Âli, Usûl-ı Kitâbet-i Siyasiye, Tatbikat, Mesâil-i Edebiye ve Tarihiye ve sairenin tafsîl ve tavzihi, Asâr-ı Müntehibe-i Siyasiye, Ezmine-i Cedide Tarihi, Okyanus ve Memâlik-i Osmaniyye Coğrafyası, Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya Tercüme.
Toplam Öğrenci Sayısı: 225	

1888/1889 tarihlerinde ise birinci sınıfta sözlü talim dersleri, gramere giriş ve genel okuma derslerinin verildiği görülmektedir. İkinci sınıfa gelindiğinde çoğul kelimelerin teşkiline dair genel kurallar; sıfat, zarf ve fiillerin yapılarının anlatıldığı dersler öğrencilere okutulmaktadır. Üçüncü sınıfa geçen öğrenciler

²³⁸ Hariciye Nezareti Salnamesi, Sene 1306, s. 658–659.

artık yavaş yavaş dil bilgisi kurallarının yanında Avrupa Tarihi ve coğrafyası dersleri de almaktadırlar. Dördüncü sınıftan itibaren bu derslere ek olarak mantık, yazı dersi ve Fransızca'dan Türkçe'ye çeviri dersleri öğretilmektedir. Son sınıfta ise Belâgat yani sözün kusursuz söylenmesini öğreten ilmin yanında pratik dersler ve tarihi ve edebi meselelere dair derslerini okudukları görülmektedir. Bir önceki sınıftan farklı olarak artık Türkçe'den Fransızca'ya çeviri dersleri de vardır.

B. Sayıları

Osmanlı Devleti, her ülkenin kendi tayin ettiği miktarda tercüman bulundurmasını bir kurala bağlamıştır. Tercümanların başka işlerle uğraşmaları yasaklanmıştır²³⁹. Her konsolosun Osmanlı reayasından iki beratlı tercüman bulundurması esas olarak kabul edilmiştir²⁴⁰. Tercümanlar, Osmanlı Hükümeti tarafından kendilerine verilen berat ile göreve gelirlerdi. Sefaretler bu beratlı tercümanlar dışında tercüman kullanamazlardı²⁴¹.

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'ndeki elçi ve konsolosluklarda toplam yüz üç tercüman bulunmaktaydı. Bunun ülkelere göre dağılımı şu şekildeydi²⁴²:

ÜLKE	SAYI
Fransa	35
İngiltere	31
Hollanda	26
Dubrovnik	6
Nemçe	4
Venedik	1
Toplam	103

²³⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. III, Dersaadet 1309, s. 270.

²⁴⁰ Orhonlu, a.g.m, *Atatürk Konferansları*, s. 180–181.

²⁴¹ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 315.

²⁴² Ahmet Refik, *Hicri 11. Asırda İstanbul Hayatı*, Devlet Basımevi, 1931, s. 74-75

1730 tarihinden sonra ise Osmanlı Devleti'nde elçi ve konsolosluk düzeyinde temsilcilikleri bulunan ülkelerin tercüman sayıları artmıştır. Örneğin XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere'nin 31 tercümanı bulunurken, 1730'dan sonra bu sayının elliye yükseldiğini görmekteyiz. Söz konusu dönemde İstanbul ve taşrada bulunan bazı ülkelerin tercümanlarının sayıları şöyleydi²⁴³:

ÜLKE	İSTANBUL'DA ELÇİLİKTEKİ TERCÜMANLAR	EYALETLERDEKİ KONSOLOSLUK TERCÜMANLARI
İngiltere	16	34
Hollanda	9	23
Venedik	0	12
İsveç	7	17
Nemçe	0	17
Danimarka	3	1 (1763)
Sicilyateyn	9	12
Dubrovnik	3	4
Toplam	47	120

Fransa elçi ve konsoloslarının 1731/1732 tarihinde kırk adet beratlı tercümanı bulunmakla birlikte, 1758/1759 tarihine kadar on tercümana daha berat verilerek bu sayı elliye çıkarılmıştır²⁴⁴. 1758/1759 tarihinde yapılan düzenlemeye göre ölen ya da görevden ayrılan tercümanların yerine başkalarına yeniden berat verilmemesi kararlaştırılmıştır. Ancak Fransa maslahatgüzarı buna uymayarak elli ve daha fazla tercümanlık beratı talebinde bulunmuştur. Bu düzenleme çerçevesinde İsveç, Nemçe ve Sicilyateyn elçi ve konsoloslukları hizmetindeki tercümanlar için makul bir sayı belirlenmesine rağmen, Fransa, Hollanda, İngiltere ve Venedik tercümanları için bir sayı belirlenmemiştir²⁴⁵. Ancak bazen

²⁴³ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 315.

²⁴⁴ Uzunçarşılı, 1730 tarinden sonra ilave edilen 11 tercümanla beraber bu sayının 52 olduğunu, bunun 13'ünün İstanbul'da diğerlerinin ise taşrada konsolosların yanında bulunduğunu belirtmiştir. Bkz Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 314.

²⁴⁵ BOA, HAT, Nr. 168/7112, 29 Zilhicce 1212.

yabancı devletlerin kendilerine getirilen tercüman sınırlanmasına uymadıklarını görmekteyiz. Örneğin 1763 tarihinde İstanbul'daki İsveç elçiliğine tercüman olarak İgnatius Mouradgea D'Ohsson'un atanmasıyla birlikte İsveç elçiliğindeki tercümanların sayısı yediye yükselmiştir. Bu da İsveç'in bulundurması gereken azami dört tercüman sayısını aşıyordu²⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nde tercümanlara verilen beratlar savaş sonrasında imzalanan antlaşma ya da padişah değişiklikleri sebebiyle yenilenmekteydi²⁴⁷. Ayrıca görev süresi dolan tercüman beratını teslim etmek zorundaydı²⁴⁸. Tercüman beratı alınınca hizmetkarlarının da beratları alınmaktaydı²⁴⁹. 1792 tarihli bir Hatt-ı Hümayunda Sicilya, İsveç, İngiltere, Venedik, Prusya, Danimarka ve Fransa devletlerinin beratları yenilenen tercümanların sayıları belirtilmiştir²⁵⁰. Bundan başka aynı tarihte İstanbul'daki Hollanda elçisi yanında beş ve taşrada yirmi altı adet konsolos tercümanı bulunduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır²⁵¹. Avusturya'nın ise aynı tarihlerde İzmir, Kıbrıs, Kahire, Trablusşam, Kavala, Siros ve Sakız'daki konsolos ve konsolos vekillerinin yanındaki tercümanların sayısı da toplam altıdır²⁵².

²⁴⁶ Kemal Beydilli, "İgnatius Mouradgea D'Ohsson (Muradcan Tosunyan)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, İstanbul 1984, s.251.

²⁴⁷ BOA, CH, Nr. 4024, 1243-1269; BOA, CH, Nr. 2679, 15 Şevval 1214; BOA, CH, Nr. 3458, 17 Cemaziyelahir 1218; BOA, CH, Nr. 110, 23 Muharrem 1216; BOA, CH, Nr. 4222, Rebiülahir 1218.

²⁴⁸ BOA, CH, Nr. 2679, 15 Şevval 1214.

²⁴⁹ BOA, CH, Nr. 1192, Cemaziyel evvel 1217.

²⁵⁰ BOA, HAT, nr. 196/9779-B, 29 Zilhicce 1208. (**Sicilya**: Elçi yanında 3, Rodos ve İstanköy'de 1, Selanik'te 3, İzmir'de 2, Sayda'da 1, Eğriboz'da 2, Kıbrıs'ta 2, Narda'da 2, Kandiye'de 2, Halep'te 4, Atina'da 2, Mısır'da 2, Dıraç ve Avlonya'da 1, Balyabadra-Goston ve Korfos'ta 2, Boğazhisarı'nda 1; **İsveç**: Elçi yanında 4, Kandiye'de 2, Akka'da 2, Reşid'de 2, Koron'da 2, Rodos'ta 2, İskenderiye'de 2, Moton'da 2, Eğriboz ve Atina'da 2, Selanik'te 1 İzmir'de 2, Golos ve Urmiye'de 2, Boğazhisar'da 2, Limson'da 2, Halep'te 2, Balyabadra'da 2, Antalya'da 2, Lazkiye'de 2, Kıbrıs'ta 2, Sakız'da 2, Tarda'da 2, Hanya'da 1, Sayda'da 1, Antakya'da 2; **İngiltere**: Elçi yanında 14, Halep'te 13, Mora'da 3, İzmir'de 6, Selanik'te 4, Atina'da 2, Trablusşam'da 2, Hanya'da 1, Kıbrıs'ta 1; **Venedik**: Elçi yanında 1, Halep'te 6, Kıbrıs'ta 1, İzmir'de 1; **Prusya**: Elçi yanında 4, İzmir'de 1, Halep'te 2 Selanik'te 2, Trablusşam'da 1, Sayda'da 1, Kıbrıs'ta 1, İskenderiye'de 1, Girit'te 1, Eğriboz'da 1, Atina'da 1, Başkonsolos yanında 1; **Danimarka**: Elçi yanında 4, İzmir'de 1, Halep'te 1, Balyabara'da 1, Selanik'te 1, Narda'da 1, İskenderiye'de 1, Kıbrıs'ta 1, Golos'ta 1; **Fransa**: Elçi yanında 17, Mora'da 3, Sayda-Akka ve Beyrut'a 3, Halep'te 6, Trablusşam'da 4, İzmir'de 6, Selanik'te 3, Boğazhisarı ve Kilyos'ta 1, Girit'te 2, Yanya ve Tarda'da 2, Kıbrıs'ta 2, Sakız'da 1;)

²⁵¹ BOA, HAT, nr. 196/9779-H, 1208

²⁵² BOA, HAT, nr. 196/9779-G.

1793 tarihinde Halep'te bulunan yabancı devletlerden Danimarka, İngiltere, Fransa ve Prusya'ya ait toplam tercüman sayısı yirmi iki olmakla birlikte, bazı yerlerden Halep'e gelen yedi tercümanla birlikte bu sayı yirmi dokuza yükselmiştir²⁵³. Ancak 1794 yılında Halep'teki tercüman sayısının bin beş yüz olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir²⁵⁴. Aradaki bu farkın nedeni tercümanlık beratlarının sağladığı bazı muafiyetlerden kaynaklanmaktadır. Osmanlı reayasası kimi tüccar, sarraf, dülbendci ve sair esnaf reayanın çoğu elçi ve konsoloslarla anlaşarak onlardan tercüman beratları almaya muvaffak olmuşlar, tercümanlık hizmeti ile hiçbir ilgisi olmadan işleri ve güçleriyle uğraşmaya ve bu arada tercümanlık imtiyazlarından da yararlanmaya başlamışlardır²⁵⁵.

1798 tarihinde Fransa'nın altı tercümanı ve on bir tercüman hizmetkârı vardır. Söz konusu tercümanlardan sadece birinin beratı yoktur²⁵⁶.

1827–1828 tarihinden sonra Osmanlı topraklarında Fransa, İngiltere, Hollanda, Venedik, İsveç, Sicilyateyn, Nemçe, Danimarka ve Dubrovnik'in İstanbul'daki elçilik ve taşradaki konsolosluklarda bulunan tercümanlarının toplamı iki yüz on sekiz idi.²⁵⁷

ÜLKE	İSTANBUL'DA ELÇİLİKTEKİ TERCÜMANLAR	EYALETLERDEKİ KONSOLOSLUK TERCÜMANLARI	
Fransa	13	Halep 9	İzmir 4
		Selanik 4	Mora 5
		Sayda 3	Trablusşam 3
		Kıbrıs 2	Eğriboz 1
		Dıraç Yanya Narda 8	TOPLAM 39

²⁵³ BOA, CH, Nr. 2898, 12 Zilkade 1207.

²⁵⁴ Mustafa Kesbî, *İbretnüma-yı Devlet*, (Tahlil ve tenkitli metin), (Haz. Ahmet Öğreten), Ankara 2002, s. 36–37.

²⁵⁵ Karal, *a.g.e.*, s. 141-142; Soysal, *a.g.e.*, Ankara 1999, s. 108

²⁵⁶ BOA, CH, Nr. 6594, 23 Muharrem 1213.

²⁵⁷ BOA, İE.HR, Nr. 2003, 1243; Kesbî, *a.g.e.*, s. 33–37.

İngiltere	16	Halep	14	Mora	1
		İzmir	4	Trablusşam	5
		Selanik	4	Lazkiye	1
		Kıbrıs	1	Hanya	1
		Dıraç Yanya Narda	3	TOPLAM	34
Hollanda	9	Halep	7	Mora	2
		İzmir	7	Kıbrıs	1
		Dıraç		Selanik	1
		Yanya Narda	5	TOPLAM	23
İsveç	7	Halep	4	Mora	1
		İzmir	2	Kıbrıs	2
		Selanik	2	Hanya-Kandiye	2
		Boğazhisarı	1	İskenderiye	1
		Golos		Sakız	1
		Urmiye İnebahtı	1	TOPLAM	17
Nemçe	0	Halep	9	Selanik	3
		İzmir	1	Kıbrıs	2
		Dıraç Yanya Narda	1	Golos Urmiye İnebahtı	1
		TOPLAM	17		
Danimarka	2	İzmir	1	TOPLAM	1
Sicilyateyn	9	Halep	5	Mora	2
		Selanik	2	Kıbrıs	2
		Dıraç-Yanya	1	TOPLAM	12
Dubrovnik	3	Halep	1	Sakız	1
		Selanik	2	TOPLAM	4

Venedik	0	12
Toplam	65	153

1854 yıllarında yabancı elçiliklerde bulundurulan tercümanların sayıları en fazla 4 olarak kararlaştırılmıştır. Her elçiliğin baş tercümanı Osmanlı reayasına mensuptu. Ancak yapılanması büyük olan elçiliklerde tercüman sayıları arttıkça tercümanlar Baş tercüman, ikinci tercüman, üçüncü tercüman ve dördüncü tercüman olarak isimlendirilmişti. Taşrada bulunan konsolosluklarda ise bu sayı bir olarak belirlenmiştir²⁵⁸. Fransa, Hollanda, İngiltere gibi devletler bu uygulamanın dışında bırakılırken Danimarka, İsveç ve Prusya gibi devletler de elçiliklerde dört, konsolosluklarda bir adet tercüman istihdam edebileceklerdir²⁵⁹.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan konsolosluklar hakkında tanzim olunan 1864 tarihli nizamnamede yabancı devletlerin bulundurabilecekleri tercümanların sayısında kısıtlanmaya gidilmiştir. Söz konusu nizamnamenin birinci maddesinde eyaletlerde bulunan konsolosluklar dört, başkonsolosluklara tabi konsolosluklar üç ve konsolos vekâletleri veya konsolosluk memurları ikişer tercüman bulundurabileceklerdir. Ancak bu miktar yeterli bulunmadığı takdirde konsolosluklar kendi sefaretlerine müracaat ile bu sayının arttırılmasını talep edeceklerdir. Sefaretler de konsolosluklardan gelen bu talebi Bab-ı Ali'ye bildireceklerdir²⁶⁰.

1885 yılında Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı devletlerin elçiliklerinden İran İtalya, Avusturya-Macaristan, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Yunanistan, İsveç, Norveç, Sırbistan, Belçika, İspanya, Amerika, Romanya ve Felemenk toplam kırk adet tercüman bulundururken, 1890 yılına gelindiğinde ise söz konusu

²⁵⁸ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 181.

²⁵⁹ BOA, İE HR. Nr. 2004, 1270.

²⁶⁰ Bkz. "Memalik-i Mahruse-i Şahane'de Bulunan Düvel-i Ecnebiye Konsoloslukları Hakkında Nizamname", *Düstur*, I. Tertib, C. I, Matbaa-i Amire 1289, s. 772-775.

lkeler, toplam kırk dört adet tercüman ve bir adet tercüman vekili bulundurmuşlardır. Tercümanların ülkelere göre dağılımı ise şu řekildedir²⁶¹:

ÜLKE	1885	1890
Almanya	2	3
İngiltere	3	4
Avusturya-Macaristan	5	4
İtalya	6	2
İran	3	5
Rusya	4	6
Fransa	5	6
İspanya	1	1
İsveç ve Norveç	1	1 (tercüman vekili)
Amerika	2	1
Belçika	2	2
Romanya	2	2
Sırbistan	1	1
Yunanistan	2	5
Felemenk	1	2
TOPLAM	40	45

C. Muafiyet ve Mükellefiyetleri

Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminin gelişim safhalarını anlayabilmemiz için bazı noktaların vurgulanmasını sağlamamız gerekmektedir. “Bürokrasi” terimi birçok anlam ifade etmektedir. Bir anlamı, yönetimin biçimsel örgütlenmesi ile örgütlenme içindeki muamele kalıpları ve bu muameleleri yöneten kurallarla yapılan dzenlemelerdir²⁶². Ancak bürokrasi aynı zamanda idari örgütlenme içinde çalışan inanları kapsar şekilde de kullanılır bir terimdir. Bürokrasiyi en geniş manası ile idari hizmetler olarak aldığımızda karşımıza askerî’den başlıca

²⁶¹ 1301–1302 Tarihli Hariciye Nezareti Salnamesi, s.514–520; 1306 Tarihli Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 436–445.

²⁶² Carte V. Findley, “19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Gelişme”, TCTA, C. I, s. 259.

dini kurumlara (meşihat, kadı mahkemeleri vb.), saray ve saray sekreteryasından (mabeyn), kamu yönetimine (Babîâli) kadar geniş bir örgütler dizini ortaya çıkılmaktadır.

Toplumsal açıdan, en önemli farklılıklar egemen sınıfın (askerî) çeşitli kolları arasında görülmektedir: Askeri-yönetsel kol (seyfiye), dinsel yargısal hizmetler (ilmiye), saray hizmetleri ve bürokrasi. (Tanzimat’a dek kalemiye, tanzimattan sonra da mülkiye memurları olarak bilinirdi.)²⁶³

Klasik diye isimlendirdiğimiz geleneksel Osmanlı düzeni, ziraî bir ekonomi üzerinde merkezi bürokratik bir hiyerarşiyle temsil edilmekteydi. Siyasi otoritenin en yüksek düzeyde sembolü olan padişah ve onun görev verdiği bürokratik kadro ise yönetici zümreyi oluşturmaktaydı. Düzenli ordu mensupları, saray ve bürokrasi, ilmiye mensuplarının tamamı padişahın otoritesini temsil eden askerî sınıfı oluşturmaktaydı. Üretimle uğraşan, vergi veren ama yönetime katılmayan müslim, gayrimüslim bütün halk grupları ise “*reaya*” zümresi olarak adlandırılmaktaydı²⁶⁴. Bunun yanında dini kriterin aynı zamanda kişilerin ait olduğu yeri belirlediği “*millet*” adı verilen cemaat örgütlenmesi vardı.

“*Millet*” Arapça bir sözdür. Ancak bu kelime diğer bütün Arapça önemli kavram ve terimler gibi yöntem olarak İbranca’dan hatta Aramca’dan gelmektedir “*söz*” demektir. Yani Allah’ın sözü etrafında toplanan bir cemaati, bir inancı ifade etmektedir²⁶⁵. İmparatorluğun dini sınıflarıdır ancak bu şimdiki ulus anlamında değildir²⁶⁶. İmparatorluğun içinde millet; birliği ifade etmektedir. Ve bu teşkilatın başı olan ruhani liderlere verilen ad, Yunanca “*ethnos*” ve “*arhon*” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelen “*etnarh*” yani “*milletbaşı*”dır. Bu kişi sadece ruhani lider değil, aynı zamanda idari, hukuki işlere bakan hatta okul işleriyle ilgilenen

²⁶³ Findley. a. g. m, *TCTA*, s. 259.

²⁶⁴ Ahmet Cihan, İlyas Doğan, *Osmanlı-Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*, İstanbul 2007, s. 15.

²⁶⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlıda Azınlıklar ve Millet Sistemi”, *Üç Kıtada Osmanlılar*, İstanbul 2007, s. 59-60.

²⁶⁶ Ortaylı, a.g.m., *Osmanlı Barışı*, s. 76.

kimselerdir²⁶⁷.

Osmanlı Devleti'nde reaya vergi mükellefidir. Kamu hizmeti karşılığında çeşitli muafiyetler tanınırdı. Sefaret tercümanlarına da muafiyetler tanınmıştır. Ancak bu muafiyetler aynı zamanda ahdî zorunluluktur.

1601 tarihli ahitnameye göre Osmanlı Devleti'nde İngiltere'yi temsil eden elçi, ve konsoloslar istedikleri kişiyi tercüman ve yasakçı olarak kullanmakta serbest bırakıldıkları gibi aynı zamanda kendi ikametgahlarında şıra sıkıp içmeleri serbest bırakılmıştır²⁶⁸.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında imzalanan antlaşmaya göre Osmanlı tebaasından olan tercümanlar devlet koruması altına girmiştir. Bu antlaşma ilk kez 1673 kapitülasyonlarında yer alarak büyük elçiliklerin hizmetinde çalışan tercümanlara Fransızlara verilen imtiyazların aynısı verilmiştir. 1740 kapitülasyonlarında bu ayrıcalık ve dokunulmazlıklar yeniden sağlanmıştır²⁶⁹.

Konsolos ve tercümanların ve bunların maiyetlerinde bulunan memurların Osmanlı toplumundaki yerleri ve bunlara tanınan imtiyazlar oldukça fazla olmakla birlikte özellikle XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren muafiyetlerinin daha da genişletildiği bilinmektedir. Tercümanlar müste'men statüsüne geçtikleri için, bazı vergi ve hizmetlerden muaftılar. Bu nedenle birtakım tüccarlar, elçilere ve konsoloslara rüşvet yedirerek tercüman statüsü elde etmiş ve sayıları artmıştır²⁷⁰. Bu imtiyazların nitelikleri her devletle ayrı ayrı yapılan “*ahidnâme*” lerle belirlenmektedir. Nitekim Evâhir Şevval 1193 (Kasım 1779 başları) tarihli bir

²⁶⁷ Ortaylı, “Azınlıklar ve Millet Sistemi”, *Üç Kitada Osmanlılar*, s. 63.

²⁶⁸ Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 21.

²⁶⁹ Marmara, a.g.m., *Toplumsal Tarih*, s. 63.

²⁷⁰ İber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, Şubat 2009, s. 224.

fermanda bu hususa dair şu bilgiler yer almaktadır²⁷¹:

“Bâ, berât-ı âli tercüman olub ve tercümanlık hizmetinde olanlar ve oğulları ve iki nefer hizmetkarları haraç, avarız ve kasabiye akçesi ve sair rüsum ve tekâlif-i örfiye teklifiyle teaddi olunmayub ve tercümanların yedlerinde bulunan hâne-i avarıza bağı tekâlif alınmak icab eder emlak ve arazilerinden ve kezaik sonradan işıra eyledikleri emlak ve araziden maada sakin oldukları menzilleri ve kadimden menzilleri olan bağ ve bağçenin avâriz ve tekâlif-i örfiyesinin cümlesinden muaf ve müsellemler olub ber mücib-i şurut-ı berat himayet ve siyanet olunmaları yedlerine verilen tercümanlık beratı şurûtuna münderic olmağla”...”

Bu imtiyazlar bütün devletler için ortak olmayıp her devletle yapılan antlaşmalarla ortaya konulmuştur²⁷².

Konsolos ve tercümanlarının sahip oldukları imtiyazlar çok eskiden beri divan-ı hümayun tercümanlarına verilen imtiyazlara dayandırılmakla birlikte Batılıların hizmetinde çalışabilmek için *berat* adı verilen imtiyaz kağıdıyla vergi ödemek zorunda kalmıyorlar ve gümrük indirimlerinden de yararlanıyorlardı²⁷³. Divan tercümanları başlangıçta diğer Hristiyan tebaaya izin verilemeyen sakal bırakmak, dört hizmetkârı olmak, ata binmek ve kürk giymek gibi imtiyazları ile maiyetlerinde bulunan hizmetkârları haraçtan ve cizyeden muaf tutulmaktaydı²⁷⁴. Ancak XVIII. ve XIX. yüzyılda bu imtiyaz ve muafiyetler çok daha fazla genişletilmiştir. Buna göre tercümanlık hizmetinde olanların oğulları ile hizmetkârlarından haraç, avarız, kasap akçesi ve diğer rüsum ve tekâlif-i örfiye istenmeyecektir²⁷⁵. 1785'te alınan bir kararla ecnebilerle izdivaç eden reaya kızlarından doğan çocukların reayadan sayılması hususu kabul edilmiş ve aynı haklar beratlı tercümanlara da verilmiştir.²⁷⁶ Kul ve cariyeye istihdamı dolayısıyla kimse haraç ve rüsum talep etmeyecektir. Giyecek (melbusat), ev eşyası

²⁷¹ BOA, Düvel-i Ecnebiye Defterleri, No: 19/7, s. I, Hüküm no: 6.

²⁷² BOA,CH, Nr: 8413 (7 Zilkade 1282-24 Mart 1866) Elçiler ve Konsolosların tercümanlarıyla yasakçıların antlaşma şartları gereğince sahip oldukları imtiyaz ve muafiyetlerini gösterir.

²⁷³ Hitzel, a.g.e, s. 18.

²⁷⁴ Çiçek, “Yabancı Konsolosluk Tercümanları”, *Tarih ve Toplum*, s. 21; Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 180.

²⁷⁵ BOA, CH, Nr: 625. (Muharrem 1210); BOA, CH, No: 119 (Ramazan 1217).

²⁷⁶ BOA, CH, Nr. 3055.

(Mefruşat), yiyecek (mekulât) ve içeceğine (meşrubat) kimse karışmayacaktır²⁷⁷. Bu türden verilen imtiyazlar bir süre sonra ticari olmaktan çıkarak konsolos ve tercümanlarının tehlike anında veya kendilerini gizlemek istediklerinde Müslüman gibi giyinmelerine, silah kuşanmalarına izin verilmiştir²⁷⁸. Elçilerin tercümanları ve oğulları ve ikişer nefer hizmetkârları kıyafet yönetmeliğinden muaftırlar²⁷⁹. Hatta kapitülasyonlarla birlikte sarı ayakkabı giyme dâhil birçok imtiyazlar verilmiştir.²⁸⁰ Bunun yanında yalnızca Müslümanlara mahsus olan sarığı dahi giyebilme imtiyazına sahip olmuşlardı. Tercümanların sahip oldukları bu imtiyazlar beratlarında da zikredilmektedir²⁸¹.

Bunların dışında gümrük resmi ve bac istenmeyecek, evine askeriden konak konularak rahatsız edilmeyecektir. 14 Nisan 1888 tarihiyle Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne yazılan tezkerede Osmanlı tebaasından ve ticaretle uğraşan tercümanlardan kazandıkları ve ticaretleri oranında temettü vergisini ödememeleri konusunda ve bedel-i askeriden muaf olmaları hususunda Kale-i Sultaniye Almanya konsolosunun istekte bulunduğu bildirilmiştir²⁸².

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler İslam hukukuna göre hakimiyetinde bulundukları devletle yaptıkları anlaşma sonucu zımmî statüsüne kavuşurlar ve bu sayede bazı siyasi haklar elde ederler, bunun yanında bütün medeni ve kamu haklarından da yararlanırlardı. Askerlik hizmeti sadece Müslümanlara ait temel bir vazife olarak kabul edildiğinden, prensipte gayrimüslimler orduya alınmazlardı. Gayrimüslimlerin bu haklardan yararlanabilmeleri ancak cizyeyi düzenli bir şekilde ödemelerine bağlıydı. Cizye vergisinin eli silah tutabilecek yaşta olan her gayrimüslim erkek tarafından ödenmesi mecburiydi. Bu vergiyi ödememenin karşılığında her gayrimüslimin can, mal ve iman hürriyeti devleti güvencesi altına alınırdı. Cizye sayesinde gayrimüslimler askerlik hizmetinden

²⁷⁷ Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İstanbul 2005, s. 108.

²⁷⁸ Çiçek, a. g. m, *Tarih ve Toplum*, s. 22.

²⁷⁹ BOA, HAT, Nr: 183/8450 (29 Zilhice 1204-9 Eylül 1790).

²⁸⁰ Wood, a.g.e., s. 226

²⁸¹ İnan, "Tercümanların Statüleri", *Tarih ve Toplum*, Ekim 1996, s. 199.

²⁸² BOA, HR. MTV, Nr. 479/19 (14 Nisan 1304-26 Nisan 1888).

muaf tutulurken²⁸³, zaman içerisinde verilen kapitülasyonlar sayesinde, yabancı elçilerin tercümanlığını yapan zımmiler de cizye vergisinden muaf tırlar²⁸⁴.

Zaman içerisinde gerek savaşlar gerekse fetihler sebebiyle asker ihtiyacının artması sonucu bu genel kuralın dışına çıkmış ve devlet çeşitli muafiyetler karşılığında Hristiyan tebaayı da bazı askerî hizmetlerde istihdam etmeye başlamıştır. Özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda Rumeli’de değişik isimlerle teşkilatlandırılan Hristiyan grupların bulunduğu bilinmektedir.

Hristiyan tebaanın Osmanlı ordusunda muvazzaf asker olarak görevlendirilmesine ilk kez 1835 tarihinde alınan bir kararla donanmada başlanmıştır. Bahriye askeri olarak ismini yazdıran gayrimüslimler beş sene süreyle gemilerde istihdam edileceklerdi. Bu süre zarfında da cizyeden muaf tutulacaklardı. Ancak karar Hristiyanlar arasında büyük tepkilere neden olmuş, bunlardan bazıları dağlara ve adalara firar ederken bazıları da asker yazıldıkları halde teslim olmamış ve fırsatını bulduklarında kaçmışlardır²⁸⁵.

Tanzimat Fermanında gayrimüslimlerin askerlikleri ile ilgili kesin bir hüküm bulunmamasına rağmen “*muhafaza-i vatan için asker vermek ahalinin farîza-i zimmetidir*” ifadesi üstü kapalı da olsa Tanzimat’ın eşitlik ilkesinin askerlikte de uygulanması gerektiğine bir işaret olarak gösterilmektedir.²⁸⁶ 1846 tarihiyle birlikte kura ile asker alma ilkesinin kabul edilmesinin ardından, Kuranın bir kurul aracılığıyla katılanların gözleri önünde çektilerilerek, asker alımında haksızlık, adam kayırma ve benzeri eski döneme özgü uygulamalar sona erdirilmiş oluyordu. Ayrıca muvazzaf askerlik süresi beş yıl, rediflik dönemi ise yedi yıl olarak belirlenerek askerlik süreye bağlanıyor ve gönüllü askerliğin de önü açılmış oluyordu.²⁸⁷ Aynı kanunla Müslümanlara muvazzaf askerliklerini “*bedel-i şahsi*” yani vekil vasıtasıyla yapabilme hakkı tanınırken, donanmada istihdam

²⁸³ Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul 2000, s.173.

²⁸⁴ Soykan, *a.g.e.*, s. 176.

²⁸⁵ Gülsoy, *a.g.e.*, 173.

²⁸⁶ Gülsoy, *a.g.e.*, 174.

²⁸⁷ Ayten Can Tunalı, "Tanzimat Dönemi'nde Ordu-Halk İlişkilerine Dair Bazı Gözlemler", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIII, S. 36, 2004, s. 239.

edilen Hristiyanlar da bu haktan yararlandırılmıştır. Buna göre ismine kura çıkan Hristiyan genç, cemaatin anlaştığı herhangi birini kendi yerine bedel olarak askere gönderebilecekti.²⁸⁸ Bu dönemde yapılan askerlik tartışmalarının en önemli yönü, Osmanlı ordusunda Hristiyanların da Müslümanlar gibi muvazzaf asker statüsüyle istihdamının fikir ve prensip olarak kabul edilmesi idi.

1851'e kadar Hristiyanlardan asker istenmemiş, bu tarihten sonra ise donanma ve tersane için 600 Hristiyanın kura ile belirleneceği açıklanması üzerine Rumeli'de olaylar çıkmıştır. Bu nedenle birçok kazada kura sistemi uygulanamadığı gibi çok sayıda Osmanlı vatandaşı Rum genç, sırf askere gitmemek için Rus ve Yunan konsolosluklarına müracaat ederek pasaport ve himaye talebinde bulunmuştur.²⁸⁹

1853 tarihinde Osmanlı hükümeti bu konuda yeni teşvikler getirerek Hristiyanların bu tutumlarını yumuşatma yoluna gitmiştir. Daha önce beş yılla sınırlı olan cizye muafiyeti on iki yıla çıkarılmış, ayrıca *bedel-i şahsi* uygulamasının kapsamı genişletilerek bir Hristiyan'ın hem kendi milletinden hem de diğer cemaatlerin mensuplarından da yerine askere vekil gönderebileceği kabul edilmiştir. Bu sırada Kırım Savaşı'nın çıkması nedeniyle asker ihtiyacı artmış ve Osmanlı Devleti 14 Mayıs 1855'te yaptığı resmi bir açıklamayla cizyenin kaldırıldığını belirterek, bundan sonra gayrimüslimlerin de askere alınacaklarını ilan etmiştir. Fakat bundan da istenilen sonuç alınamamıştır. 1856 Islahat Fermanında gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi askerlik hizmetiyle mükellef tutulacakları ifade edilmesine rağmen bunun sanıldığı gibi kolay uygulanamayacağı anlaşıldığından, isteyenlerin askerliklerini "*bedel*" ödeyerek de yerine getirebilecekleri belirtilmiştir. Meclis-i Ahkam-ı Adliye, hattı hümayun gereğince, gayrimüslim cemaat içinden seçilen üyelerle genişletildikten sonra yeniden müzakerelere başlanmıştır. Gayrimüslimlerden alınacak asker sayısı önemli olduğu için, görüşmeler sonucunda gayrimüslim tebaadan alınacak asker sayısının kademeli olarak artırılması bir yöntem olarak benimsenmesine rağmen uygulanması konusunda tartışmalar yaşanmıştır²⁹⁰.

²⁸⁸ Gülsoy, *a.g.e.*, 174.

²⁸⁹ Gülsoy, *a.g.e.*, 176.

²⁹⁰ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul 1996, s. 102-103.

Yabancı devletlerin hizmetinde bulunan tercümanlar görevleri süresince elçilik muafiyetlerinden faydalanmaktaydılar. Bu muafiyet askerlik hizmetini kapsamamaktaydı. Bununla birlikte konsolosluk hizmetinde beş yıl²⁹¹ çalışmaları karşılığında bu hizmetleri askerlik müddetine dâhil edilecektir. 1864 tarihli “Konsolosluk Nizamnamesi”nin beşinci maddesinde konsolosluk hizmetinde bulunan gayrimüslimlerin rediflik hizmetine alınmayacakları, bununla birlikte askerlik yükümlülüğünü bedelen ve bedenen yerine getirmeleri gerektiği belirtilmektedir²⁹². Bu madde bazen bir takım karışıklıklara neden olmaktadır. Osmanlı Devleti’nde bulunan elçilik ve konsolosluk bünyesinde çalışan tercümanlardan gayrimüslimler cizye vergisi ödeyerek askerlik hizmetinden muaf tutulurken, Müslüman olan tercümanlar askerlik görevini yerine getirmekle mükelleftiler. Ancak yabancı devletler tercümanlara olan ihtiyaçtan dolayı Müslüman tercümanların da askerlik hizmetinden muaf tutulmalarını talep etmişlerdir²⁹³. Bu yaklaşım Tanzimat Fermanı’nın hedeflediği Müslüman-Hristiyan eşitliğinin bir gereği idi²⁹⁴. Osmanlı Devleti ise böyle bir uygulamanın diğer kurumlarda çalışan Müslüman memurlar arasında sıkıntı yaratacağını öne sürerek bu teklifi reddetmiştir. Konsolosluk Nizamnamesinin söz konusu beşinci maddesindeki sürenin 1869 tarihinde bitmesi nedeniyle mahalli memurlar tarafından imtiyazlı memur sıfatıyla tanınmış olan her Müslüman tercümanın bu tarihten sonra askerlik hizmetini yapmaya mecbur olduğu belirtilmiştir. Buna rağmen yabancı elçilikler bu konudaki ısrarlarına devam etmişler hatta 1890’da İngiliz sefareti ile yapılan itilafta sefarete atanan tercümanların hiçbir suretle askerlikten muaf olamayacakları belirtilmiştir²⁹⁵.

²⁹¹ Tanzimat Fermanı’nın askerlikle ilgili öngördüğü diğer önemli değişiklikler askere alma işlerini belli bir kanuna bağlayıp keyfilik ve düzensizlikleri önlemektir. Bu tarihe kadar hizmet süresi “ilâ nihayetü’l-ömür” olan askerliği dört veya beş sene ile sınırlandırmaktı. Bkz. Gülsoy, a.g.e., s. 35.

²⁹² BOA, CH, Nr. 4164, (13 Rebiülevvel 1284); “Memalik-i Mahruse-i Şahanede Bulunan Düvel-i Ecnebiyye Konsoloslukları Hakkında Tanzim Kılınan Nizamname” *Düstur*, I. Tertib, C. I, 1289, s. 773.

²⁹³ BOA, DH.MB.HPS.M, Nr.13/50, (14 Receb 1332); BOA, DH.İD, Nr.24/11, (20 Cemaziyelahir 1332).

²⁹⁴ Gülsoy, a.g.e., s. 35.

²⁹⁵ BOA, DH.MB.HPS.M, Nr.13/50, (14 Receb 1332); BOA, DH.İD, Nr.24/11, (20 Cemaziyelahir 1332).

Tanzimat'ın ilanından itibaren sürekli olarak işlenen, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Kanun-ı Esasî'sinde daha net olarak ifade edilen istisnasız tüm Osmanlı vatandaşlarının hak ve vazifelerde eşit olduklarına dair temel ilke, askerlik alanında 1909 tarihine kadar bir türlü istendiği gibi uygulanamamıştır. Bunda Meşrutiyet'in ilanı ile birlik askerliğin farklı dinî ve ırkî grupların kaynaşması için bir vasıta olarak görülmeye başlanmasının da önemli payı bulunmaktadır. 1909'da askerlik muamelelerine başlayan Osmanlı hükümeti, 1910 tarihinden itibaren de fiilen asker alma işlemlerine başlamıştır²⁹⁶.

Kendi bağından elde ettikleri şıradan hamr emini olanlar ile diğerleri fıçı akçesi adıyla tahsilât yapmayacaklardır²⁹⁷. Ayrıca bunların tasarrufunda olan avarıza bağlı emlak ve arazi ile sonradan sahip oldukları emlak ve arazi ile menzilleri, bağ ve bahçenin cümlesi avarız ve örfi vergilerin hepsinden muaf olmaları da beratları şartındandır²⁹⁸.

Tercümanlara vergi konusunda verilen bu muafiyetlerde bazı sorunların çıktığı da anlaşılmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Selanik'te çıkmıştır. Selanik'te bulunan konsolosluk tercümanları ellerindeki beratlarla aykırı olarak esnaflık ve ticaretle uğraşüyor ve yerlerine reayadan vekiller tayin ediyorlardı. Vekil tayin edilen reaya tercüman kıyafeti giyerek vergi vermek istememekteydi. Bu kişilerin vergi vermemesi de diğer Rumların vergi yükünü arttırmıştır. Bu sorun konsoloslar tarafından elçiliklere iletilmiş ve cevap gelinceye kadar bu kişilerin vergi ödemeyecekleri beyan edilmiştir²⁹⁹. Aynı şekilde Selanik'te bulunan tercümanlardan usulsüz vergi talep edildiği gerekçesiyle İngiltere, Rusya, Nemçe, Prusya, Hollanda, Danimarka, İsveç, Sicilyateyn, Dubrovnik ve Cezayir-i Sebâ devletlerinin elçi ve maslahatgüzarları Babîâli'ye müşterek bir takrir takdim etmişlerdir. Bu takrirlerinde Selanik'teki tercüman ve taifelerine ahitnameye aykırı davranıldığından şikâyetle bulunulmuştur ve vergi borcu olarak 900 kese akçe talep edilmiştir. Vergi talebinde bulunan kişiler bu parayı cebren tahsil

²⁹⁶ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 105.

²⁹⁷ Özkul, *a.g.e.*, s. 108.

²⁹⁸ BOA, CH, Nr. 119, (Ramazan 1217).

²⁹⁹ BOA, CH, Nr. 4486, 9 Şaban 1218 (24 Kasım 1803).

etmişlerdir. Bu tür uygulamalarda bulunanların cezalandırılarak sürgün edilmesi, ayrıca paranın geri verilerek bundan sonra bu tarz olayların tekrar etmemesi için Selanik kadısına irade buyurulmuştur. Selanik kadısı konu ile ilgili İstanbul'a gönderdiği ilâmda Selanik'teki söz konusu bu taifenin peksimat bedeliyesinden ferman gereği 6160 kuruş talep edilince kendilerinin konsolosluk tercümanı olduklarını iddia ederek söz konusu parayı vermek istemedikleri belirtilmiş ve bu kişileri beratlı tercüman ve hizmetkârı olmadıkları anlaşılmıştır. Sonuç olarak bu işlerin kontrol altında yürütülebilmesi için antlaşmalara ve kayıtlara vâkıf bir kişinin tayin edilerek, tercüman ve hizmetkârlarının isimlerini içeren bir defterin Divân-ı Hümâyûn tarafından hazırlanarak Selanik'e gönderilmesine karar verilmiştir³⁰⁰. Kale-i Sultaniye'de ise sefir mertebesindeki konsolosların Yahudi tercümanları bulunmaktadır. Bu tercümanlar aynı zamanda ticaretle uğraşmakta, dolayısıyla bir takım vergileri vermekle mükellef tutulmaktaydılar. Ancak bu tercümanlar vergilerini ödemedikleri için bu sorunun çözümü Biga Mal Müdürü'nün teklifi ile çözümlenmeye çalışılmış ve görevin Yahudilerden alınıp Ermenilere verilmesine karar verilmiştir³⁰¹.

Osmanlı Devleti'nde yabancı elçilik ve konsoloslukların kullanacakları tercümanlara bazı vergilerin muafiyeti gibi hakların tanınmış olması gayrimüslim tebaaya da son derece cazip geliyordu. İstanbul'daki elçiliklerle diğer şehirlerdeki konsoloslukların resmi makamlarla münasebetleri lisan bilen gayrimüslimler tarafından yürütülürken bu gibi işlerin görülmesi için tercümanlık beratına sahip olmak gerekmektedir.

İç ticaret alanında, zamanla yer alan ve devlet varidatının önemli bir kısmının heder olmasına sebebiyet veren olay Osmanlı reayası tüccarlarından bir kısmının tercüman sıfatıyla yabancı elçi ve konsolosluklar himayesine girmesi idi. Elçi ve konsoloslarla tercümanlarının sahip oldukları bazı ticari imtiyazlar devletin zayıflamaya başlaması ile birlikte büyük sorun olmaya başlamıştır. Şöyle ki Osmanlı reayasında ve en çok İstanbul'da iş gören tüccar, sarraf, dülbendci ve

³⁰⁰ BOA, CH, Nr. 1663.

³⁰¹ BOA, A. MKT. UM, Nr. 87-90.1, 11 Safer 1268 (6 Aralık 1851).

daha başka esnaf reayanın çoğu elçi ve konsoloslarla anlaşarak onlardan tercüman beratları almaya muvaffak olmuşlar, tercümanlık hizmeti ile hiçbir ilgisi olmadan işleri ve güçleriyle uğraşmaya ve tercümanlık imtiyazlarından da yararlanmaya başlamışlardır³⁰². Mesela Halep'te 1794'te yabancı konsoloslar maiyetinde 1500 kadar sözde tercüman görülmektedir³⁰³.

Bu konuda Osmanlı Devleti tarafından köklü tedbirler alınmak yoluna gidilmiş ve 1805–1806 tarihinde İstanbul'da bulunan yabancı devlet elçilerine takrirler gönderilerek tercümanların vazifeli oldukları şehirler dışında ikamet etmemeleri³⁰⁴ ve dükkanlarda esnafılık, diğer vilayetlerde kocabaşılık, mültezimlik ve bunlara benzer işleri yapamayacakları, memleket ve esnafa ait işlere karışmayacakları bildirilmiştir³⁰⁵. Ayrıca tercüman alan elçinin istihdam ettiği tercümanın tüm hareketlerine kefil olması gerektiği de belirtilmiştir. Bu tür bir uygulama ile devlet o zamana kadar tercümanlar hakkında karşılaştığı zorluklardan kurtulmak için elçileri de bu konuda sorumlu hale getirmekteydi. Bu durum elçi ve konsolosluk tercümanlarının sahip oldukları imtiyazlarla onları kontrol edebilmenin güçlüğünü göstermekteydi³⁰⁶.

Yine yargı ve muhakeme konularında da konsolosluk tercümanlarına önemli bazı imtiyazlar sağlanmıştır. Tercüman ile her kimin davası olursa ellerinde olan ahidnâme-i hümayuna göre, Asitane-i saadete aktarılacak ve başka yerde görülmeyecektir³⁰⁷.

Tercüman bir yere gitmek istediğinde, gidişte ve dönüşte, karada ve denizde kendisinin ve yanındakilerin eşyasına, malına ve davasına zarar ve ziyan verilmeyecek, tehlikeli olan yerlerden geçerken kendisini savunabilmesi için kılıç,

³⁰² Karal, *Selim III.*, s. 141–142.

³⁰³ Soysal, *a.g.e.*, Ankara 1999, s. 108

³⁰⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 270.

³⁰⁵ BOA, Düvel-i Ecnebiye Deftetleri, Nr: 19/7, s. 65, Hüküm 290.

³⁰⁶ İnan, *a.g.m.*, *Tarih ve Toplum*, s. 199-201.

³⁰⁷ Özkul, *a.g.e.*, s. 108; Çiçek, *a.g.m.*, *Tarih ve Toplum*, s. 22.

ok, yay gibi savaş araç gereçleri taşımasına kimse müdahale etmeyecektir³⁰⁸.

Osmanlı Devleti'nde tercümanlar elçi ve konsoloslarla birlikte çok önemli bir görevi yerine getiriyorlardı. Kendilerine verilen imtiyazlar daha çok konsoloslara sağlanan imtiyazlardandır. Bu kişiler toplumla iç içe olmaları ve çoğunlukla Osmanlı reayasından seçilmeleri dolayısıyla toplum içinde önemli bir konuma gelmişlerdir.

Elçi ve konsolosluk yanında bulunan tercümanların sahip oldukları bu muafiyetler yanında yapmakla mükellef oldukları bir takım hususlar da mevcuttu. Bu hususlar başka vilayetlerde ikamet etmemek, hane ve dükkanlarda esnafılık, taşrada kocabaşılık ve mültezimlik yapmamak, vazifeleri dışındaki işlere karışmamak, kendi nefisleri, manastır ve kiliseleri için emlak satın almamak ve hizmetleri sırasında kıyafetleriyle bulunmak şeklinde ifade edilebilir³⁰⁹. Bu şartlara aykırı harekette bulunanlar berat kayıtları silinerek, tercümanlıktan uzaklaştırılmaktaydılar³¹⁰. Bu mükellefiyetlerin de zaman zaman istismar edildiği görülmektedir. 1786/1787 senesinde yazılan şukka ile elçi ve konsolos yanındaki tercümanların başka yerlere nakilleri yasaklanmış, ancak “*tekrar yerine iade edilmek*” şartıyla denilerek başka yerlere nakilleri sağlanmaya başlanmıştır. Bu nizamaya aykırı olmamasına rağmen 1792/1793 senesinde mahall nizamına ek olarak çıkarılan fermanda bunların başka yerlere nakledilmemesi istenmiştir. Bu durum elçilere bildirilmesine rağmen yine de nizamaya aykırı hareket edenler olmuştur³¹¹. Yine Şam Fransız konsolosluğu tercümanı da Beyrut ve Çiftlik'te yani tercümanlık yaptığı yerin dışında ikamet ederek vazifelerini yerine getirmediği görülmüştür.

³⁰⁸ Özkul, a. g. e, s. 108

³⁰⁹ BOA, CH., Nr. 991, 22 Şaban 1217; BOA, CH, Nr. 1935, 22 Zilkade 1206 (12 temmuz 1792); BOA, CH, Nr. 1231, 25 Safer 1215.

³¹⁰ BOA, CH, Nr. 991, 22 Şaban 1217.

³¹¹ BOA, HAT, Nr. 176/7676, 1210 (1795-1796).

Osmanlı Devletinde dinsel bir cemaate aidiyet uzun süre giysi ile ve giysinin rengi ile vurgulanmaktaydı. Her birey ister Müslüman ister Hristiyan olsun kendi cemaatinin özel kıyafetini giyiyor, iki kültür arasında bulunan tercümanlar da bu kurala uyuyorlardı. Tercümanlar saten zıbın ve lal rengi kumaştan içi samur kürklü cübbe ile *kalpak* adı verilen kürk başlıklar takıyorlar³¹², sarı pabuç giyiyorlardı³¹³. Ermeni tercümanı geleneksel olarak kırmızı bir entari giyerken, Rum entarisi eflatun, Musevi'ninki ise siyahtı. Bu tercümanlar çoğu kez hizmet ettikleri diplomatik misyonun renkleri, düğmeleri ve işaretlerini bu kıyafete eklerlerdi³¹⁴. Osmanlı ülkesinde yaşayan Avrupalıların ve yabancı bir devletin hizmetinde çalışanların imtiyazları arasında diledikleri Türk elbisesini ve hatta sarı pabuçları bile satın almak vardı. Ancak bunların sarık taşımalarına izin verilme de Hristiyanlar *zerdava* adı verilen başlıklar giyerlerdi. Sadece ülke içinde seyahate çıkan Avrupalılar ve yabancı devletlerin tercümanları sarık taşıyabiliyorlardı. Bu durum tercümanların beratlarında yazılıydı. Bu sayede tercümanlar çeşitli tehlikelerden korunmuş olmalarına rağmen tesadüfen Müslüman olmadıkları anlaşılacak olursa bu onları sıkıntıya sokabilirdi³¹⁵.

Osmanlı yönetimi, zımmîlerin Müslümanlar gibi giyinmelerine karşı olmanın yanı sıra, Katolik Avrupalılar gibi giyinmelerine de karşıydı. 1761 tarihli bir fermanla İstanbul'daki yabancı elçilerin hizmetinde tercüman olarak çalışan zımmîlerin "reaya libası" nı terk ederek, "Frenk heyetinde" yani Frenk kıyafetinde şapka ve meç ile gezmelerinin raiyet düzenini bozduğu da belirtilmektedir. Ancak yine de geleneksel kıyafetlerin ötesinde özellikle renklerde belirli bir sınırlama uygulandığı da bilinmektedir.³¹⁶

Görevli bulundukları ülkenin yerel giysilerini kullanan tercümanların, günlük işlerinde Fransız elbisesi giymelerinin çok yararlı olacağını, böylelikle hem

³¹² Testa, *a.g.e.*, s. 14.

³¹³ Sarı pabuç sadec Türklere ve Frenklere mahsustu. Ermeniler Kırmızı, Rumlar Mor, Yahudiler ise Siyah Pabuç giyerlerdi. Bkz. Hitzel, *a.g.e.*, s.53-54; Carter Findley, "Yazar ve Konusu Ben ve Öteki", *The Torch of Empire*, s. 32; Testa, *a.g.e.*, s.34; Wood, *a.g.e.*, s.226.

³¹⁴ Theolin, *a.g.m.*, *The Torch of Empire*, s. 16.

³¹⁵ D'Ohsson, *18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, (Çev. Zerhan Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser, Nr. 3, s. 85.

³¹⁶ Soykan, *a.g.e.*, s. 182-183.

sefaret mensupları hem de ülke halkı nezdinde saygınlıklarının artacağı düşünülerek Fransız Dışişleri bakanlığının buna izin vermesi istenmiştir³¹⁷. Bunun ardından Fransa Krallığı 3 Mart 1781 tarihli talimatında, Yakındoğu Limanlarındaki tercümanların Doğu tarzı kıyafetler ya da Fransız tarzı bir kıyafetten birini seçerek belli bir kentteki tercümanların aynı tarzda giyinmelerini istemiştir. Eğer bu konuda tercümanlar arasında bir anlaşmazlık yaşanırsa buna karar verme yetkisi İstanbul'da elçide, taşrada ise konsolos ve konsolos yardımcılara verilmişti. Fransız tarzı kıyafet; gök mavisi bir giysi ile aynı renk işlemelerden oluşmaktaydı. Bu kıyafeti saman rengi pantolon ve ceket tamamlamaktaydı. Ceket dar kol ağızlı, düşük yaka, ceplere kadar inen ilikler ve kol ağızlarının her birinde üçer ilik ile yaldızlı bakır düğmeleri bulunan bir parmak kalınlığında altın bir şeritle süslenmişti³¹⁸. Ancak tercümanlar bu kıyafeti kullanmaktan kaçınmışlar ve doğu tarzı giysileri kullanmışlardır. Doğu tarzı kıyafette ise; vücudu örten dört giysi bulunmaktadır. En içte *entari* adı verilen içe giyilen bir tür ceket, bundan sonra *kabâ* adı verilen yine entariye benzeyen ancak nispeten kolları daha uzun olan bir giysi bulunmaktaydı. *Kabâ*, Pera'da (Beyoğlu) pek giyilmez daha ziyade törenlerde kullanılırdı. *Kabâ*'dan sonra *cübbe* adı verilen ayaklara kadar inen ve kol ağızları yarı kol hizasında kalan nispeten elbiseye benzeyen bir giysi ile bunun üstüne de *biniş* adı verilen cübbeden daha bol, kol ağızları aşağı sarkan bir kıyafet giyerlerdi³¹⁹. Padişahın huzuruna çıkarken bu kıyafetin giyilmesi zorunluydu³²⁰. Tercümanların kıyafetleri onlar için mevkilerinin ayırt edici bir özelliği olarak görülmenin yanında aynı zamanda da toplumsal bir grup dayanışmasının da simgesini oluşturmaktaydı.

Fransız hükümeti 16 Haziran 1806 tarihinde yeni bir talimatla tercümanlarının Fransız tarzı kıyafet giymelerini zorunlu kılmıştır³²¹. Bu elbise beyaz ceket, elbiselerin astarları beyaz, her cep ve kol için üçten fazla altın renginde metal ve parlak düğmeden müteşekkildi. Büyükelçiliğin birinci tercümanının düğme ilikleri uzun şeritlerle süslenmişti. İkinci tercüman işlemesiz düğme ilikleri olan elbiseler

³¹⁷ Fonton, *a.g.e.*, s. 11.

³¹⁸ Hitzel, *a.g.e.*, s. 54.

³¹⁹ Hitzel, *a.g.e.*, s. 59.

³²⁰ Hitzel, *a.g.e.*, s. 62.

³²¹ Testa, *a.g.e.*, s. 36; Hitzel, *a.g.e.*, s. 54.

ve diğerkleri ise yakasında şerit olan elbiseler giymekteydiler³²². Ancak bu üniforma oldukça pahalı olduğu için tercümanlar şikâyetle bulunmuşlar ve bu kıyafet için ek ödenek isteyenler olmuştur³²³.

Dil Oğlanları ise, 1774 tarihine kadar Türk tarzı giyim olan kemerle sıkılmış geniş bir pantolon, kısa ceket ve kaban biçiminde geniş bir ceket giymekteydiler. Başlıkları ise “fes”e benzeyen küçük bir şapkaydı ancak daha geniş ve üst kısmı daha yassıydı³²⁴. Bu öğrenciler sadece resmi törenler sırasında majestenin doğu dilleri öğrencileri sıfatıyla mavi üniformalarını giyebiliyorlardı³²⁵.

D. Tercümanların Yetkileri, Görevleri ve Karşılaştıkları Problemler

Osmanlı Devleti’nde bulunan yabancı elçilik ve konsolosluklarda çalışan tercümanların çok sayıda görevleri vardı. Zorunlu görevlerin önemli şahsiyetleri tercümanlardı. Yabancı devletlere ait tüm işlere, tercümanlar ülkenin dilini bildiğinden iştirak etmek zorundaydılar. Bunun yanında ticari antlaşmalar, hukuksal işlemler ve diplomatik görüşmelerle de ilgileniyorlardı. Tercümanlar çevirmen, aracı, müzakereci, gözlemci, sözcü, kanun adamı, maslahatgüzar, doğu dilleri hocası olabiliyorlardı. Roller; birçok resmi evrak içinde betimleme ve çözümleme yapmaktı³²⁶. Tüm bu görevlerinin yanında tercümanlar, bir takım özel görevler de üstlenmişler, hatta savaş hâlindeki ordulara eşlik etmişlerdir. Napolyon 1798’de Mısır seferini düzenlediğinde aralarında Venture de Paradisi ile Amédée Jaubert’in de bulunduğu pek çok tercüman doğu ordusunda görev almıştır³²⁷.

Tercümanlar derecelerine göre farklı görevler üstlenmişlerdi. Her elçiliğın tercümanlarından birincisi (Baş tercüman) siyasi işlere memur olup, herhangi bir iş hakkında Osmanlı hükümetine sunulacak muhtıra ve notları Türkçe olarak

³²² Testa, a.g.e., s. 37.

³²³ Hitzel, a.g.e, s. 61.

³²⁴ Testa, a.g.e., s. 35.

³²⁵ Hitzel, a.g.e, s. 40.

³²⁶ Testa, a.g.e., s.17-20.

³²⁷ Hitzel, a.g.e., s.85.

yazarak diplomatik temaslarda bulunurdu³²⁸. Bu işlerde elçilik tarafından ücreti ödenen bir Osmanlı kâtibi de onlara yardım ederdi³²⁹. Elçiliklerin diğer tercümanları ise gümrükte, zabıtada ve mahkemede olan işleri takip ederlerdi. Yabancı devlet tebaasından bir kişinin Osmanlı tebaasından biriyle davası olduğunda sefaret tercümanları da hazır bulunurdu³³⁰. Herhangi bir davanın görülebilmesi için tercümanın mutlaka hazır bulunması gerektiği, 1521 tarihinde verilen Venedik kapitülasyonlarında hükme bağlanmıştır³³¹. Fransa'nın İstanbul'daki elçiliğinin altı daimi tercümanı vardır. Bunların her birinin kıdemlerine göre görevleri de farklılaşmaktadır. Baş tercüman, Fransız elçisi ile Bab-ı Ali vezirleri arasındaki tüm sorunlarda aracılık ederken, ikinci tercüman genellikle gümrüklerle ilgili işlerden sorumludur. Üçüncü tercüman Fransa tebaası ile Osmanlı tebaası arasındaki anlaşmazlıklarda avukat sıfatıyla her gün mahkemeye gider. Dördüncü tercüman denizcilikle ilgili konulardan sorumludur. Beşinci tercüman saray tercümanı sıfatıyla Fransız elçiliğinin davetlerini düzenler. Altıncı tercüman ise diğer tercümanlara çeşitli hizmetlerde yardımcı olmakla ve yerlerine vekalet etmekle yükümlüdür³³².

Konsolosluklarda görevli tercümanlar ise yerel yöneticilerle her türlü iletişimi sağlamanın yanında kendi uyruklarını ilgilendiren ve Osmanlı mahkemelerinde görülen davalarda konsolosluğu temsil ederek her türlü yazışma ve haberleşmeyi sağlamaktaydılar³³³. Bunun dışında bir istihbarat görevlisi gibi çalışarak hem Osmanlı yönetimi hem de diğer konsoloslar hakkında bilgi toplamaktaydılar³³⁴. Bu kişiler konsolosların “gözü, kulağı ve ağzı” dırlar³³⁵. Tercümanlar konsolosların vekili konumunda olmaları dolayısıyla her ikisinin görevleri

³²⁸ Alexander H. De Groot, “Dragomans’ Careers: Change of Status in Some Families Connected with the British and Dutch Embassies at İstanbul 1785-1829”, *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies*, Leiden, Universiteit Leiden, t.y., s. 12-15.

³²⁹ İnan, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s.198; Baron de Tott, *18. yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, İstanbul 2004, s. 40, Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye..*, s. 315.

³³⁰ Balcı, *II. Mahmud Döneminde Tercümanlık..*, Basılmamış Doktora Tezi, s. 41.

³³¹ İnalçık, a.g.e., C. I, s. 240.

³³² Hitzel, a.g.e., s. 92.

³³³ Uygur Kocabaşoğlu, “Britanik Majestelerinin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Konsoloslukları (1856)”, *Toplumsal Tarih*, S. 22, Ekim 1995, s. 52.

³³⁴ Çiçek, a.g.m, *Tarih ve Toplum*, s. 20.

³³⁵ Wood, a.g.e., s. 225.

paralellik göstermektedir. Tercümanlar görevlerini yaparken sık sık iskele eminleri, vilayet ayanı ve kadı ile karşı karşıya geliyordu. Kadıya aksettirilen, hizmetinde bulunduğu devlet tebaası ile Osmanlı tebaası arasında yaşanan olaylarda tercümanlar mahkemede hem vekillik hem de tercümanlık görevini üstlenmekteydiler. Bu durum ahitname hükümleri ile belirlenmişti³³⁶. 1569 tarihinde Fransa'ya verilen ahitnamede de Fransız vatandaşı bir kişinin mahkemelik olması durumunda tercüman mahkemede hazır olmadıkça davanın görülmemesi ve tercüman gelinceye kadar beklenmesi belirtilmiştir³³⁷.

Kapitülasyonlarla beraber söz konusu karma nitelikli davalarda tercümanın duruşmada hazır bulunması, aksi takdirde kadıların bu davalara bakmaması belirtilmişti. Kapitülasyonlarla verilen bu hak Osmanlı Devleti ile yabancı devletler tarafından farklı yorumlanmıştır. Yabancı devletler, tercümanın muhakemenin her safhasına katılacağı şeklinde algılamışken, Osmanlı Hükümeti ise sadece kadıların çoğu zaman yabancı dil bilmediği için ecnebinin mağdur olmaması gayesiyle tercümanın davalara katılmasına imkân verildiği şeklinde yorumlamıştır. Nizamiye mahkemelerinin kurulmasından sonra da yabancı devletler bu yorumlarına devam etmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1875 tarihinde bir tezkere ile onların taleplerini geçici bir süre için olumlu karşılamıştır. Tercüman davet edilmeden yapılan mahkemelerde verilen karar bozulurdu. Ancak tercüman davet edildiği halde gelmedi ise ikinci kez davet gönderilir, yine gelmezse durum ya Hariciye Nezareti'ne bildirilir ya da muhakemeye devam edilirdi³³⁸.

Taşrada bulunan ecnebi tebaadan bir kişinin davası olunca bu davanın muhakemesi esnasında bağlı olduğu devletin orada bulunan konsolos ya da tercümanlarının da hazır bulunması usuldendir. Yunan Devleti tebaasından bir kişi ile Osmanlı tebaasından bir kişi arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı Rodos'ta dava açılmış ancak bu adaya henüz Yunan konsolosu tayin edilmediğinden

³³⁶ Çiçek, a.g.m, *Tarih ve Toplum*, s. 21.

³³⁷ Kuran, a.g.e., 1953, s. 180.

³³⁸ "Tercümanların Esna-yı Müzakerede Huzuru Hakkında Muvakkat Karara varıldığına Dair Tezkere-i Samiyye", *Düstur*, I. Tertib, C. 3, 22 Rebü-ül Evvel 1292 (28 Nisan 1875), s.197-198; Erken Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul 2004, s. 115.

konsolos tayinine kadar bu Yunanlının rencide edilmemesi sefaret tarafından rica edilmiştir. Bu nedenle konsolos gelene kadar davanın daha sonraya bırakılmasına karar verilmiştir³³⁹.

Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan Fransız vatandaşı olan bir kişi muhakeme edildiği zaman Fransız konsolosları ya da tercümanlarının muhakemede hazır bulunması ahitname gereği olmakla birlikte kendi kendine muhakeme için zorlanmamaları da belirtilmişti. Ancak bu durumun zaman zaman ihlal edildiği görülmüştür. Fransa'nın İzmir konsolosluğu himayesinde bulunan üç müstemmen tercüman gerek görev için çeşitli yerlere hakimler ve zabitler tarafından bunlara yardım edilmemekte ve ahitname gereği olan haklarına aykırı davranışlarda bulunmaktadır³⁴⁰.

Ecneblerle alakalı olan davaların görülmesinde konsolos veya tercümanın bulunması imtiyazı sadece mahkemeler nizamına mahsus olan istisnai bir kaide iken Meclis-i İdarede yapılacak davalarda taraflardan birinin ecnebi olması hâlinde konsolos ya da tercümanın hazır olması gerekmediği 22 Kasım 1911 tarihli bir belgede belirtilmiştir. Dahiliye Nezareti'nden Yemen vilayetine çekilen telgrafta böyle bir duruma katiyen meydan verilmemesi istenmiştir³⁴¹.

Müslüman olmak isteyen bir Hristiyan'ın din değiştirmesi için resmi bir tercümana ihtiyaç vardı. Örneğin Bab-ı Ali'ye gelen bir Avrupalı hareketlerle kendisinin Alman olduğunu fakat Müslüman olmak istediğini belirtmiş, derdini tam olarak anlamak için Alman elçiliğinde bulunan bir tercüman çağırılmıştır³⁴².

Tercümanların zaman zaman yurt dışına giderek diplomatik teşebbüslerde bulundukları da görülmektedir. İran Devleti baş tercümanı Viyana'ya giderek buradan bir takım asker, muallim ve sanatkarı İran'a götürmek istemiş ve bu konuda Avusturya hükümeti ile anlaşmıştır. Ayrıca Avusturya'nın İran'a bir elçi

³³⁹ BOA, A. MKT. UM, Nr. 211/49, 27 Muharrem 1272.

³⁴⁰ BOA, CH, Nr. 1296, 10 Muharrem 1212.

³⁴¹ BOA, DH. İD, Nr. 124-2/55, 30 Zilkade 1329.

³⁴² Tott, *a.g.e.*, s. 77.

atanmasını arzu etmiş ancak Avusturya hükümeti bunun gerçekleştirilmesi için öncelikle İran'ın Avusturya'ya elçi göndererek imparatorun cülusunu tebrik etmesi gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu tercüman buradan Polonya'ya geçmiş ve benzer isteklerde bulunmuştur³⁴³.

Tercümanlar bağlı bulundukları elçi veya konsolosun vekilliğini yapmaktaydılar. Yabancı devletlerin elçileri herhangi bir konudaki tebrik veya üzüntülerini ifade etmek üzere huzura tercümanlarını göndermişlerdir. Romanya elçisi yaşanan olumsuz bir olaydan dolayı ne kadar üzgün olduğunu ifade etmek için bizzat kendisi huzura çıkmak istemişse de hastalığından dolayı sefaret tercümanını bu işle görevlendirmiştir. Avusturya elçisi hem bayramı kutlamak hem de imzalanan Yenipazar Mukavelenamesinden dolayı teşekkürlerini bildirmek için sefaret baş tercümanını görevlendirmiştir³⁴⁴.

Tercümanların maaşlarının tespiti ve ödenmesi konsolosların inisiyatifine bırakılmıştır. Kimi konsolosluklar mevcut maaşın dışında tercümana bazı yan ödemeler de yapabilmekteydi. Örneğin Kıbrıs'taki İngiliz konsoloslğunun bünyesinde çalışan tercümanlara bu tarz ödemeler yaptığı bilinmektedir³⁴⁵. 1781 tarihli kararname ile Fransa tercümanları gayretlendirmek için Marsilya Ticaret Odası tarafından her tercümandan ikisine 500 Livre ikramiye vermeyi öngörüyordu³⁴⁶.

Tercümanların aldıkları maaşlar rütbelerine ve bulundukları şehrin hayat pahalılığına göre değişmekteydi. 1581 yılında İstanbul'daki Fransız tercümanlarının aylıkları 425 livre iken XVIII. yüzyıldan itibaren Baş tercüman 600, diğerleri ise sırasıyla 150, 100, 60, 33 livre alıyorlardı. XVIII. yüzyılın sonlarında Fransız elçiliğinin birinci tercümanı 7100 livre alırken, ikinci, üçüncü ve dördüncü tercümanlar 3600 livre beşinci tercüman ise 3000 livre maaş almaktaydı³⁴⁷. Levant Company tercümanlara rütbeleri doğrultusunda 200 ile 300

³⁴³ BOA, A. MKT. UM, Nr. 52/16, 15 Cemaziyel-evvel 1267 (18 Mart 1851).

³⁴⁴ BOA, Y. PRK. TŞF, Nr. 1/17, 2 Şevval 1296.

³⁴⁵ Çiçek, a.g.m., *Tarih ve Toplum*, s. 20.

³⁴⁶ Testa, a.g.e., s.29.

³⁴⁷ Testa, a.g.e., s. 29-30.

dolar arasında değişen bir maaş ödüyordu. 1825 yılında İstanbul'daki İngiliz konsolosluğu toplamda dört tercüman çalıştırıyordu ve bu tercümanlara 250 ile 800 sterlin arasında değişen bir maaş öderken aynı tarihte İzmir'deki İngiliz konsolosluğunda çalışan üç tercümana 510'ar Sterlin maaş ödüyordu³⁴⁸.

Osmanlı tebaasından bazı kişiler sadece diplomatik himayeden yararlanabilmek için konsolosluklara fahri tercüman olarak hizmet veriyorlardı. Bu hizmetleri karşılığında ise maaş almıyorlardı³⁴⁹.

1781 yılında yayınlanan bir kararnameye göre Fransız tercümanlarına emekli ikramiyesi bağlanmıştır. Bu ikramiyenin bir kısmı kraliyet hazinesinden bir kısmı da Marsilya Ticaret odası'ndan karşılanmaktaydı. Aynı kararnamede kralın berat verdiği tercümanlardan ikisine eşit olarak 1500 livre emekli aylığı hazineden verilirken, emekli ikramiyesi 60 yaşından önce bağlanamıyordu. Tercümanlar kendi istekleri ile işlerinden ayrılmak istediklerinde o andaki yaşlarına göre ikramiye alırlardı. 60 yaşındaki bir tercüman 3000 livre ikramiye alırken, 65 yaşındaki 3600 livre, 70 yaşındaki ise 4000 livre almaktaydı³⁵⁰.

XVIII. yüzyıldan itibaren sürekli değişen vergilerle birlikte tercümanların maaşları da yetmemeye başladı. Hayat pahalılığından şikayet eden tercümanlar maaşlarının toplamının kendilerine ödenerek vergiler karşısında ücretlerinin düzeltilmesini talep ediyorlardı³⁵¹.

Nişan devlet tarafından hizmet mükâfatı³⁵², iki devlet arasındaki dostluğun pekiştirilmesi³⁵³ ve nişan verilen kişinin sahip olduğu vasıflar³⁵⁴ nedeniyle çeşitli derecelerde verilen ve göğse takılan alametin adıdır. Bu nedenlerin haricinde

³⁴⁸ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 37.

³⁴⁹ Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 84.

³⁵⁰ Testa, *a.g.e.*, s.29.

³⁵¹ Aynı yer.

³⁵² BOA, A. DVN. MHM, Nr. 5/28, 3 Cemaziyelahir 1264; BOA, A.DVN, Nr. 160/74, 18 Receb 1277; BOA, İ.HR., Nr. 14162, 26 Rebiülahir 1286; BOA, A.MKT.NZD, Nr. 233/51, 29 Zilhicce 1273; BOA, İ.MVL. Nr.2635, 7 Cemaziyelahir 1263.

³⁵³ BOA, A.DVN.MHM, Nr. 13/42, 29 Cemaziyelevvel 1271.

³⁵⁴ BOA, A.DVN.MHM, Nr. 13/35, Evasıt Cemaziyelevvel 1271; BOA, A.DVN.MHM, Nr. 10/93, Evail Rebeyülevvel 1270.

Osmanlı'da bulunan yabancı devlet tercümanlarının devlete olan sadakatini güçlendirerek ileride bazı işlerde kullanmak adına da nişan verilmekteydi³⁵⁵. 1806 tarihli bir Hatt-ı Hümayunda Osmanlı'daki elçilere 6000 kuruş, tercümanlara ise 1200 kuruş kıymetinde nişan verildiği belirtilmekteydi³⁵⁶. Avrupalılar tarafından çok önceleri kullanılmaya başlanılan nişan, Osmanlı Devleti'nde memuriyete mahsus olmak üzere ilk kez II. Mahmud zamanında verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde verilen ilk nişanlar “*ûlâ*”, “*saniye*”, “*salise*” ve “*rabia*” rütbelerine mahsus olmak üzere mücevherliydi. 1852 tarihinde Sultan Abdülmecid'in ismine izafetle “*Mecidi*” nişanı ihdas olunmuştur. Bu nişanın birinci, ikinci, üçüncü, (dördüncü)³⁵⁷ ve beşinci rütbeleri olduğu gibi murassası³⁵⁸ da vardır. Mecidi nişanının birinci rütbesinin murassa ve sim kıt'alarının ortası kırmızı, kenarı yeşil renkli kordonu vardır³⁵⁹.

Osmanlı'da ilk nişan 1852 tarihinde İngiliz amirali Lord Nelson'a verilen çok özel Hilal nişanıdır. Böylece Osmanlı'nın nişan ve madalyalarının serüveni de başlamış oldu³⁶⁰. “*Osmanî*” nişanının³⁶¹ ise Sultan Abdülaziz zamanında ihdas edilmiş olup bu nişanın da birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü rütbeleri ile murassası vardır. Nişan tabiri hükümdarın imza ve alameti, yani tuğrasını içeren resmi vesika anlamında da kullanılmıştır. Beratla verilen ve kullanılan mecidiye nişanı, kayd-ı hayat şartıyla verilir, nişan sahibinin ölümünde hazineye iade edilirdi³⁶².

³⁵⁵ BOA, HAT, Nr. 742/35118, 1251.

³⁵⁶ BOA, HAT, Nr. 271/15807, 29 Zilhicce 1220.

³⁵⁷ 1318 Tarihli Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 46.

³⁵⁸ Mecidi nişanının elmas ve cevherlerle süslenmiş olanlarına verilen isimdir. Verilenden bin kuruş harç alınır. Sahibinin ölümü ile geri alınmaz, takmak hakkı olmamak üzere varislerin en büyüğüne bırakılırdı. Bkz. M. Zeki Pakalın, “Murassa Mecidi”, *OTDTS*, C. II, İstanbul 1993, s. 582; 1318 Tarihli Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 46.

³⁵⁹ 1318 Tarihli Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 46; Mecidiye nişanının teşkili, şekli, nişan verilecek kimselerin sahip olacakları imtiyaz ve mükafat hakkında Bkz. BOA, Buyruldu Defteri, Nr. 3, s. 123-127.

³⁶⁰ Bkz Ek IX.

³⁶¹ Osmanî nişanı için bkz. Ek VII.

³⁶² BOA, Buyruldu Defteri, Nr. 3, s. 123; Pakalın, “Nişan”, *OTDTS*, C. II, İstanbul 1993, s. 694-696.

Osmanlı Devleti'nde yabancı memurlara verilen nişanlar, memurların terfi ettikleri memuriyete değil, ayrıldıkları memuriyete verilirdi. Osmanlı tebaasına bağlı olan memurlara ise nişan verilir verilmemesi Hariciye Nezareti'nin kararına bırakılmıştır³⁶³. İzmir Prusya konsolosluğu tercümanı, Osmanlı tebaası olmakla birlikte, Prusya Devleti tarafından ecnebi rütbelerin en büyüğü olan “Décoration General D'Honneur” rütbesi verilmiştir. Bunun kabul edilip takılması için devletten izin istenmiştir³⁶⁴.

Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı devlet memurlarına verilen nişanlar zaman zaman elçilikler arası sorunlara neden olmuştur. Her devlet kendi elçiliğinin diğer devlet elçilikleriyle eşit tutulmasını istemekteydi. Erzurum Fransa konsolosluğu tercümanı işini layıkıyla yaptığını beyan ederek diğer devletlerin tercümanlarına nişan verildiği halde kendisine nişan verilmediğini bildirmiştir. Aynı şekilde Avusturya sefareti ikinci tercümanı Testa da diğer devletlerin sefaret ikinci tercümanlarının nişanlarıyla övündüklerini ancak kendisine henüz bir nişan verilmediği için bundan utanç duyduğunu ifade etmiştir. Sonuçta her iki tercümana da birer kıt'a nişan verilmiştir³⁶⁵.

Osmanlı Devletinde bulunan yabancı devletlerin tercümanlarına verilen nişanlar aşağıdaki gibidir³⁶⁶:

GÖREV	NİŞANIN TÜRÜ	DERECESİ
Sefaret Baş Tercümanları	Osmanî	3
Sefaret İkinci Tercümanları	Mecidî	3
Sefaret Üçüncü Tercümanları	Osmanî	4
Baş Konsolosluk Baş Tercümanları	Osmanî	4
Daha küçük Derecede Sefaret Tercümanları	Mecidî	4

³⁶³ “Devlet-i Aliye Nezdinde Bulunacak Düvel-i Ecnebiye Memurinine İhsan Buyurulacak Nişanlara Dair Nizamname”, *Düstur*, II. Tertib, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329, s. 733.

³⁶⁴ BOA, İ. HR, Nr. 5484, 14 Zilkade 1270.

³⁶⁵ BOA, HAT, Nr. 479/23467, 29 Zilhicce 1234; BOA, İ.HR., Nr. 10599, 26 Cemaziyelahir 1278.

³⁶⁶ “Devlet-i Aliye Nezdinde Bulunacak Düvel-i Ecnebiye Memurinine İhsan Buyurulacak Nişanlara Dair Nizamname”, *Düstur*, II. Tertib, C. I, s. 731-732.

Başkonsoloslukların Dışındaki Konsoloshane Baş Tercümanları-Baş Tercümanın Dışındaki Konsoloshane Tercümanları	Mecidî	5
--	--------	---

Madalya bir muharebenin veya mühim bir hadisenin hatırası olmak üzere madenden yapılan nişan adıdır. Madalya Osmanlı Devleti'nde nişandan önce 1730 senesinden önce kullanılmıştır. Madalyaların şekilleri, kimlere verileceği, nasıl takılacağı gibi hususlar her birine ait nizamnamelerde kayıt ve tasrih olunmuştur. Bu gibi nizamnameler düstûrda ve kavanîn külliyatlarında bulunmaktadır³⁶⁷.

Osmanlı Devleti nezdinde bulunan yabancı devlet büyük elçilik tercümanlarının aldıkları nişan ve madalyalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir³⁶⁸:

DEVLET	GÖREV	NİŞAN		MADALYA
		Osmanî	Mecidî	
Avusturya- Macaristan	Baş Tercüman	-	2	-
	İkinci Tercüman	3	-	
	Üçüncü Tercüman	-	3	
	Konsolos Vekili Tercümanı	-	-	-
İran	Baş Tercüman	2	1	Altın Liyakat
	İkinci Tercüman	-	2	-
	İkinci Tercüman	-	3	-
	Üçüncü Tercüman	-	3	-
İtalya	Baş Tercüman	2	1	Altın Madalya
	İkinci Tercüman	3	3	-
	Üçüncü Tercüman	4	3	-
	Dördüncü Tercüman	-	-	-

³⁶⁷ Pakalın, "Madalya", *OTDTS*, C. II, s. 377-379.

³⁶⁸ 1318 Tarihli *Hariciye Nezareti Salnamesi*, s.282-288.

Almanya	Baş Tercüman	2	1	Altın ve Gümüş imtiyaz
	İkinci Tercüman	3	2	-
	Üçüncü Tercüman	4	-	-
Rusya	Baş Tercüman	-	1	Altın ve Gümüş İmtiyaz ve Altın Liyakat
	İkinci Tercüman	-	2	-
	Üçüncü Tercüman	-	3	-
	Üçüncü Tercüman	-	3	-
İngiltere	Baş Tercüman	-	-	-
	Tercüman	-	-	-
	Tercüman	4	3	-
	Tercüman	-	-	-
	Tercüman	-	-	-
	Tercüman	-	-	-
Fransa	Baş Tercüman	2	2	Gümüş imtiyaz ve Altın Liyakat
	İkinci Tercüman	3	2	-
	İkinci Tercüman	4	3	-
	Birinci Sınıf Tercüman	4	4	-
	İkinci Sınıf Tercüman	-	4	-
	İkinci Sınıf Tercüman	-	-	-

Osmanlı Devleti nezdinde bulunan yabancı devletlerin orta elçilik tercümanlarının aldıkları nişan ve madalyalar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir³⁶⁹:

³⁶⁹ 1318 Tarihli Hariciye Nezareti Salnamesi, s. 288-290.

DEVLET	GÖREV	NİŞAN		MADALYA
		Osmanî	Mecidî	
İsveç ve Norveç	Baş Tercüman	2	-	-
Sırbistan	Baş Tercüman	3	3	-
Yunanistan	Baş Tercüman	-	2	-
	İkinci Tercüman	4	-	-
	Üçüncü Tercüman	-	4	-
İspanya	Baş Tercüman	2	2	-
	Fahri Tercüman	4	-	-
Amerika	Tercüman	-	-	-
	İkinci Tercüman	-	-	-
Belçika	Baş Tercüman	2	2	-
	İkinci Tercüman	3	3	-
Romanya	Baş tercüman	2	2	Akik Murassa İftihar ve Altın Liyakat
	İkinci Tercüman	3	-	-
Felemenk	Baş Tercüman	2	2	Altın Liyakat

Tercüman olan kişiler daha sonraları kaleme aldıkları eserlerinde görevlerinin zorluklarından bahsetmişlerdir. Depremler, salgın hastalıklar, yangınlar, dayak, yöneticiler tarafından küçük düşürülme ve tutuklanma bahsedilen zorluklardan birkaçıdır. Örneğin kendisi de bir tercüman olan Testa eserinde, I. Fransuva zamanında Fransız tercümanlığı hizmetini yürüten Fornetty ailesinin evinin iki sefer yandığını yazmıştır³⁷⁰.

Fransızların Mısır'ı işgalleri sırasında elçilik yetkilisi Pierre Ruffin ile birlikte Babıali'ye giden tercümanlardan Dantan ve Daniel Kieffer tutuklanarak Yedikule'ye hapsedilmişlerdir³⁷¹.

³⁷⁰ Testa, *a.g.e.*, s. 24.

³⁷¹ Hitzel, *a.g.e.*, s. 88.

Herhangi bir metnin çevirisi bile bazen vezirin öfkesini tercümanların üzerine çekebiliyordu. Büyük elçilere dokunulamadığından doğal olarak her şeyin acısı tercümanlardan çıkıyordu. Bu olay genellikle dayak, hapis ve hatta idam ile sonuçlanabiliyordu³⁷².

1667'de İstanbul'a gelen bir Avusturya elçisi Padişah IV. Mehmed'in huzurunda yeterince eğilmediği için arkasında bulunan saray görevlilerinden biri elçiyi ensesinden hızlıca itmiş sefir yere düşerek alnını zedelemiştir. Sefirin yanında bulunan tercümanın korkudan dili tutulmuş, konuşamayınca sadaret kaymakamı elçi ile tercümanı tokatlayarak dışarı çıkartmıştır³⁷³. Fransa'nın Bosna konsolosu Tercümanı Krayofski zabitler tarafından dövülmüş bu durum mahkemeye intikal etmiştir.³⁷⁴ Fransa'nın Şam konsolosluğu'nda tercüman muavini olarak görev yapan bir rahip Rum katoliği papazlarının giydikleri elbiselerin değiştirilmesi yönündeki emirlere karşı çıktığı için Beyrut'ta tüfenkçibaşı tarafından kırbaçla darp edilmiştir. Bunun üzerine konsolosluk görevlileri papazın himayelerinden olmasından dolayı görevlilerin üstüne yürümüştür. Sonuçta tüm bu nedenlerden dolayı ya bu konsolosluğun tamamen kaldırılması ya da bundan sonraki işlerde bu kişinin kesinlikle işe karıştırılmaması istenmiştir³⁷⁵.

Salgın hastalıklar günlük hayatın bir parçasıydı. En çok ölüme yol açan hastalık veba gibi görünse de dizanteri ve çiçek hastalığı da sık sık görülüyordu. 1778 tarihinde Fransız Tercümanı Rouston, 1781'de Selanik'teki iki Fransız tercümanı Helin ve Duby, İngiltere ve Lehistan'nın tercümanı Piere Crutta vebadan ölen tercümanlardandı. Napolyon'a Kıbrıs çıkarmasında eşlik eden Venture de Paradis 1799 mayısında dizanteriden hayatını kaybetti³⁷⁶.

³⁷² Marmara, a.g.m., *Toplumsal Tarih*, s. 62.

³⁷³ Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, (Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, t.y., s. 140.

³⁷⁴ BOA, A.MKT.MHM, Nr. 317/70, 10 Cemaziyelahir 1281 (10 kasım 1864); BOA, A.MKT.MHM, Nr. 320/29, 16 Receb 1281 (15 Aralık 1864).

³⁷⁵ BOA, İ.HR, Nr. 636, 7 Şaban 1257.

³⁷⁶ Testa, a.g.e., s. 24.

Fransa tercümanı Roboli haksız suçlamalara maruz kalarak hapse atılmış ve hapiste ölmüştür. Selanik tercümanı Thomas Ruffin, Fransız tercümanlarını savunduğu bir yerde ayaklarından ölümcül yara almıştır³⁷⁷.

Tercümanlar özellikle siyasal bunalım dönemlerinde Osmanlı yetkililerinin katı tutumlarına maruz kalabiliyorlardı. 1634'te Fransız elçiliği tercümanlarından biri, bir Fransız gemisine el konulmasına sert tepki gösterince idam edilmiştir. 1716'da dönemin Fransız baştercümanı Benjamin Brüe Almanlar adına ajanlık yaptığı şüphesiyle Sadrazam tarafından gizlice boğdurulmuştur³⁷⁸.

Ölen tercümanların mal ve eşyalarının tabi oldukları devlet tarafından alınarak varislerine verilmesi kanun gereğidir. İstanbul'da vefat eden Avusturya tercümanlarından bir Yahudi'nin odası Avusturya elçisi tarafından mühürlendikten sonra Rumeli kazaskeri tarafından da mühürlenmiş ve elçi bu duruma itiraz etmiştir. Bu kişinin borçlarını anlamak için defterlerine bakmak gerektiğinden alacaklı çıkması durumundan kendisine yönlendirilmesini istemiştir. Bu nedenle Rumeli Kazaskeri tarafından konulan mührün bozulması uygun görülmüştür³⁷⁹.

Yabancı sefaret tercümanları XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren hükümetin zaaf ve tereddütlerinden istifade ederek her biri kendi devletlerinin çıkarları için çalışmaya ve her fırsatta sefirleri namına Bab-ı Ali'yi ziyaret etmişlerdir. Bu tercümanlar Avrupa'nın durumu hakkındaki bilgileri işlerine geldiği şekilde devlete bildirirlerdi. Bu tercümanlar fırsat buldukça casusluk da ederler ve devletin siyasi işlerine dair aldıkları haberleri görevli oldukları devlete bildirirlerdi. Gayrimüslimlerin Osmanlı diplomasisinde oldukça önemli bir paylarının olduğu görülür. Genellikle Rum ve Ermeni tercümanların casus oldukları ve kendilerini yüksek bir para karşılığında, elçiliğin bulunduğu ülke devletine sattıkları görülmüştür³⁸⁰. Venedik elçisinin de tercümanı ile birlikte çarşı

³⁷⁷ Testa, *a.g.e.*, s. 25.

³⁷⁸ Hitzel, *a.g.e.*, s. 83.

³⁷⁹ BOA, HAT, Nr. 267/15546, 24 Muarrem 1214.

³⁸⁰ Tuncer, "Sürekli Diplomasi..", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, s. 48-49.

pazarda ve mesire yerlerinde gezerek dedikoduları topladığı devlete ait dedikodu ve sırlarla birlikte halk arası dedikoduları da *relazione* denilen raporlarında yazdıkları bilinmektedir³⁸¹. Casusluk yaptıkları tespit edilen tercümanlar arasında idam edilenler de bulunmaktadır³⁸². Fransa Devletine muhbirlik yaptığı tespit edilen Fransız tercümanı Reisülküttab tarafından idam edilmiştir.³⁸³

Osmanlı tebaasından olup, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Almanya gibi büyük devletlerin tercümanlığını yapan Hristiyanlar hizmet ettikleri devlet ile tercümanlık vazifesinin dışında bir münasebet kurarlar ve bu sabit olursa azledilirlerdi³⁸⁴. Ayrıca Osmanlı Devletinin rızası dışında hareket eden tercümanların da görevlerine son verilmektedir³⁸⁵.

Yabancı devlet elçilerinin hizmetlerinde bulunan tercümanlardan çoğu reaya çocukları olmakla birlikte bunlar genellikle büyük devlet memurları ile dostluklar kurarak, hekimlik bahanesi ve başka sebeplerle onların konaklarına girip çıkarlardı. Özellikle yabancı asıllı pek çok hekim İstanbul'da büyük devlet adamlarına sırtlarını dayayıp geçinirler konaklarına girerek onların bütün sırlarını öğrenip bildirirlerdi. Yabancı elçilerden biri Osmanlı Devleti'ne olmayacak bir teklifte bulunsu ve bu teklif kabul edilmese, elçi, hemen tercümanlarını ve kendi milletinden olan hekimleri devreye sokardı. Onlara bir çok aslı olamayan şeyler öğretir onlar da gittikleri konaklarda bu sözleri dallandırıp budaklandırarak dürüstlüklerini çevrelerine kabul ettirme çabasına girişirlerdi³⁸⁶.

Yabancı devletler elçi ve konsolosluk tercümanları vasıtasıyla Osmanlı Devletine ait bölgelerde halkı devlete karşı kışkırtma girişimlerinde bulunmuşlardır. Trablusşam Lazkiye'de Fransa konsolosu Rumlardan kimini tercüman kimini ise başka görevlerde istihdam ederek Rumları devlete karşı kışkırtmaktadır. Sözde Lazkiye'nin Sayda Eyaleti'ne katılarak Berberi Mustafa isimli bir kişinin de

³⁸¹ Ortaylı, "Osmanlı Tarihi..", *Osmanlı Barışı*, s. 79.

³⁸² Sertoğlu, "Sefaret Tercümanı", *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 288.

³⁸³ BOA, HAT, Nr. 252/14351, 16 Ramazan 1222.

³⁸⁴ Orhonlu, a.g.m., *İslam Ansiklopedisi*, s. 180.

³⁸⁵ BOA, CH, Nr. 6239, 27 Cemaziyelevvel 1204 (12 Şubat 1790).

³⁸⁶ Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihinden Seçmeler*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1968, s. 111.

mütesellim tayin edildiği burada bulunan konsolos tarafından ifade edilmiş ve halk arasında asılsız sözler yayılmaya başlamıştır. Bu fesadı kimlerin çıkardığı araştırılmış, Rum milletinden İngiltereli ve Avusturyalı tercümanların çıkardığı anlaşılmıştır. Bu kişiler kadı huzurunda haklarındaki iddiaları yalanlamışlar, sonuçta konsolos ve tercümanların Rumlardan olmaması ve burada oturmaması ahitname gereği iskelelerdeki Hristiyanların yanında oturmalarına karar verilmiştir³⁸⁷. Benzer şekilde İngiltere de Diyarbakır ve civarındaki bazı Kürtleri sefaret tercümanları vasıtasıyla ayaklandırmaya çalışmışlardır³⁸⁸. Fransa'nın Van konsolosluk tercümanı bu bölgede bulunan Ermenileri³⁸⁹; Rusya ve Avusturya elçileri de tercümanları vasıtasıyla Sırpı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmışlardır³⁹⁰.

Tercümanların uygunsuz davranışlarından bir diğeri de görevlerini yerine getirmemeleridir. Avusturya'nın Köstence Konsolosluğu tercümanı resmi vazifesine karşı lakayt davranıp işlerin aksamasına yol açmış bunun dışında başka işlerle uğraşarak haydut ve eşkıyaların faaliyetlerine de göz yummuştur. Bu durum Avusturya sefaretine bildirilmiş ve ikaz edilmeleri istenmiştir³⁹¹.

Tercümanların dolandırıcılık işlerine karıştıkları da tespit edilmiştir. Bazı uygunsuz hareketlerde bulunan Tolcu Avusturya konsolosu tercümanı Hristaki'nin bir takım kişileri dolandırdığı tespit edilmiş ve muhakemesine karar verilmiştir³⁹².

³⁸⁷ BOA, HAT, Nr. 948/40774, 25 Cemaziyelahir 1241 (4 Şubat 1826).

³⁸⁸ BOA, Y.PRK.DH., Nr. 1/40, 29 Zilhicce 1298 (22 Kasım 1881).

³⁸⁹ BOA, A.MKT.MHM, Nr. 673/25, 22 Rebi-ül ahir 1323.

³⁹⁰ BOA, HAT, Nr. 135/5569, 29 Zilhicce 1221 (9 Mart 1827); BOA, HAT, Nr. 136/5587, 29 Zilhicce 1221.

³⁹¹ BOA, HR. SYS, Nr. 207/54, 17 Safer 1280.

³⁹² BOA, HR.MKT, Nr. 56/80, 4 Cemaziyelevvel 1269.

SONUÇ

Tarih boyunca devletler birbiriyle siyasî, iktisadî ve sosyal alanlarda ilişki içerisinde olmuşlardır. Devletler bu ilişkileri elçileri vasıtasıyla sağlamışlardır. Elçiler bu görevlerini yerine getirirken söz ve yazıları tercüme etmek için tercümanlardan yararlanmışlardır. Tercümanlar, Babıali'de elçilerin ve taşrada konsolosların karşılaştıkları olaylarda kamuoyunun nabzını tutmanın yanında, ülkenin hukuku, teamül ve dillerini bilmeleri bakımından önemli bilgi ve istihbarat kaynaklarına sahiptiler. Bundan başka devletlerarası kuralların uygulanması, ilişkilerin düzenlenmesi, uyrukların haklarının savunulması ve korunması görevini de yerine getiren tercümanlar, elçilerin bir nevi eli ayağı durumunda idi. Elçiler gelip geçici iken tercümanların kalıcı olması kendilerini sefaretin gerçek idarecisi konumuna yükseltmekteydi. Bu nedenle de uzun yıllar boyunca diplomasi'nin en kilit aktörleri sayılmışlardır. Tercümanlar bağlı bulundukları elçi veya konsolosun vekilliğini yapmaktaydılar. Yabancı devletlerin elçileri herhangi bir konudaki tebrik veya üzüntülerini ifade etmek üzere huzura tercümanlarını göndermişlerdir. Romanya elçisi yaşanan olumsuz bir olaydan dolayı ne kadar üzgün olduğunu ifade etmek için bizzat kendisi huzura çıkmak istemişse de hastalığından dolayı sefaret tercümanını bu işle görevlendirmiştir. Avusturya elçisi hem bayramı kutlamak hem de imzalanan Yenipazar Mukavelenamesinden dolayı teşekkürlerini bildirmek için sefaret baş tercümanını görevlendirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde elçilik görevi yapan kişilere bir tercüman verilmesi genel kural haline gelmiştir. İlk zamanlarda bu tercümanlar Osmanlı uyruğundan seçilerek yabancı elçiliklere görevlendirmiş ve daha ziyade Hristiyan iken Müslümanlığı kabul eden Osmanlı tebaasından dil bilen kişilerden seçilmişlerdir. Zaman içerisinde Avrupa devletlerinin Osmanlı tebaasından olan bu kişilere itimatlarının olmaması, onları kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yöntemler uygulamaya sevk etmiş ve bu eksikliği gidermek için Doğu dillerini küçük yaşta öğretebilecekleri gençler bulmaya yöneltmiştir. Böylelikle diplomasi alanında

yetkin kişiler yetiştirilmeye başlanmıştır. Çünkü Avrupa devletleri her zaman doğudaki etkilerini artırmanın tek yolunun söz konusu toplumların adet ve dillerini bilen diplomatlardan geçtiğini düşünmüşlerdir.

Yabancı sefaret tercümanları XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren hükümetin zaaf ve tereddütlerinden istifade ederek her biri kendi devletlerinin çıkarları için çalışmaya ve her fırsatta sefirleri namına Bab-ı Ali'yi ziyaret etmişlerdir. Bu tercümanlar Avrupa'nın durumu hakkındaki bilgileri işlerine geldiği şekilde devlete bildirirlerdi. Bu tercümanlar fırsat buldukça casusluk da ederler ve devletin siyasi işlerine dair aldıkları haberleri görevli oldukları devlete bildirirlerdi. Gayrimüslimlerin Osmanlı diplomasisinde oldukça önemli bir paylarının olduğu görülür. Genellikle Rum ve Ermeni tercümanların casus oldukları ve kendilerini yüksek bir para karşılığında, elçiliğin bulunduğu ülke devletine sattıkları görülmüştür. Osmanlı tebaasından olup, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Almanya gibi büyük devletlerin tercümanlığını yapan Hristiyanlar hizmet ettikleri devlet ile tercümanlık vazifesinin dışında bir münasebet kurarlardı ve bu sabit olursa azledilirlerdi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin rızası dışında hareket eden tercümanların da görevlerine son verilmektedir.

XVIII. yüzyıldan itibaren yaşanmaya başlayan bu sorunlar neticesinde yabancı devletler kendi uyruğundan olmayan bu kişilere tam anlamıyla güvenemedikleri gibi diğer taraftan Osmanlı Devleti de kendi tebaasından olmasına rağmen hem gayrimüslim statüsünden dolayı hem de yabancı himayesi sebebiyle aynı düşünceyi taşıyordu. Tercümanlar ise, merkezde elçi ve taşrada konsoloslarından, eyaletlerde ise halktan gördükleri kötü muamelelerden yakınıyorlardı, maddi açıdan kaygıları olduğunu ifade ediyorlardı. Ancak bu tercümanların bir konsolosluktan diğerine transfer olmaları, Osmanlı Devleti'ne hizmet ederek ikili oynamaları ya da yerel yöneticilerin etkisi altında kalmaları nedeniyle sadakatlerine her zaman şüphe ile bakılmıştır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalı devletler, kademeli olarak tercüme için yerel olarak istihdam edilen aracılar kullanmaktan vazgeçerek bu görevlere kendi vatandaşlarını getirmeye başlamışlardır. Babıali'nin 1915 tarihinde ticaret antlaşmalarını tek taraflı olarak feshetmesi sonucunda geleneksel tercümanlık kurumu da ortadan kalkmıştır. Böylelikle Babıali, misyonlara bir diplomatik unvanla bağlı olmayan tercümanların bu görevi yapmalarını da yasaklamış, doğal olarak hiçbir Osmanlı tebaasına da böyle bir statü tanınmamıştır. Ancak bu sırada hükümetler I. Dünya savaşı ile uğraştıkları için bu değişimin uygulanması zaman almıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Vesikaları³⁹³

A. Belge Tasnifi³⁹⁴

1. Cevdet Tasnifi

- a) Dahiliye
- b) Hariciye
- c) İktisat

2. Dahiliye Nezareti Tasnifi

- a) Dahiliye Nezaret Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi
- b) Dahiliye Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti
- c) Dahiliye Nezareti İdare Evrakı

3. Hariciye Nezareti Tasnifi

- a) Mütenevvia Kısmı Evrakı
- b) Siyasi Kısm Evrakı
- c) Mektubi Kalemî Evrakı

4. Hatt-ı Hümayun Tasnifi

5. İbn'ül Emin Tasnifi

- a) Hariciye

6. İrâde Tasnifi

- a) Hariciye
- b) Meclis-i Vâlâ

7. Sadaret Tasnifi

- a) Amedi Kalemî
- b) Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı
- c) Mektubi Kalemî Umum Vilayet
- d) Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemî
- e) Divan-ı Hümayun Kalemî

³⁹³ Arşiv vesikalarının cilt ve numaraları dipnotlarında gösterilmiştir.

³⁹⁴ Kısaltmalar ayrıca gösterilmiştir.

f) Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair

g) Mektubi Mühimme Kalemi

8. Yıldız Tasnifi

a) Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi

b) Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı

B. Defter Tasnifleri

1. Düvel-i Ecnebiye Defterleri Kataloğu- No:19/7

2. Buyruldu Defterleri- No:3

3. Divan-ı Hümayun Defterleri Kataloğu Düvel-i Ecnebiye
Defteri- No: 051

II. Yayınlanmış Vesikalar

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, Ankara
1953.

III. Süreli Yayınlar

Düstur, I. Tertib, C. I, Matbaa-i Amire, 1289, 1292.

Düstur, II. Tertib, C.I, Matbaa-i Amire, 1329.

Hariciye Nezareti Salnamesi, 1301-1302, 1306, 1318.

Maarif Salnamesi, 1316, 1318, 1321.

Yeni Tasvir-i Efkar Gazetesi.

IV. Telif Eserler

AHISHALI, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisül-Küttablık(XVIII. Yüzyıl)*,
TATAV, İstanbul 2001.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Dersaadet 1309, Matbaa-i Osmaniye.

Ahmet Rasim, *Osmanlı Tarihinden Seçmeler*, Haz.İsmet Parmaksızoğlu, MEB
Yayınları, İstanbul 1968.

Ahmet Refik, *Hicri 11. Asırda İstanbul Hayatı*, Devlet Basımevi, 1931.

AKGÜN Seçil Karal, Mustafa Kulu, “İngiltere Devlet Arşivi Belgeleri Işığında 19. YY. Sonunda İstanbul’da İngiltere Büyükelçiliğinde Dragomanlar”, *XV.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bidiriler*, 11-15 Eylül 2006, Ankara, s.11.

AKIN Nur, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, Literatür Yayınları, Temmuz 2002.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

AKYILMAZ, Gül, “Osmanlı Diplomasisinin Geçirdiği Aşamalar ve Özel Bir Örnek Olarak III. Selim Dönemi”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7-9 Nisan 1999, Konya, s. 777-794.

_____, “Reis-ül-Küttab ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1990.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Balangıçtan 1985’e)*, AÜ Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.

Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, t.y.

ALTINTAŞ, ZERGÜN U., “Pera’daki Elçiliklerin Oluşumu ve Mimari Biçimlenmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1987.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1983.

BAER, March David, “17.Yüzyılda Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus ve Mevkilerini Yitirmeleri”, Çev. Elçin Gün, Tansel Günay, *Toplum ve Bilim*, 83, Birikim Yayınları, 1990-2000, s.202-222.

BALCI, Sezai, “II. Mahmud Döneminde Tercümanlık ve Bâb-ı Âli Tercümanlık Odası”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006.

BARAİLLES, Bertrand, *İstanbul’un Frenk ve Levanten Mahalleleri*, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2003.

BAYSUN, Cavit, “Balyos”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, c. 2, İstanbul 1986, s. 291-295.

BEYDİLLİ, Kemal, “İgnatius Mouradgea D’Ohsson (Muradcan Tosunyan), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984, s. 247-314..

BİLİM, Cahit, “Tercüme Odası”, *OTAM*, Yıl:1, S.I, Haziran 1990, s. 29-43.

CEZAR, Mustafa, “19. Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti?”,*XI. Türk Tarih Kongresi*, C.VI, Ankara 1990, s. 2674-2685.

CİHAN,Ahmet- İlyas Doğan, *Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum*, 3 F Yayınları, İstanbul 2007.

ÇİÇEK, Kemal, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Konsolosluk Tercümanları”, *Tarih ve Toplum*, C. 25, S. 146, İletişim Yayınları, Şubat 1996, , s. 17-23.

_____, “ Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları”, *Toplumsal Tarih*, C. V., S.30, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Haziran 1996, s. 47-52.

DAVİSON, Roderic, “Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Diplomasinin Modernizasyonu”, *OTAM*, Çev. Durdu Mehmet Burak, S.11, Ankara 2000, s. 849-861.

DEMİRCAN, Ömer, *Dünden Bugüne Türkiye’de Yabancı Dil*, Remzi Kitabvi, İstanbul 1988.

DERİNGİL, Selim, “ II. Mahmut’un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi”, *Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri*, İstanbul 1990, s. 61.

DERNSCHWAM, Hans, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

DİLAÇAR, A., *Dil, Diler ve Dilcilik*, TDK, Ankara 1968.

“Diploma”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XIII., 1966, s.321.

D’OHSSON, 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf veAdetler, Çev. Zerhan Yüksel, Tercüman Binbir Temel Eser, III, t.y.

EKİNCİ, Erken Buğra, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı- Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

ERGİN, Feridun, *Uluslar arası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, t.y.

ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. II., Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1940.

ERTUĞRUL, Halit, *Azınlık ve Yabancı Okulları, Türk Toplumuna Etkisi*, Nesil Yayınları, Ocak 1998.

ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

FİNDLEY, Carter. V., “19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.259.

_____, “The Foundation of The Ottoman Foreign Ministry, The Beginning of Bureaucratic Reform Under Selim III and Mahmud II., *IJMES*, III, 1972, s. 334-357.

_____, “Yazar ve Konusu Ben ve Öteki”, *The Torch of the Empire*, YKY, İstanbul 2002, s. 26-33.

FONTON, Charles, *18. Yüzyılda Türk Müziği, Şark Musikisi (Avrupa Musikisiyle Karşılaştırmalı Bir Deneme)*, Çev. Cem Behar, Pan Yayınları, Kasım 1987.

GALLAND, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, Şerhlerle Yayınlayan Charles Schefer, Çev. Nahit Sırrı Örik, C. I, TTK, Ankara 1949, 1987, 1990.

GOFFMAN, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler(1642-1660)*, Çev. Ayşe Başcı-Sander, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001.

GROOT, Alexander H. De., “Dragomans Careers: Change of Status in Some Families Connected with the British and Dutch Embassies at İstanbul 1785-1829”, *Turkology Update Leiden Project Working Papers Archive Department of Turkish Studies*, Leiden, t.y., s. 12-15.

GÜLSOY, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yayınları, İstanbul 2000.

GÜRÇAĞLAR, Aykut, “The Diplomatic Trinity: Ambassadors, Dragomans and The Porte”, *Journal of Translation Studies, Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, XIII, Ankara 2003, s. 49-63.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara 1993.

HEPER, Metin, “19. yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 245-258.

HİTZEL, Frederic, *Dil Oğlanları ve Tercümanlar*, YKY, İstanbul 1995.

_____, “Dil Oğlanları”, *Toplumsal Tarih*, çev. Aksel Tibet, S. 21, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül 1995, s.37-43.

HOENKAMP, Mazgan, Marlies, *Palais de Hollende te İstanboel, the Embassy and Envoys of the Netherlands since 1612*, Amsterdam 2002.

HUREWİTZ, J.C., “Ottoman Diplomacy and the European State System”, *The Middle East Journal*, Vol. XV., Washington 1961, s.41-.

_____, “The Europeanization of Ottoman Diplomacy: The Conversion from Unilateralism to Reciprocity in the Nineteenth Century”, *Belleten*, C. XXV., S. 97-100, Ankara 1961, s. 455-466.

IŞIN, Ekrem, *İstanbul’da Gündelik Hayat*, YKY, İstanbul 1999.

İNAN, Kenan, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Elçilik ve Konsolosluklarda Görevli Tercümanların Statüleri” *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, Ekim 1996., s. 196-201.

İNALCIK, Halil, “Avrupa Devletler Sistemi, Fransa ve Osmanlı: Geleneksel Dostumuz Fransa Tarihine Ait Bir Olay”, *Doğu-Batı*, S. 14, Felsefe-Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara 2001, s. 122-142.

_____, “Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji”, *Doğu-Batı, Oryantalizm*, I, Yıl: 5, S. 20, Felsefe-Sanat ve Kültür Yayınları, Ağustos-Eylül-Ekim 2002, s. 13-39.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, C.I, Eren Yayınları, İstanbul 2004.

_____, “Reisülküttab” *İslam Ansiklopedisi*, C.IX., MEB, İstanbul 1964, s.671-683.

İREZ, Feryal- Hüsamettin Aksu, *Boğaziçi Sefarethaneleri*, YKY, İstanbul, Eylül 1992.

İSKİT, Temel, *Diplomasi (Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul Mart 2007.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, C. IV-V, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, TTK, Ankara 1988.

_____, *Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedit (1789-1807)*, TTK, Ankara 1948.

KINLI, Onur, *Osmanlıda Modernleşme ve Diplomasi*, İmge Yayınları, Nisan 2006.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, “Britanik Majestelerinin Osmanlı İmparatorluğundaki Konsoloslukları (1856)”, *Toplumsal Tarih*, S. 22, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 1995, s. 49-54.

_____, *Majestelerinin Konsoloları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğundaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

KOLOĞLU, Orhan, “Osmanlı Diplomasisinde Rumların Rolü ve Tanzimatla Birlikte Fransızca’nın Yaygınlaşması”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 15- 17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler, (Haz. İsmail Soysal), Ankara 1999, s. 127-135.

KRAMERS, J. H., “Terdjuman”, *EI*, C. IV, Leiden 1934, s. 725-726.

KURAN, Ercüment, *Avrupada Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)*, Ankara 1953,1968.

“Kuruçesme Akademisi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1993, s. 132.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Diplomatik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul 1994, s.360-366.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kırıatlı, TTK, Ankara 1984.

MANSEL, Philip, *Konstantiniyye, Dünyanın Arzuladığı Şehir (1453-1924)*, Türkçesi: Şerif Erol, Everest Yayınları, İstanbul 2007.

MARGHETITCH, S. G., *Etude sur les Function Des Drogmans Des Missions Diplomatique ou Consulaires en Turquie*, Les Carnets du Bosphore IV, ISIS, İstanbul 1993.

MARMARA, Rinaldo, *Bizans İmparatorluğundan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, çev. Saadet Özen, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

_____, “16.- 19. yüzyılda İstanbul’da Levanten Tercümanlar”, *Toplumsal Tarih*, S. 158, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Şubat 2007, s. 62-66.

Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, C. IV, İstanbul 1282.

MERAY, Seha L., “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. III, Eylül 1957, s. 79-113.

Mustafa Kesbî, *İbretnüma-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, Haz. Ahmet Öğreten, TTK, Ankara 2002.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül Vukuat*, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, C. III-IV, TTK, Ankara 1987.

NAFF, Thomas, “Reform and Conduct of Ottoman Diplomacy in the Reign of Selim III (1789-1807)”, *Journal of the American Oriental Society*, vol. ZZZIII/3, 1963, s. 295-315.

NICOLSON, Harold, “Diplomasi Mesleği Nasıl Doğdu?”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, S.253, (çev. Kemal Bekiroğlu), Nisan 1952, s. 20-27.

OKİÇ, Tayyip, “Hadiste Tercüman”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1967, s. 28-52.

OLIVIER, Antoine, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Kesit Yayınları, Ocak 2007.

ORHONLU, Cengiz, “Osmanlı Devletinde Tercümanlık”, *Atatürk Konferansları*, V, TTK, Ankara 1991, s. 13-23.

_____, “Tercüman”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, C. XII/1, İstanbul 1993, s. 175-181.

ORTAYLI, İlber, *İstanbul’dan Sayfalar*, Hil Yayınları, İstanbul 1986.

_____, “Levanteler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 204-207.

_____, “Osmanlıda Azınlıklar ve Millet Sistemi”, *Üç Kıtada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 59-67.

_____, “Osmanlı Diplomasisi ve Dışışleri Örgütü”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, İletışim Yayınları, İstanbul 1985, s. 278-288.

_____, *Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Şubat 2009.

_____, “Osmanlı Tarihi- Osmanlı Toplumu”, *Osmanlı Barıştı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 76-79.

_____, “Osmanlı Zamanında Beyoğlu ve Fenerli Beyler”, *Üç Kıtada Osmanlılar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 167-174.

Osmanlı Fermanları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 63, Ankara 2003.

ÖNDEŞ, Osman, Erol Makzume, *Lale Devri Ressamı Jean Baptiste Van Mour*, Aksoy Yayınları, Kasım 2000.

ÖZKUL, Ali Efdal, *Kıbrıs'ın Sosyo- Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

PAKALIN, Mehmet Zeki, “Dil Oğlanı”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s. 451.

_____, “Madalya”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s. 377- 379.

_____, “Murassa Mecidi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 582.

_____, “Nişan”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 694-695.

_____, “Tercüman”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s. 459-466.

PAMUKCİYAN, Kevork, “Camcıoğlu Ermeni Tercümanlar Ailesi”, *Tarih ve Toplum*, S. 143, İletişim Yayınları, Kasım 1995, s. 299-303.

REYCHMAN, Jan- Ananiasz Zajaczkowski, *Handbook of Ottoman- Turkish Diplomats*, Paris, Mouton 1968.

_____, *Osmanlı- Türk Diplomatiği El Kitabı*, çev. Andrew S. Ehrenkreutz, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, Yayın No: 10, İstanbul 1993.

RYAN, Andrew, *The Last of Dragomans*, Geoffrey Bless, Londra 1951.

SALMAN, Yurdanur, Gamze Varım, Serhan Keser, *Ortak Kültür Sözlüğü Yabancı Sözcük, Terim, Deyim, Özdeyiş ve Atasözleri*, Adam Yayınları, Ekim 2003.

SANDER, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.

SAVAŞ, Ali İbrahim, “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, *Yeni Türkiye Osmanlı Özel Sayısı I, Siyaset ve Teşkilat*, S. 31, Şubat 2000, s. 489.

_____, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınları, İstanbul 2007.

SCOGNAMILLO, Giovanni, *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*, Bilge Karıncı Yayınları, İstanbul 2002.

SERTOĞLU, Mithat, “Dil Oğlanı”, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958, s. 77.

_____, “Sefaret Tercümanı”, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958, s. 288.

SOYKAN, T. Tankut, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler*, Ütopya Kitabevi, İstanbul 2000.

SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk- Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, TTK, Ankara 1987, 1999.

SPULER, B., “Balyos”, *EI*, C. I, Leiden 1934, s. 1008.

STEUERWALD, Karl, *Almanca- Türkçe Sözlük*, ABC Yayınevi, İstanbul 1982.

ŞAKİROĞLU, Mahmut, “Venedik Cumhuriyetinin İstanbul’daki Temsilcileri, Balyoslar, Çalışmaları ve Etkinlikleri”, *Tarih ve Toplum*, Kasım 1988, s. 300-304.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1976.

TEBLY, Karl, *Dersaadet’te Avusturya Sefirleri*, çev. Selçuk Ünlü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

TEKELİ, İlhan, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara 1993.

TESTA, Marie, Antoine Gautier, *Dragomans et Diplomates Europeens Aupres de La Porte Ottomane*, LXXI, ISIS, İstanbul 2003.

THEOLIN, Sture, “Gizemli Ignatius Mouradgea d’Ohsson”, *The Torch of the Empire*, YKY, İstanbul 2002, s. 9-19.

The Torch of the Empire, YKY, İstanbul 2000.

“Tilmaç”, *İbn-i Mühennâ Lûgati (İstanbul Nüshasının Türkçe Bölüğü Endeksi)*, Hazırlayan: Abdullah Battal, TDK, Ankara 1988, s. 72.

TOTT, Baron de, *18. Yüzyılda Türkler, Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar*, Elips Yayınları, İstanbul 2004.

TUNALI, Ayten Can, “Tanzimat Döneminde Ordu- Halk İlişkilerine Dair Bazı Gözlemler”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIII, 36, 2004, s. 239.

TUNCER, Hüner, *“Eski” ve “Yeni” Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1991.

_____, “Osmanlılarda Sürekli Diplomasi Uygulaması”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, S. 80, Aralık 1985, s. 45-49.

_____, “Reis’ül-Küttablıktan Hariciye Nazırlığına”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C. X, S. 77, Ankara 1985, s. 66.

TUNÇAY, Mete, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi*, C. II, Sevinç Matbaası, Ankara 1969.

UÇMAN, Abdullah, *Ebubekir Ratib Efendi’nin Nemçe Sefaretnamesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.

UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, TTK, Ankara 1992.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1984.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, TTK, Ankara 1988.

_____, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.

Uzun Hasan- Fatih Mücadelesi Döneminde Doğuda Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini’nin Seyahatnameleri, Çeviren ve Notlar: Tufan Gündüz, İstanbul 2006.

VALENSI, Lucette, *Venedik ve Babıali, Despotun Doğuşu*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1994.

VANDAL, A., *Une Ambassade française en Orient sous Louis XV*.

VEINSTEIN, Gilles, “Osmanlı Yönetimi ve Tercümanlar Sorunu”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Güler Eren, C. VI, Ankara 1999, s. 259.

WOOD, Alfred C., *A History of the Levant Company*, Frank Cass& Co Ltd, London 1964.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, “Kuruluşundan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türkiye Siyaset Tarihi*, C. I, S. 2, Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2003, s. 423- 489.

DİZİN

-A-

Aachen Konferansı, 16
 Ad Hoc, 11
 Ahidnâme, 7, 67, 75
 Aleksandr Mavrokordato, 26
 Almanya, 63, 64, 68, 87, 92, 95
 Amédée Jaubert, 79
 American Board of Commissioners
 for Foreign Missions, 52
 Amerika, 52, 56, 63, 64, 89
 Andre Bon, 42
 Askeri ve eğitim kurumlarında
 kullanılan tercümanlar, 24
 Asya Akademisi, 50
 Avusturya, 7, 8, 9, 10, 15, 33, 34, 38,
 42, 48, 49, 50, 60, 63, 64, 82, 86,
 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 110

-B-

Balyos, 8, 32, 100, 110
 Batista, 39
 Belçika, 63, 64, 89
 Bibliotheque Nationale, 42, 48
 Bizans, 3, 6, 22, 34, 106
 Boğazlar Sözleşmesi, 19
 Bruno Kreisky, 50
 Bürokrasi, 64

-C-

Campo-Formio, 48
 Ceneviz, 32
 Cezayir-i Sebâ, 73
 Cizvit, 44, 46, 47, 49
 College de France, 41, 48
 College de Peres Capucin de Saint
 Louis, 44
 College Louis Le Grand, 45, 47
 College Royal, 41

-D-

Daniel Kieffer, 90
 Danimarka, 38, 58, 59, 60, 61, 62,
 63, 73
 Dantan, 46, 90
 Dâr'ül Harb, 7
 Dâr'ül İslam, 7

Décoration General D'Honneur, 85
 Derya/ Tersane Tercümanlığı, 30, 31
 dış politika, 1, 2, 4, 11
di ploma, 1

Dil Oğlanları, 21, 26, 34, 41, 43, 45,
 47, 78, 103, 104

Dilmaç, 22

Dimitraško Moroz, 27

Diplomasi, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11,
 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 39,
 49, 51, 55, 67, 92, 95, 105, 107,
 108, 109, 110, 111, 112

Diplomatika, 1

Diplomatische Akademie, 50

Divân-ı Hümâyûn tercümanları, 24,
 25

Dragoman, 21, 22, 23, 35, 44

Dubrovnik, 37, 57, 58, 61, 62, 73

-E-

Ebubekir Ratib Efendi, 50, 112

Edmond Burke, 2

Edwin Pears, 51

Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları, 31

elçilik, 1, 8, 11, 13, 15, 18, 20, 23,
 33, 35, 36, 39, 44, 51, 61, 71, 73,
 78, 79, 87, 88, 90, 95

Enfants de Langue, 41, 43

Ermeni, 33, 45, 76, 92, 95, 109

Ermeniler Sınıfı, 45

Erzurum Reji Nezareti, 53

Eyalet Divan Tercümanı, 28

Eyalet Mahkeme Tercümanı, 28, 29

Eyâlet tercümanları, 24

-F-

Fatih Sultan Mehmed, 5, 24, 32

Felemenk, 63, 64, 89

Fenerli aileler, 26

Fenerli Rum, 30, 34

Fonton, 34, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 77

Fransa, 4, 7, 8, 10, 13, 15, 18, 33, 34,
 42, 43, 45, 46, 47, 50, 53, 57, 58,
 59, 60, 61, 63, 64, 77, 79, 80, 81,

83, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 104,
126, 127, 128
Fransız İhtilali, 6, 12, 13, 47, 110

-G-

Galata-Pera, 34
Galip Efendi, 18
Giovani della Lingua, 42

-H-

Haymaçi Efendi, 53
Hollanda, 7, 8, 10, 33, 38, 57, 58, 59,
61, 63, 73, 116
Hünkâr İskeleyi, 19

-I-

I. Alexandre, 52
I. François, 41
I. Petro, 52
I'INALCO, 50
II. Mahmud, 10, 17, 18, 19, 20, 24,
26, 27, 28, 29, 30, 36, 79, 84, 100
III. Selim, 5, 6, 11, 12, 16, 17, 18,
27, 39, 99, 125, 126, 127
Islahat Fermanı, 72
Istituto Superiore Orientale de
Napoli, 52

-İ-

İbrahim Afif, 13
İgnatius Mouradgea D'Ohsson, 59
İngiltere, 2, 7, 8, 10, 33, 34, 42, 50,
51, 53, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64,
66, 73, 88, 91, 92, 93, 95, 99
İran, 3, 47, 63, 64, 82, 87
İsmail Ferruh Efendi, 13
İspanya, 38, 63, 64, 89
İsveç, 15, 53, 58, 59, 60, 61, 63, 64,
73, 89, 117
İtalya, 4, 26, 63, 64, 87

-J-

Jean-Baptiste Colbert, 43
Jeune de Langue, 41, 43
Joseph Franz, 49

-K-

Kallimachi, 31
Kapüsen, 44, 46, 47
Karabet Homaryan, 53
Karaca Kostaki, 29

Karlofça Barışı, 9, 10
Kavimler Göçü, 3
Kırım Savaşı, 13, 70
Konsolosluk Nizamnamesi, 71
Königliche und Kaiserliche
Konsular-Akademie, 50
Krayofski, 90
Kuruçeşme Akademisi, 27, 106

-L-

L'Ecole Nationale des Langues
Orientales Vivantes, 48
L'Orientalische Akademie, 49
La Militar Akademie, 49
La Theresianische Akademie, 48
Lazarevskiy Institut Vostoçnın
Yazıkov, 52
Lehistan, 8, 33, 34, 42, 91
Levant Company, 50, 51, 83, 112
Levanten, 34, 42, 100, 106
Levent Çiftliği, 30
Lisan Mektebi, 20, 54, 55
Londra Antlaşması, 19
Louis Le Grand Koleji, 46
Luneville, 48

-M-

Mahreç-i Aklâm, 20
Maria Theresa, 48
Marquis de Ferriol, 44
Marsilya Ticaret Odası, 43, 83
Mecidi, 84, 86, 87, 88
Meclis-i Ahkam-ı Adliye, 70
Mekteb-i Maarif-i Adliye, 20
Mekteb-i Ulum-ı Edebiye, 20
Mora tercümanı, 29
Muhib Efendi, 18
Murusi, 31

-N-

Napoli, 52
Nemçe, 50, 57, 58, 59, 61, 62, 73,
112
Niccolo di Bernardo Machiavelli, 4
Nizam-ı Cedid, 30
Norveç, 53, 63, 64, 89

-O-

Ohannes Homaryan, 53
Orient Akademi, 41
Osmanî, 85, 86, 87, 88, 122

Oxford Gloucester College, 50
önde-gelme, 14, 15

-P-

Panayoti Nicoussios Mamonius, 25, 26
 Pasarofça, 10
 Pera, 34, 36, 44, 45, 47, 48, 77, 99, 100
 Piere Crutta, 91
 Pierre Camcioğlu, 52, 117
 Pierre Ruffin, 90
 Pisani, 34
 Prusya, 15, 38, 39, 59, 60, 63, 73, 85

-R-

Reisülküttâb, 11, 14, 15, 26
 Robert Liston, 51
 Romanya, 63, 64, 82, 89, 94
 Rum, 17, 18, 24, 25, 26, 27, 29, 33, 70, 76, 90, 92, 93, 95
 Rusya, 8, 10, 13, 33, 34, 52, 53, 63, 64, 73, 88, 92, 93, 95

-S-

Saint Petersburg, 13, 18
 Seyyid Ali, 13
 Sırbistan, 63, 64, 89
 Sicilyateyn, 38, 58, 59, 61, 62, 73
 Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi, 20
 Sutzo, 31

-T-

Tanzimat Fermanı, 19, 71
 Tercüme Odası, 6, 19, 27, 101
 Testa, 8, 21, 34, 42, 44, 49, 50, 76, 78, 79, 83, 84, 86, 89, 91
 Thomas Ruffin, 91
 Tomanik Arsen Efendi, 53

-V-

Venedik, 6, 8, 31, 32, 33, 39, 41, 42, 43, 48, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 79, 92, 110, 112
 Venture de Paradis, 79, 91
 Viyana Doğu Dilleri Akademisi, 43, 50
 Viyana Kongresi, 2
 Viyana Şark Dilleri Okulu, 50
 XIV. Louis, 44

-Y-

Yabancı elçilik ve konsolosluk tercümanları, 24
 Yahudi, 25, 33, 38, 73, 76, 91
 Yaşayan Doğu Dilleri Okulu, 48
 Yunanistan, 17, 63, 64, 89
 Yusuf Âgâh Efendi, 13

-Z-

zerdava, 76
 Zıştovi Antlaşması, 50

EK I

Jean- Baptiste Van Mour (1671-1737) tarafından 1727’de yapılan Hollanda Elçisi Conelis Calcoen’in saraya gelişi ve III. Ahmed ile karşılaşmasını betimleyen tablodur. (Aykut Gürçağlar, “The Diplomatic Trinity: Ambassadors, Dragomans and the Porte”,*Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, Journal of Translation Studies*, XIII, Ankara 2003, s. 49-63.)

EK II

1787 yılında Jean François Duchateau tarafından yapılan İsveç Tercümanı Pierre Camcioğlu ve oğlunun yağlıboya portresi. (Aykut Gürçağlar, “The Diplomatic Trinity: Ambassadors, Dragomans and the Porte”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, Journal of Translation Studies*, XIII, Ankara 2003, s. 49-63.)

EK III

Baştercüman. 1786 yılında yapılan suluboya bir tablodur. Kim tarafından yapıldığı belli değildir. Burg-en Bresse Belediye Müzesinde bulunmaktadır. (Aykut Gürçağlar, “The Diplomatic Trinity: Ambassadors, Dragomans and the Porte”, *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, Journal of Translation Studies*, XIII, Ankara 2003, s. 49-63.)

EK IV

Aynalıkavak'ta Sadrazam'ın Monsieur de Saint-Priest'i kabulü. 18 Mart 1779. Francesco Casanova tarafından yapılmış bir çalışma olup Versay Müzesi'ndedir. (Aykut Gürçağlar, "The Diplomatic Trinity: Ambassadors, Dragomans and the Porte", *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, Journal of Translation Studies*, XIII, Ankara 2003, s. 49-63.)

EK V

Elçi Vergennes'in Sultan III. Mustafa tarafından 17 Ekim 1768'de kabulü. Antoine de Favray tarafından yapılan goaj bir çalışmadır. Paris Özel Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. (Aykut Gürçağlar, "The Diplomatic Trinity: Ambassadors, Dragomans and the Porte", *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi, Journal of Translation Studies*, XIII, Ankara 2003, s. 49-63.)

EK VI

Sadrazamın Elçi Kabulü

(Osman Öndeş, Erol Makzume, *Lale Devri Ressamı Jean Baptiste Van Mour*, Aksoy Yayıncılık, Kasım 2000, s. 20)

EK VII

Osmanî Nişanının Dördüncü Derecesi

EK VIII

Murassa İmtiyaz Nişanı (Yakl. 1840, Altın, Gümüş, Mine ve Elmas)

EK IX

İngiliz Amiralî Lord Nelson'a verilen Hilal Nişanı.

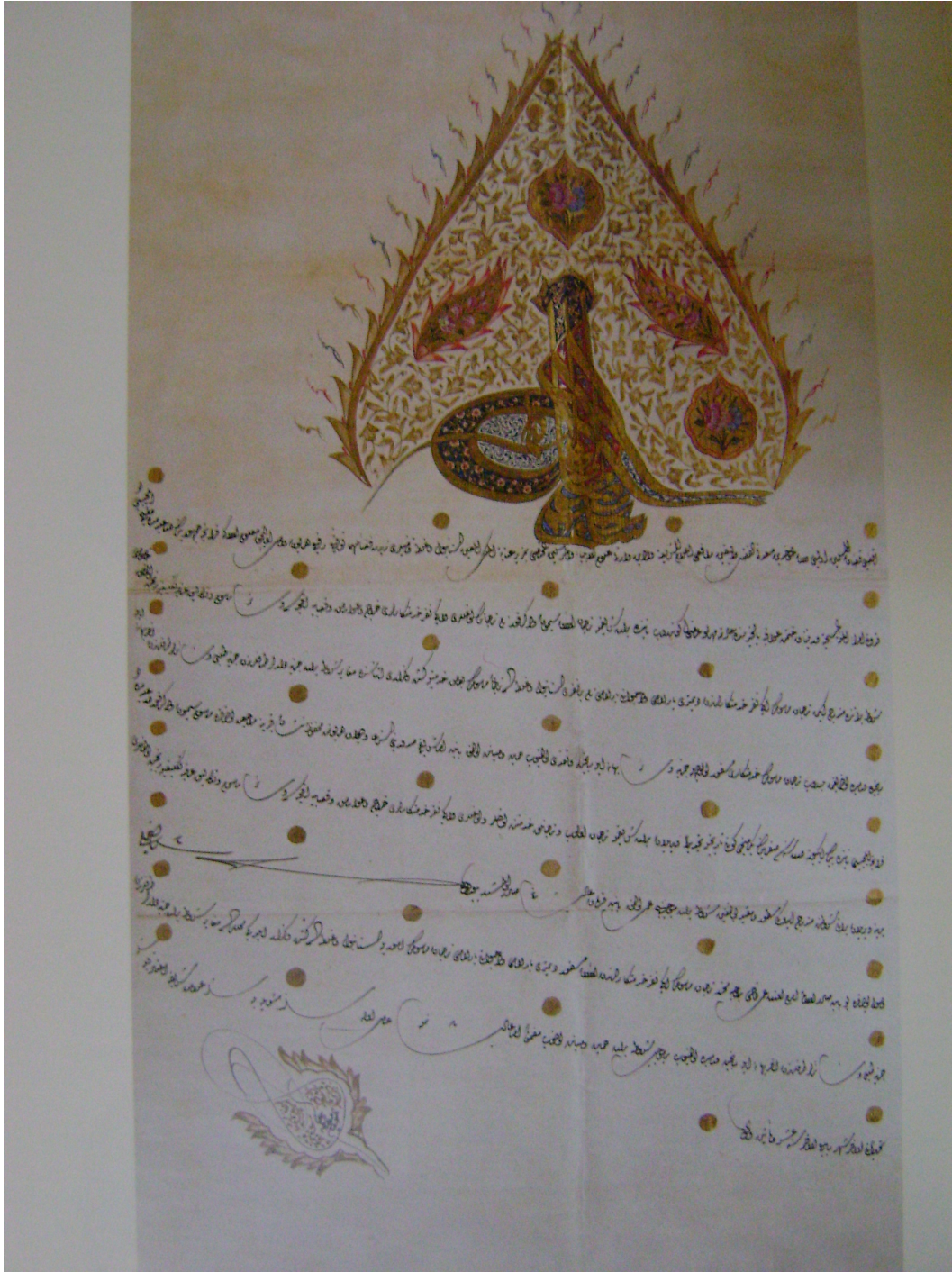
EK X

Cinsi: Ferman, **Dönemi:** III. Selim, **Tarihi:** h. Evâil-i Z. 1209

Fransa'nın Hanya Konsolosluğunda tercüman olan Matanyas Suzana veled-i Yakob Suzana'nın hizmetkarı Nikolaki'nin, başka yerde ikamet etmemek şartıyla tüm vergilerden muaf olduğuna dair. (*Osmanlı Fermanları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 63, Ankara 2003, s. 221).

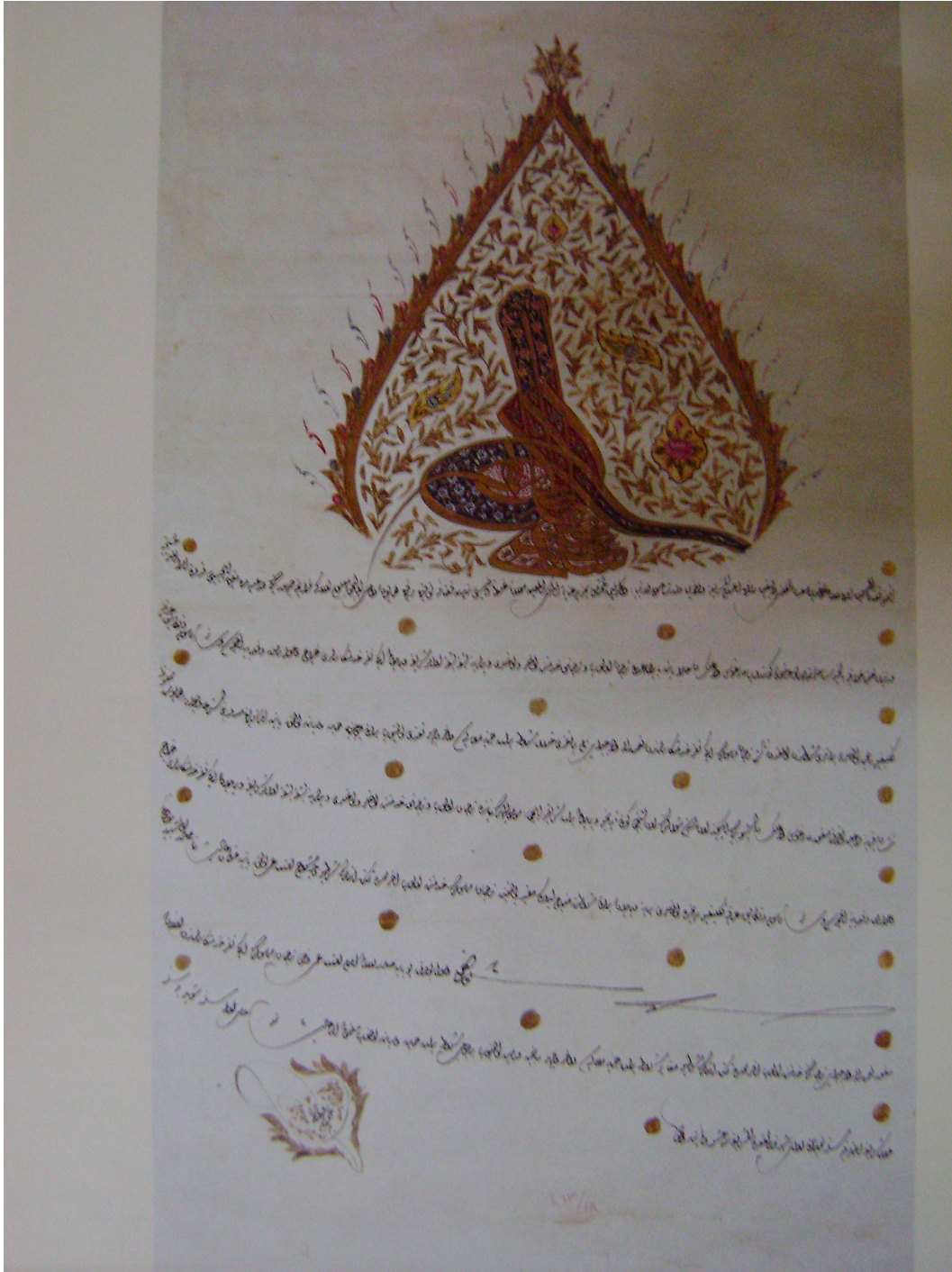
EK XI

Cinsi: Ferman , Dönemi: III. Selim, Tarihi: h. Evâhir-i R. 1210

Fransa'nın İstanbul Elçiliği tercümanının hizmetkarı Civani Barlamı oğlu Dimitri Barlamı'nın her türlü vergiden Muaf tutulmasına dair. (*Osmanlı Fermanları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 63, Ankara 2003, s. 233).

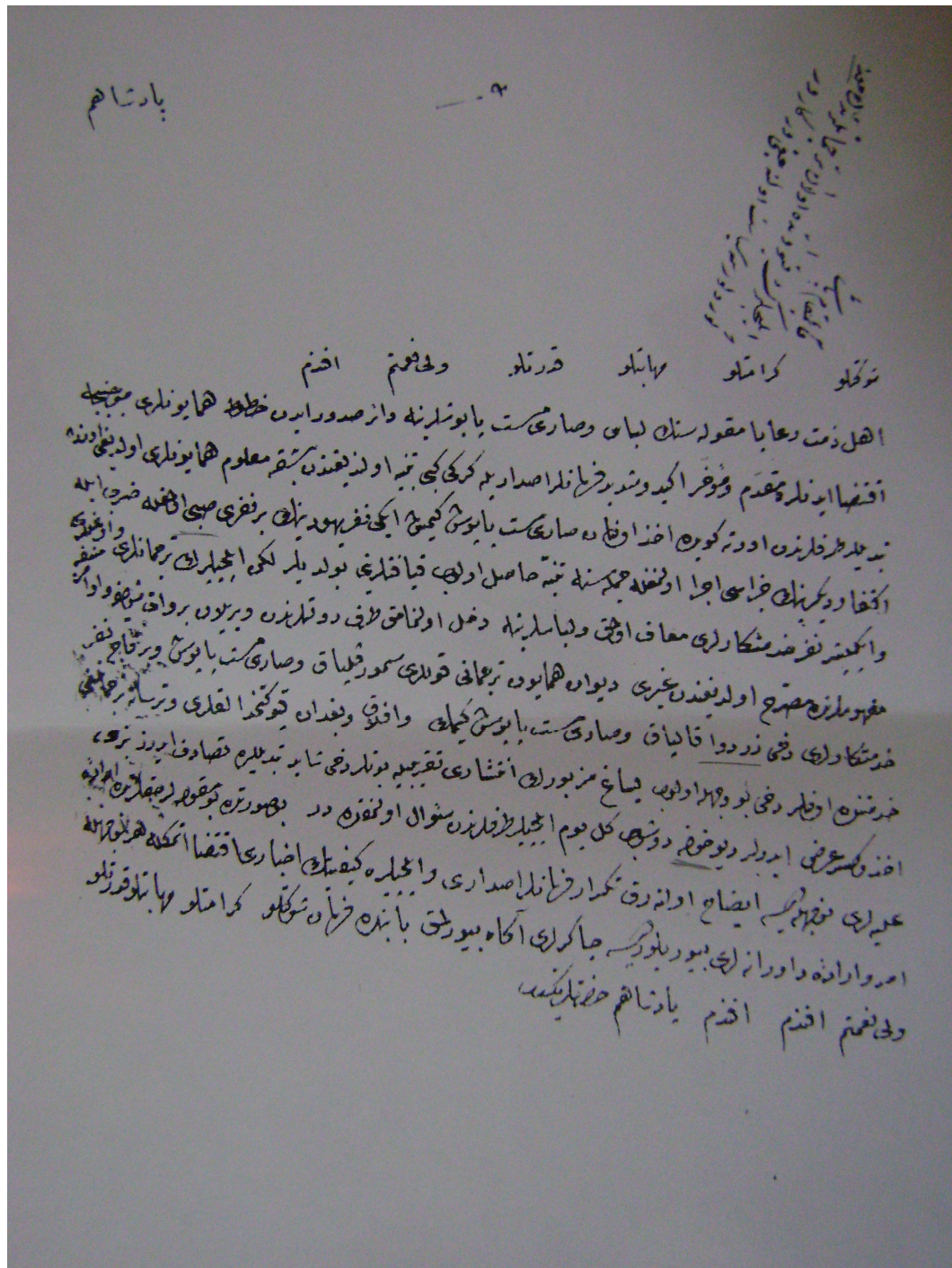
EK XII

Cinsi: Ferman, **Dönemi:** III. Selim, **Tarihi:** h. Evâil-i Za 1210

Fransa'nın İstanbul Elçiliğinde tercüman Aleksan oğlu Margos'un hizmetkarı Nimetullah veled-i Cebrayıl'ın, başka bir yerde ikamet etmemek şartıyla her türlü vergiden muaf olduğuna dair. (*Osmanlı Fermanları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 63, Ankara 2003, s. 239).

EK XIII

Cinsi: Hatt-ı Hümayun **Tarihi:** 29 Zilhicce 1204.

Elçilerin tercümanları, oğulları ve ikişer nefer hizmetkarlarının kılık kıyafet yönetmeliğinden muaf olduğuna dair. (BOA, HAT, 183/ 8450).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :Türkan POLATCI

Doğum Yeri ve Tarihi : AMASYA/ 01.06.1978

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Amasya MYO (2004-2005/ 2005-2006)

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arş. Gör. (2006-)

İletişim

E-Posta Adresi : tpolatci@omu.edu.tr

İş: 0 362 312 19 19- 5446

Ev: ____

Cep: 0 536 292 55 64 / 0 506 359 03 28

Tarih: